



BOUWSTENEN VOOR DE TOEKOMST
 Erfgoednota
 Gemeente Cranendonck
 2025-2035



Foto's voorzijde:

Kapel te Gastel (Cranendonck24.nl), Sterksels Kanaal (heemkundekring Cranendonck), Mariakapel Keunenhoek (heemkundekring Cranendonck), Hoofdstraat 78 Dorplein (openmonumentendagcranendonck.nl), Hamonterweg 1 Budel-Schoot (heemkundekring Cranendonck), 17e eeuwse gouden munt Budel (Portable Antiquities Netherlands), kransakker vanuit Klein Schoot (Google streetview), Romeinse bronzen munt van Domitianus (foto BAAC), De Pan in Maarheeze (heemkundekring Cranendonck), gilde voor kasteeltje Cranendonck (gemeente Cranendonck), 16e eeuwse bierpul Kasteel Cranendonck (foto N. Arts), Kerkstraat 5 Maarheeze (heemkundekring Cranendonck) en Pastorie Budel (heemkundekring Cranendonck).

BOUWSTENEN VOOR DE TOEKOMST

Erfgoednota gemeente Cranendonck
2025-2035

| | |
|------------------------|---|
| In opdracht van | Gemeente Cranendonck |
| Opgesteld door | Omgevingsdienst Zuidoost-Brabant Postbus 8035 5601 KA Eindhoven |
| Auteur | Ria Berkvens Ineke Strouken (immaterieel erfgoed) |
| Controle | Janneke Bosman Chris Kalisvaart |
| Datum | 2 september 2025 |
| Status | Versie 4 |

Inhoudsopgave

| | |
|---|-----------|
| Samenvatting | 2 |
| 1 Waaron Erfgoedbeleid | 8 |
| 1.1 Aanleiding | 8 |
| 1.2 Doelstelling | 9 |
| 1.3 Definiëring erfgoed..... | 9 |
| 1.4 Leeswijzer | 11 |
| 2 Van ambitie naar beleid | 17 |
| 2.1 Inleiding..... | 17 |
| 2.2 Erfgoedzorg tot nu toe..... | 17 |
| 2.2.1 Archeologiebeleid en erfgoedkaart..... | 17 |
| 2.2.2 Erfgoedverordening | 18 |
| 2.2.3 Erfgoedmeetlat | 18 |
| 2.2.4 Bestemmingsplan en omgevingsvergunning | 19 |
| 2.3 Structuurvisie | 20 |
| 2.3.1 Visie 2009-2024 en Structuurvisie Cranendonck..... | 20 |
| 2.3.2 Uitvoeringsparagraaf en fonds Ruimtelijke Kwaliteit | 22 |
| 2.3.3 Buitenkans en Ontwikkelperspectief Buitengebied | 23 |
| 2.3.4 Gebiedsvisie Baronie van Cranendonck..... | 24 |
| 2.4 Beleid landschap en welstand..... | 24 |
| 2.4.1 Landschap | 24 |
| 2.4.2 Welstand..... | 24 |
| 2.5 Ambitie en beleidsthema's | 25 |
| 3 Erfgoed verankeren | 28 |
| 3.1 Inleiding..... | 28 |
| 3.2 Archeologisch onderzoeksproces..... | 28 |
| 3.3 Archeologische verwachtingen- en waarden..... | 30 |
| 3.4 Onderzoeksverplichtingen archeologie..... | 31 |
| 3.5 Nadere beleidsafwegingen archeologie | 38 |
| 3.5.1 Plangebied versus bodemversturende ingreep..... | 38 |
| 3.5.2 Bodemingrepen met een geleidelijk effect | 38 |
| 3.5.3 Plangebied met verschillende archeologische waarden | 38 |
| 3.5.4 Doorschuiven van de archeologische onderzoeksplicht..... | 39 |
| 3.5.5 Toevalsvondsten | 39 |

| | | |
|----------|--|-----------|
| 3.6 | Cultuurhistorische waarden | 40 |
| 3.6.1 | Cultuurhistorische ensembles | 42 |
| 3.6.2 | Historische bouwkunst..... | 43 |
| 3.6.3 | Historische stedenbouw..... | 44 |
| 3.6.4 | Historische geografie | 45 |
| 3.6.5 | Historisch groen | 46 |
| 3.6.6 | Cultuurhistorische zichtrelaties | 46 |
| 3.6.7 | Aardkundige waarden | 47 |
| 3.7 | Onderzoeksverplichtingen cultuurhistorische waarden | 48 |
| 3.8 | Nadere beleidsafwegingen cultuurhistorie | 49 |
| 3.8.1 | Onevenredige aantasting | 49 |
| 3.8.2 | Vergunningplichtig of Vergunningvrij..... | 49 |
| 3.8.3 | Omgevingskwaliteit | 50 |
| 3.9 | Implementatie cultureel erfgoed in omgevingsplan..... | 50 |
| 4 | Verbeteren van erfgoed instrumenten..... | 52 |
| 4.1 | OmgevingsTafel..... | 52 |
| 4.2 | Toezicht en handhaving..... | 53 |
| 4.3 | Gebouwde monumenten | 54 |
| 4.3.1 | Bouwhistorisch onderzoek | 54 |
| 4.3.2 | Restauratieladder..... | 55 |
| 4.3.3 | Herbestemming & Duurzaamheid..... | 56 |
| 4.4 | Duurzaam behoud van het bodemarchief | 57 |
| 4.5 | Gemeentelijke richtlijnen archeologisch/cultuurhistorisch/bouwhistorisch onderzoek | 59 |
| 4.6 | Regionale Onderzoeksagenda Erfgoed | 59 |
| 5 | Versterken eigen identiteit..... | 63 |
| 5.1 | Vergroten van het historisch besef..... | 63 |
| 5.2 | Roerend en informatief erfgoed | 65 |
| 5.3 | Immaterieel erfgoed in Cranendonck..... | 66 |
| 5.4 | Het beleven van erfgoed | 67 |
| 6 | Organisatiestructuur..... | 76 |
| 6.1 | Begeleiding van de gebruiker van de fysieke leefomgeving | 76 |
| 6.2 | Kwaliteitseisen en kennisborging | 76 |
| 6.3 | Opbrengsten gemeentelijke erfgoed taak | 78 |
| 6.3.1 | Bestuurslastenvergoeding | 78 |

| | |
|--|------------|
| 6.3.2 Leges..... | 79 |
| 6.4 Kosten gemeentelijke erfgoed taak | 79 |
| 6.4.1 Onderhoud erfgoedkaart..... | 79 |
| 6.5 Financiële stimulans | 80 |
| 7 Uitvoeringsprogramma | 83 |
| 8 Literatuur | 86 |
| Bijlage 1 De gemeente en het wetgevend kader | 90 |
| Bijlage 2 Historie van Cranendonck in vogelvlucht..... | 101 |
| Bijlage 3 Analyse archeologische onderzoeken 2011 t/m 2021 in de gemeente Cranendonck | 127 |

Losse Bijlagen

Bijlage 4 Erfgoed meetlat

Bijlage 5 Handleiding archeologische beleidskaart

Bijlage 6 Format Planregels erfgoed voor het Omgevingsplan gemeente Cranendonck

Bijlage 7 Randvoorwaarden voor duurzaam behoud archeologie

Bijlage 8 Richtlijnen t.b.v. een cultuurhistorisch, bouwhistorisch en archeologisch onderzoek

Bijlage 9 Regionale Onderzoeksagenda Erfgoed Zuidoost-Brabant



Kaart van Budel, Gastel, Soerendonk en Maarheeze rond 1796 van Hendrik Verhees.

Samenvatting

Wat is de Erfgoednota Bouwstenen voor de Toekomst

De gemeente Cranendonck formuleert in de *Erfgoednota Bouwstenen voor de toekomst* haar beleid voor de komende 10 jaar (2025-2035). Deze beleidsnota:

- Gaat hoofdzakelijk over het onroerend materieel erfgoed: de gebouwde monumenten, het archeologische erfgoed en het historisch cultuurlandschap. Het belang van roerend materieel erfgoed en immaterieel erfgoed wordt onderkend, maar is in deze beleidsnota slechts deels meegenomen. Dit komt vooral doordat hier nog geen inventarisatie naar is gedaan.
- Vervangt het verouderde beleidsplan Archeologische Monumentenzorg van de gemeente Cranendonck, SRE Milieudienst april 2011.
- Geeft de beleidskaders voor een consistente en transparante borging van gebouwd erfgoed, archeologie en historisch cultuurlandschap in de gemeente Cranendonck.

Wat is het doel van deze Erfgoednota Bouwstenen voor de Toekomst

Met deze nota wordt samenhang nagestreefd vanuit cultureel erfgoed met andere beleidsvelden als ruimtelijke ordening, educatie, cultuur, recreatie en toerisme. De gemeente Cranendonck zal zelf structureel de regie in handen nemen over haar (gebouwde, aangelegde en ondergrondse) erfgoed. Met deze nota streeft de gemeente Cranendonck ernaar om haar erfgoed zó in te zetten dat Cranendonck zich ook in de toekomst kan ontwikkelen, mét behoud van haar unieke historische karakter. Cultureel erfgoed speelt een steeds belangrijker rol binnen de politieke en bestuurlijke besluitvorming en fungeert als inspiratiebron binnen de ruimtelijke planvorming. Het erfgoedbeleid is een integraal onderdeel van het gemeentelijke beleid en is een bepalende factor voor de uitstraling van Cranendonck.

Wettelijke taken

Het gedachtengoed van de Omgevingswet en de Erfgoedwet vormen de ingrediënten van de nieuwe erfgoednota en zijn maatgevend voor de uitgangspunten in de benadering en omgang met erfgoed. In de Erfgoedwet is vastgelegd hoe er met het cultureel erfgoed moet worden omgegaan, wie daarbij welke verantwoordelijkheid heeft en hoe het toezicht daarop wordt uitgevoerd. In de Omgevingswet zijn specifieke regels opgenomen vanuit de zorgplicht die de gemeente heeft om het cultureel erfgoed in stand te houden.

Onder de Omgevingswet is de omgang met erfgoedwaarden geborgd door regels op te nemen in het Omgevingsplan. Het Omgevingsplan heeft de regels in de bestemmingsplannen en andere verordeningen die betrekking hebben op de fysieke leefomgeving vervangen. Ook het aanwijzen en beschermen van gemeentelijke monumenten vindt dan via het Omgevingsplan plaats. De gemeente kan op basis van de Omgevingswet ook handhaven als het gaat om bescherming van waardevol cultureel erfgoed.

Onder de per 1 januari 2024 in werking getreden Omgevingswet is een nieuwe gemeentelijke adviescommissie ingesteld, de A2-Adviescommissie Omgevingskwaliteit. Deze commissie is betrokken bij de advisering over (rijks)monumentenactiviteiten, maar behandelt ook bouwplannen breder op aspecten als bijvoorbeeld welstand, landschap, stedenbouw en infrastructuur.

Rijks- en gemeentelijke monumenten als ook objecten of gebieden met archeologische of cultuurhistorische waarden zullen via instructie- en maatwerkregels in het Omgevingsplan moeten worden opgenomen ter bescherming van de aanwezige archeologische of cultuurhistorische waarden.

De archeologische verwachtingen- en waardenkaart en de cultuurhistorische waardenkaart vormen hiervoor de onderleggers.

Erfgoed verankeren

De archeologische beleidskaart geeft een vlakdekkend overzicht van alle bekende en verwachte archeologische waarden en verwachtingen binnen het grondgebied van de gemeente Cranendonck. Aan deze kaart is het archeologische beleid van de gemeente gekoppeld. Er is onderscheid gemaakt in 7 gebiedscategorieën variërend van lage archeologische verwachting tot archeologische waarde. De vrijstellingsgrenzen zijn bepaald voor zowel de diepte-ingreep als de oppervlakte-ingreep. Archeologisch onderzoek is noodzakelijk zodra beide vrijstellingsgrenzen overschreden worden.

Op de Cultuurhistorische Waardenkaart zijn de in de gemeente Cranendonck aanwezige cultuurhistorische waarden van lokaal, regionaal en bovenregionaal belang aangegeven. De cultuurhistorische waarden kunnen worden ingedeeld in verschillende typen objecten of gebieden welke veelal een specifieke omschrijving in planregels vragen. Het gaat om:

- Cultuurhistorische ensembles
- Historische bouwkunst
- Historische stedenbouw
- Historische geografie
- Historisch groen
- Historische zichtrelaties
- Aardkundige waarden

In tegenstelling tot archeologische waarden is voor de cultuurhistorische waarden geen normgrens bepaald op basis van oppervlak en diepte. Hiervoor is de diversiteit van cultuurhistorische waarden te groot. Het kan bij een ontwikkeling bijvoorbeeld gaan om een boerderij complex met bijgebouwen, historische beplanting en aangrenzend akkercomplex, maar ook om slechts één historisch waardevolle boom.

De erfgoeddeskundige van de gemeente en/of de A2-Adviescommissie Omgevingskwaliteit bepalen of, en zo ja, welke voorwaarden noodzakelijk zijn bij ruimtelijke initiatieven. Bij ingrijpende ontwikkelingen kan aan initiatiefnemers om aanvullend onderzoek worden gevraagd, bijvoorbeeld een cultuur-, tuin- of bouwhistorisch onderzoek. De kennis uit dit onderzoek vormt een onderlegger voor inpassing van of ontwikkeling in harmonie met de aanwezige cultuurhistorische waarden.

Versterken eigen karakter, bewustwording van en draagvlak voor cultureel erfgoed

Erfgoed zegt iets over ons verleden en vormt hierdoor de basis van onze identiteit. Het doel van de regelgeving omtrent cultureel erfgoed is dan ook om de bestaande identiteit te behouden en daar waar mogelijk te versterken. Om dit doel te bereiken dienen voorwaarden gecreëerd te worden om die identiteit uit te bouwen nu en in de toekomst. De gemeente Cranendonck kent diverse erfgoedorganisaties, waaronder musea (Smokkelen, heksen), Erfgoedvereniging De Baronie van Cranendonck, het IVN Cranendonck en Agrarische Natuurvereniging (ANV) Land van Cranendonck. Zij spelen een belangrijke rol bij het creëren van besef en draagvlak ten aanzien van cultureel erfgoed. Deze erfgoednota draagt bij aan het bundelen en coördineren van doelstellingen en activiteiten waarin voor deze erfgoedorganisaties een prominente rol is weg gelegd.

Het belangrijkste instrument tot behoud van erfgoed is het creëren van bewustwording en draagvlak bij inwoners en eigenaren van erfgoed. De gemeente Cranendonck speelt een proactieve rol in

samenwerking met erfgoedorganisaties en dorpsraden bij het versterken van het historisch besef en het creëren van draagvlak voor het cultureel erfgoed in de gemeente door middel van:

- Monumentenpaspoort voor de nieuwe eigenaar
- 3D reconstructie/animatie filmpjes van de historische parels
- Beheer (archeologische) monumenten met hulp van lokale erfgoedclubs
- Rondleidingen bij opgravingen voor geïnteresseerden en basisscholen
- Inzet Erfgoed Apps, bijvoorbeeld de erfgoed app (<https://erfgoed.app/>)
- Open Monumentendag, Kastelen dag, Molen dag en de Nationale Archeologiedagen
- Input erfgoed Omgevingsvisies door het organiseren van cultuurhistorische workshops
- Canon of Biografie van Cranendonck en cursus Cranendoncklogie.
- Ambtenarencursus over cultureel erfgoed nu en in de toekomst

Het vertellen van het verhaal van de plek, maar ook de geschiedenis achter tradities, zijn belangrijk bij het versterken en doorgeven van onze trots aan de jeugd. In dit kader is het van belang dat jongeren via onderwijsprojecten in aanraking komen met cultureel erfgoed en dat het ook duidelijk en aantrekkelijk wordt gepresenteerd. De jeugd heeft immers de toekomst. Cultureel erfgoed – de digitale erfgoedkaart van Cranendonck met bijbehorende catalogus - biedt een schat aan bronmateriaal voor het onderwijs en het gebruik ervan sluit goed aan bij het omgevingsonderwijs.

Het beter beleefbaar maken van erfgoed kan in fysieke zin door bij de herinrichting van historische waardevolle gebieden een passende bestrating, groenaanleg en straatmeubilair aan te brengen. Bij het (her)ontwikkelen van nieuwe (woon)gebieden is het eveneens wenselijk om gebruik te maken van bestaande historische kwaliteiten, zoals wegen, beplantingen, hoogteverschillen, etc. Archeologische vondsten en sporen van gebouwen kunnen zichtbaar worden gemaakt in het straatbeeld, bijvoorbeeld door markerende bestrating of straatnaambordjes.

Concrete stappen volgen in een uitvoeringsprogramma erfgoed voor de komende tien jaar. Voor het opstellen van een breed gedragen en realistisch uitvoeringsprogramma is overleg met ambtenaren, bestuurders, inwoners en belangengroepen noodzakelijk.

De gemeente neemt op basis van een stimulerend erfgoedbeleid de regie om een essentiële en duurzame bijdrage te leveren aan de lokale economie en bedrijvigheid. Dit kan door middel van een erfgoedfonds, waarbij de gemeente Cranendonck structureel een bedrag van € 10.000,- begroot ter ondersteuning van door vrijwilligers/lokale economie opgezette projecten op het gebied van erfgoed en cultuurlandschap die leiden tot concreet zichtbare (kleine) natuur- en/of cultuurhistorische elementen. Hiermee gaat de gemeente bedrijven en particulieren uitdagen tot het investeren in en uitdragen van lokale erfgoedproducten, zoals de verhalen en historie die samenhangen met het kasteel van Cranendonck, het oorlogsverleden (zowel Gelderse oorlogen, 80-jarige Oorlog als Eerste en Tweede Wereldoorlog), Budel-Dorplein, De Borgh van Budel, teuten en smokkelen. Bij een erfgoedfonds kan ook gedacht worden aan subsidie voor het onderhoud en beheer van cultuurhistorisch waardevolle elementen als akkerranden, open bolle akkers, hakhoutwallen, heggen, oude zandwegen of archeologische monumenten. Bovenal kan het fonds worden ingezet als stimulans om iets van het verdwenen verleden terug te brengen in het landschap bij nieuwe ontwikkelingen.

Voor een effectieve uitvoering van het erfgoedbeleid is het van belang dat alle betrokkenen binnen de gemeentelijke organisatie op de hoogte zijn van het gemeentelijke erfgoedbeleid en de eisen die dit met zich meebrengt ten aanzien van de ruimtelijke ingrepen. Medewerkers in alle geledingen van de organisatie moeten kennis nemen van het erfgoedbeleid, zich bewust worden van de rol en waarde van

erfgoed en (gaan) handelen in de geest van deze beleidsnota. Dat kan niet zonder op de hoogte te zijn van de inhoud, ofwel de bewoningsgeschiedenis en het ontstaan van het huidige historisch landschap. Een (interactieve) cursus of workshop waarin het verhaal van Cranendonck verteld wordt, bijvoorbeeld bij een indiensttreding van een nieuwe medewerker, is dan ook aan te bevelen.

Om bij het brede publiek meer draagvlak voor het cultureel erfgoed te creëren, zal ingezet moeten worden op samenwerking tussen de toeristische sector, verenigingen en gemeente. Over deze samenwerking zal nader overleg worden gevoerd met de diverse historische verenigingen. Hierbij wordt gedacht aan het oprichten van een platform erfgoed.

Keuzen erfgoedbeleid

Om de gestelde doelen in deze erfgoednota te verwezenlijken, liggen er voor de gemeente de volgende keuzen op tafel:

- Initiatiefnemers en gemeentelijk ambtenaren kunnen aan de hand van de erfgoedkaart van de gemeente Cranendonck (zie <https://atlas.odzob.nl/portal/apps/experiencebuilder/experience/?id=75144f32389248c497b4430aecca851b&page=Cranendonck>) erfgoed als inspiratiebron voor ruimtelijke opgaven van meet af aan meenemen in de planvorming.
- Actualisatie (aanwijzing van) gemeentelijke monumenten (m.b.v. de nieuwe erfgoed meetlat), inclusief archeologische monumenten, historische ensembles en/of verzamelingen.
- Bescherming van beeldbepalende objecten en panden, en inventarisatie van panden uit de zogenaamde Post-65 periode (gebouwen uit de periode 1965-1990).
- Bijhouden, actualiseren en vaststellen van de erfgoedkaart.
- Uitvoeren syntheseonderzoeken, zo mogelijk op regionale schaal, om daarmee te borgen dat de verworven kennis leidt tot kennisvermeerdering en geschiedschrijving.
- Thematische onderwerpen beleidsmatig onderzoeken in verband met de vereiste actieve gemeentelijke regierol, zoals uitgangspunten voor het behoud van religieus erfgoed.
- Onderzoek naar en eventueel aanwijzen van beschermde dorps- en landschapsgezichten
- Inventariseren roerend (verzamelingen) en immaterieel erfgoed en opstellen van een aparte nota over informatief en immaterieel erfgoed.
- Gemeentelijk Erfgoedfonds instellen.
- Anticiperen op nieuwe beleidsontwikkelingen en stimuleren erfgoedactiviteiten.
- Opnemen instructie- en maatwerkregels in omgevingsplan.

Keuzen m.b.t. monument(eigenaren)

- Eigenaren van monumenten informeren en expliciet betrekken bij het behoud van het monument.
- Toegankelijk maken van bestaande monumenten.
- Leegstand en vrijkomende complexen in beeld brengen.
- Actieve deelname in herbestemming van gebouwen en complexen.
- Actieve voorlichting aan eigenaren:
 - Monumentpaspoort: uitgave van een klein boekwerkje over kernkwaliteiten.
 - Informatiebijeenkomsten met actuele relevante onderwerpen, bijvoorbeeld het thema verduurzaming of instandhouding.
- Bedenken van stimulerende maatregelen voor eigenaren zoals het ondersteunen van initiatieven voor erfgoed, geven van een jaarlijkse prijs en monumentenschildjes

Keuzen t.a.v. publieksgerichte informatie, beleving en educatie

- Strategisch marketingonderzoek 'Erfgoedbranding' in relatie met Recreatie & Toerisme.

- Overleg starten met bedrijven, horeca en erfgoedinstellingen over steun aan deze waarden.
- Stimuleer de totstandkoming van een erfgoedplatform.
- Jaarlijkse deelname aan Open Monumentendag (gemeente faciliterend).
- Samenwerking met onderwijsinstellingen voor erfgoedlessen en rondleidingen bij archeologische opgravingen.
- Publieksvoorlichting over de geschiedenis van Cranendonck (website, folders, routes).
- Cultuurhistorische projecten uit het Projectboek tot uitvoering brengen, waarbij uitgangspunt is de cultuurhistorie van Cranendonck beleefbaar te maken (bijv. de reconstructie van Kasteel Cranendonck, onderzoek en uitbeelding van verdedigingswerk de Burgskens).

Keuzen organisatie

- Capaciteit: 1,0 fte beleidsambtenaar erfgoed structureel vastleggen in de organisatie.
- Beleidsmedewerker onderbrengen bij (strategische) beleidsafdeling.
- Inzet van Erfgoed ondersteuning via Omgevingsdienst Zuidoost-Brabant (ODZOB).
- Taken beleid en uitvoering scheiden.

Keuze financiën

- Onderzoek naar mogelijkheden van een erfgoed- en landschapsfonds op lokaal (en zo mogelijk regionaal) niveau.



Smokkelrally in Budel in 2010 (foto heemkundekring Cranendonck).



Luchtfoto, genomen vanuit kerktoren R.K. Kerk O.L.V. Visitatie Budel in 2019 (bron: <https://www.rhc-eindhoven.nl/>)



Verbeelding van het smalspoor vanaf het station in Budel (Schoot) naar 'De Zink' aan Hoofdstraat 114. De "locomotief" op de rails is een gestileerde kopie van de stoomlocomotief "Dorplein" van de fabrikant Couillet. De Dorpleiners noemden deze 't machientje. Ter gelegenheid van het 125 jaar bestaan van de KZM nam Buurtplatform Dorplein Uniek het initiatief om een stukje van het ontstaan van Dorplein te doen herleven (foto <https://heemkundekringcranendonck.nl/fotos>).

1 Waarom Erfgoedbeleid

1.1 Aanleiding

Met de ingang van de Omgevingswet en veranderingen in de omgang met erfgoed, is het noodzakelijk om het bestaande erfgoedbeleid van de gemeente Cranendonck te herzien. De gemeente wil graag eenduidig en integraal beleid rondom cultureel erfgoed formuleren, waarin zowel aandacht is voor archeologie als historisch cultuurlandschap en gebouwd erfgoed, en heeft om die reden de Omgevingsdienst Zuidoost-Brabant (ODZOB) gevraagd om de vigerende beleidsnota ten aanzien van archeologie te actualiseren en uit te breiden met historisch cultuurlandschap en gebouwd erfgoed. De nota "Bouwstenen voor de toekomst. Erfgoednota gemeente Cranendonck 2025-2035" vervangt hiermee het archeologisch beleidsplan uit 2012.

Onder de Omgevingswet vindt bescherming van het cultureel erfgoed plaats door het opnemen van archeologie, monumenten en historisch landschap in het omgevingsplan en een hieraan gekoppeld vergunningstelsel. De erfgoedverordening vervalt in 2032. Bovendien ligt de nadruk bij het beschermen van cultureel erfgoed op de omgevingskwaliteit en niet meer op het individuele monument. Het gaat niet alleen om de voorkant van een pand, maar net zozeer over de samenhang met het interieur, de erfinrichting en de omgeving. Samen met de Erfgoedwet maakt de Omgevingswet een integrale bescherming van het erfgoed mogelijk.

In de Erfgoedwet zijn de basisprincipes van de Europese Verdragen voor Erfgoed verankerd: Verdrag van Granada (Architectonisch erfgoed), Malta (Archeologie), Faro (erfgoed en participatie), Parijs (Erfgoed), Florence (Historisch Landschap). Deze Verdragen zijn ondertekend vanuit het besef dat de ruimtelijke inrichting van Europa ingrijpend aan het veranderen is en dat door economische groei, mobiliteit en schaalvergroting inmiddels al vele sporen van onze Europese samenlevingen uit het verleden ongezien zijn verdwenen. De Europese Verdragen hebben de doorwerking gekregen in het Nederlandse Erfgoedbeleid, via o.a. de beleidsnota's: Belvedere (1999) , Modernisering Monumentenzorg (MoMo) (2009), Erfgoed Telt (2018)' en Nationale Omgevingsvisie 'Karakteristiek Nederland' (ontwerp 2020). De gemeenten hebben als taakverantwoordelijke de opdracht om het behoud en ontwikkelen van erfgoed verder te borgen en concretiseren.

Met de inwerkingtreding van de Omgevingswet wordt de omgang met erfgoedwaarden geborgd door regels op te nemen in het omgevingsplan. Rijks- en gemeentelijke monumenten als ook objecten of gebieden met archeologische of cultuurhistorische waarden, waaronder de aardkundige waarden en ensembles, zullen via instructie- en maatwerkregels in het omgevingsplan moeten worden opgenomen ter bescherming van de aanwezige archeologische of cultuurhistorische waarden. De archeologische verwachtingen- en waardenkaart en de cultuurhistorische waardenkaart van de gemeente Cranendonck vormen hiervoor de onderlegger. Ook het aanwijzen en beschermen van gemeentelijke monumenten zal op termijn via het omgevingsplan plaats gaan vinden. Extra taken die onder de Omgevingswet vanuit het Rijk aan de gemeente zijn overgedragen, betreffen vergunningverlening met betrekking tot (archeologische) rijksmonumenten en rijksbeschermden dorpsgezichten.

Met ingang van de Omgevingswet heeft de gemeente een nieuwe gemeentelijke adviescommissie ingesteld: de A2-Adviescommissie Omgevingskwaliteit. De commissie is een onafhankelijk adviesorgaan dat het college van burgemeester en wethouders gevraagd en ongevraagd adviseert over cultuurhistorie, omgevingskwaliteit en welstand. Het verantwoord omgaan met alle aspecten van het culturele erfgoed in de gemeente Cranendonck vereist een grote deskundigheid en zorgvuldigheid. Specialistische kennis aan de voorkant op cultuurhistorisch, technisch, procedureel en financieel vlak is

onontbeerlijk. Een brede commissie kan het college van B&W van het noodzakelijke advies voorzien voor het nemen van een besluit.

1.2 Doelstelling

Cultureel erfgoed bepaalt in grote mate het karakter en de identiteit van Cranendonck. Erfgoed vertelt iets over de geschiedenis van een plek en draagt bij aan de belevingswaarde van het landschap en de bebouwde omgeving. Deze identiteit maakt dat mensen zich thuis voelen in hun omgeving. Het erfgoed vormt daarom een belangrijk onderdeel van het gemeentelijke ruimtelijke beleid. Het erfgoedbeleid kan als inspiratiebron in hoge mate inspelen op kwaliteitsverbetering van het landschap en de kernen bij ruimtelijke ontwikkelingen.

Dit beleidsplan schept de noodzakelijke kaders die leiden tot een consistente en heldere borging van archeologie, historisch landschap en gebouwd erfgoed in de gemeente Cranendonck. Daartoe worden strategische beleidskeuzen, activiteiten en prioriteiten voorgesteld en met welke inspanningen deze kunnen worden bereikt. Hoofddoel is om de kernkwaliteiten van Cranendonck te behouden en/of de herkenbaarheid in de toekomst te borgen; voor een overzicht van de aanwezige kernkwaliteiten wordt verwezen naar de toelichting op de erfgoedkaart en erfgoedcatalogus, <https://odzob.nl/kaarten-erfgoed-archeologie>. De archeologische verwachtingen- en waardenkaart en de cultuurhistorische waardenkaart zullen worden opgenomen in het Omgevingsplan waarbij een (beschermings) instrumentarium wordt gekoppeld aan de te behouden archeologische en cultuurhistorische (verwachtings)waarden. De vertaalslag van de erfgoedkaart naar het Omgevingsplan en daarmee de borging van de bescherming van de aanwezige erfgoedwaarden is dan ook één van de belangrijkste doelstellingen van deze beleidsnota.

Daarnaast wordt ingezet op het versterken en uitdragen van het verhaal over de historische ontwikkeling van de gemeente Cranendonck door archeologie, historisch landschap en gebouwd erfgoed in te zetten als kwaliteit en inspiratiebron voor stedelijke ontwikkeling. Hierdoor wordt de beleefbaarheid van het erfgoed onder een breed publiek vergroot.

HOOFDDOEL IS OM DE HISTORIE EN DAARMEE DE KERN VAN DE IDENTITEIT VAN CRANENDONCK TE BEHOUDEN EN DIE HERKENBAARHEID IN DE TOEKOMST TE BORGEN.¹

1.3 Definiëring erfgoed

Het begrip cultureel erfgoed bestrijkt de volgende gebieden:

1. onroerend erfgoed
2. roerend erfgoed
3. immaterieel erfgoed
4. informatief erfgoed

Centraal staat de verbintenis daartussen. Onroerend erfgoed zoals een historisch landschap met alle archeologische relicten en gebouwd en aangelegd erfgoed daarin en daaronder, kan niet zonder het historische verhaal van de mensen die in dat landschap leefden (dus een sterk immaterieel erfgoed). Gebouwd en aangelegd erfgoed heeft het historisch landschap en de natuur eromheen als context nodig om volledig tot zijn recht te komen, zowel esthetisch als om hun betekenis en geschiedenis te kunnen begrijpen. Ook de erfgoedconsument neemt vooral het geheel waar: het klooster in een rustiek

Cultureel erfgoed is een optelsom van geschiedenis, gebouwd en aangelegd erfgoed, musea, archieven, historisch landschap en archeologie. Het gaat dus om roerend en onroerend erfgoed.

¹ Voor een korte toelichting op de historie van Cranendonck en de aanwezige kernkwaliteiten wordt verwezen naar bijlage 1 en naar de toelichting op de erfgoedkaart met erfgoedcatalogus, <https://odzob.nl/kaarten-erfgoed-archeologie>.

landschap, de kerk met pastorie en tuin aan een mooi plein, de grafheuvels in een natuurgebied. Ze zijn niet (of slechts bij uitzondering) geïnteresseerd in de afzonderlijke postzegels in het album, maar in het album als geheel, of, misschien nog wel meer, in de verhalen die het album vertelt. Mensen willen het erfgoed beleven door hun eigen verhalen te verbinden aan de verhalen die het erfgoed vertelt.

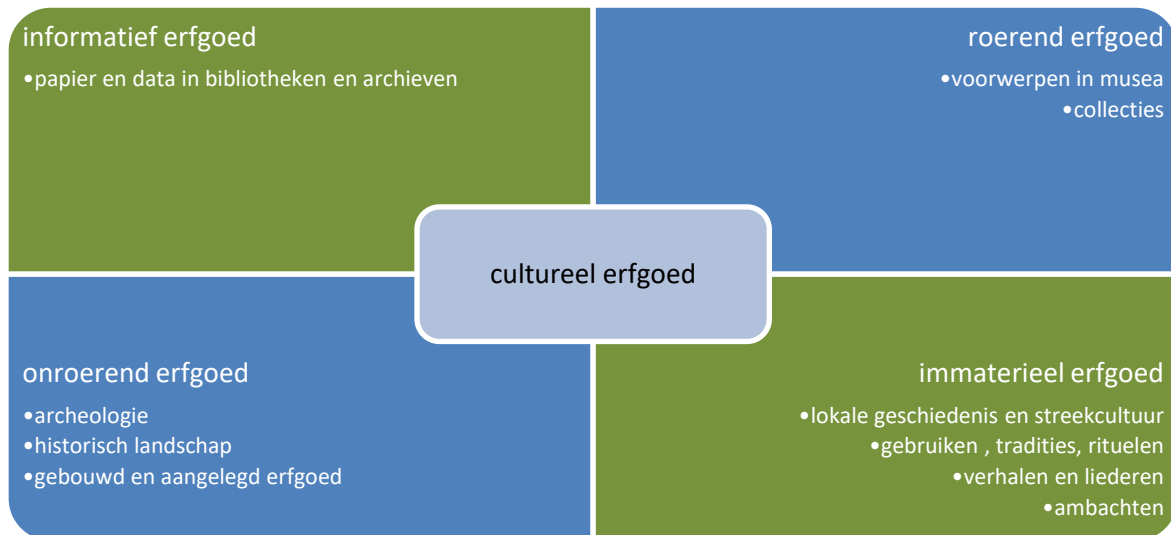


Diagram met toelichting op het begrip cultureel erfgoed (Bron ODZOB).

In de Erfgoedwet en Omgevingswet worden verschillende definities gehanteerd voor cultureel erfgoed:

Definitie uit de Erfgoedwet (art 1.1): uit het verleden geërfde materiële en immateriële bronnen, in de loop van de tijd tot stand gebracht door de mens of ontstaan uit de wisselwerking tussen mens en omgeving, die mensen, onafhankelijk van het bezit ervan, identificeren als een weerspiegeling en uitdrukking van zich voortdurend ontwikkelende waarden, overtuigingen, kennis en tradities, en die aan hen en toekomstige generaties een referentiekader bieden

Definitie uit de Omgevingswet (Bijlage bij art 1.1): monumenten, archeologische monumenten, stads- en dorpsgezichten, cultuurlandschappen en, voor zover dat voorwerp is of kan zijn van een evenwichtige toedeling van functies aan locaties in het omgevingsplan, ander cultureel erfgoed als bedoeld in artikel 1.1 van de Erfgoedwet.

De definitie uit de Omgevingswet is dus 'smaller' omdat de Omgevingswet zich beperkt tot de fysieke leefomgeving. Ander cultureel erfgoed zoals roerend erfgoed of immaterieel cultureel erfgoed is alleen onderdeel van de definitie in de Omgevingswet als het deel uitmaakt van de fysieke leefomgeving, of als het daar anderszins relevant voor is. Een voorbeeld hiervan zijn regels voor een haven met historische schepen of het toedelen van een functie aan een locatie die samenhangt met een (lokaal) volksgebruik dat wordt aangemerkt als immaterieel erfgoed. In deze nota is ervoor gekozen om de definitie van cultureel erfgoed uit de Omgevingswet te gebruiken en waar immaterieel erfgoed ter sprake komt dit expliciet zo te noemen. Dit heeft wel tot gevolg dat er in deze beleidsnota maar beperkt aandacht is voor het immaterieel, informatieve en roerende erfgoed. We komen hier nog op terug in hoofdstuk 5.



Er worden in deze nota drie typen roerend cultureel erfgoed onderscheiden:²

- Archeologie (sporen van menselijke activiteiten in de bodem);
- Gebouwd en aangelegd erfgoed (zowel gebouwen als parken, begraafplaatsen etc.);
- Historisch landschap (de historische structuren in het landschap).

Deze gebieden overlappen elkaar: het historisch landschap kan een rol spelen in dorpsgezichten, verdwenen gebouwen kunnen door archeologie weer in beeld komen, en landschappelijke structuren kunnen met archeologie soms worden verklaard. In de ruimtelijke ordening (bestemmings-/omgevingsplannen en ruimtelijke onderbouwingen) wordt vooral onderscheid gemaakt tussen archeologie en cultuurhistorische waarden, waarbij onder dat laatste dan het bovengrondse erfgoed wordt bedoeld ofwel het gebouwd en aangelegd erfgoed en het historisch landschap. In de beleidskaarten die voortvloeien uit de erfgoedkaart komt dit onderscheid ook terug in de vorm van een archeologische en cultuurhistorische beleidskaart.

1.4 Leeswijzer

Deze erfgoednota bestaat uit de volgende drie delen met bijbehorende hoofdstukken:

Achtergronden

- Hoofdstuk 1 Verantwoording: aanleiding voor en doel van deze erfgoednota, inclusief een uitleg van de gehanteerde begrippen.
- Hoofdstuk 2 Wettelijk kader: omschrijving van de wettelijke verplichtingen die een gemeente heeft ten aanzien van cultureel erfgoed, gebaseerd op de Erfgoedwet, Omgevingswet en provinciaal beleid. Toelichting op de A2-Adviescommissie Omgevingskwaliteit. Analyse van de gemeentelijke beleidsvorming met betrekking tot erfgoed.

De kern van deze Erfgoednota

- Hoofdstuk 3: Hoe gaan we erfgoed borgen? Toelichting op de verschillende archeologische en cultuurhistorische waarden binnen de gemeente. Verder wordt toegelicht hoe de gemeente rekening kan houden met haar cultureel erfgoed en wanneer nader onderzoek noodzakelijk is.
- Hoofdstuk 4: Verbeteren erfgoedinstrumenten: analyse van het bestaand instrumentarium ten aanzien van ruimtelijk erfgoed in de gemeente Cranendonck. Per instrument wordt aangegeven of en hoe daar verbeteringen in kunnen worden aangebracht.

² Dit is conform de terminologie die het Rijk hanteert.

- Hoofdstuk 5: Versterken eigen karakter en beleefbaarheid erfgoed. Hierin wordt beschreven hoe het draagvlak voor erfgoed en het historisch besef versterkt kan worden en op welke wijze erfgoed beleefbaar en zichtbaar gemaakt kan worden. Ook wordt ingegaan op het belang van immaterieel erfgoed voor de vitale samenleving en ook voor roerend erfgoed is aandacht.

Ambities voor Erfgoed in Cranendonck en voorzet richting uitvoeringsprogramma

- Hoofdstuk 6: geeft duidelijkheid over de inzet van middelen voor erfgoed en geeft voorstellen op welke wijze erfgoed te implementeren binnen de organisatiestructuur van de gemeente.
- Hoofdstuk 7: Geeft een eerste aanzet voor een op te stellen uitvoeringsplan voor de komende jaren waarmee de uitgesproken ambities bereikt kunnen worden.



Het voormalige Hôtel St. Joseph, ook 'De Cantine' genoemd, werd in 1896-1898 gebouwd door de Weerter architect Ant. Neeskens te Budel-Dorplein. Het gebouw was onderdeel van het vanaf 1892 door de gebroeders Dor opgezette fabrieksdorp ten behoeve van de door hen opgerichte zinkfabriek. (bron J. Roosen, <http://www.dorpleinuniek.nl>).



Bodemprofiel met diverse vondsten bij de rioolaanleg bij de kerk in Budel in 1989. Er werden bij het onderzoek drie waterputten uit de 12^e eeuw ontdekt. De locatie van de waterputten staat aangegeven op de muur van de kerk (foto heemkundekring Cranendonck).

Erfgoed begrippen in de Omgevings- en Erfgoedwet

Archeologisch monument

Een archeologisch monument is op grond van de Erfgoedwet een terrein dat deel uitmaakt van cultureel erfgoed vanwege de daar aanwezige sporen van menselijke aanwezigheid in het verleden. Dit kunnen overblijfselen of voorwerpen zijn, maar ook andere sporen. Al deze sporen zelf horen ook tot het archeologische monument.

Archeologische toevalsvondst van algemeen belang

Onverwachte vondst in of op de bodem, anders dan bij het doen van opgravingen als bedoeld in artikel 1.1 van de Erfgoedwet, voor zover evident of vermoedelijk van algemeen belang uit het oogpunt van de archeologische monumentenzorg.

Gemeentelijk monument

Monument of archeologisch monument waaraan in het omgevingsplan de functie-aanduiding gemeentelijk monument is gegeven.

Monument

Een monument is op grond van de Erfgoedwet een onroerende zaak die deel uitmaakt van cultureel erfgoed. Bijvoorbeeld historische gebouwen, archeologische terreinen, verdedigingswerken, tuinen, parken of standbeelden. Een monument kan uit meerdere onroerende zaken bestaan.

Rijksmonument

Rijksmonumenten zijn monumenten en archeologische monumenten die op grond van de Erfgoedwet in het rijksmonumentenregister staan ingeschreven.

Rijksmonumentenactiviteit

Activiteit inhoudende het slopen, verstoren, verplaatsen of wijzigen van een rijksmonument of een voorbeschermd rijksmonument of het herstellen of gebruiken daarvan waardoor het wordt ontsierd of in gevaar gebracht.

Stads- en dorpsgezicht

Groepen van onroerende zaken, van algemeen belang vanwege hun schoonheid, onderlinge ruimtelijke of structurele samenhang, wetenschappelijke of cultuurhistorische waarde en in welke groepen zich een of meer monumenten bevinden.

Voorbeschermd rijksmonument

Monument of archeologische monument die nog niet in het rijksmonumentenregister staan ingeschreven, maar waarvoor de minister van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap (OCW) het ontwerpbesluit tot aanwijzing als rijksmonument al wel naar de eigenaar heeft gestuurd.

Werelderfgoed

Op het grondgebied van Nederland gelegen cultureel en natuurlijk erfgoed dat op grond van het werelderfgoed verdrag is opgenomen in de Lijst van het Werelderfgoed (Unesco). Voorbeelden hiervan zijn het molencomplex Kinderdijk-Elshout, de Stelling van Amsterdam, de Van Nellefabriek in Rotterdam en de Waddenzee. Er is ook een Voorlopige Lijst werelderfgoed. Hierop staan erfgoederen die Nederland bij Unesco wil voordragen om op de Lijst van het Werelderfgoed te plaatsen. Ook hiervoor zijn in sommige gevallen regels opgesteld.



De waterkuil op de hoek van Grensweg en Cranendoncklaan in Budel is een gemeentelijk monument. De kuilen werden door de buurt vroeger overal voor gebruikt: als drinkwatervoorziening voor het vee, brandkuil, voor het roten van vlas en het weteren (witteren) van hout (hard laten worden). Deze kuilen waren in bijna ieder buurtschap te vinden, ook omdat vroeger de huizen allemaal rieten daken hadden en er geregeld brand voorkwam. Dus dan moest er in de buurt water voorhanden zijn (Foto Heemkundekring Cranendonck).



Boven, de Sint Jans Onthoofding kerk aan de Dorpsstraat in Soerendonk en onder rijksmonument Hamonterweg 1 in Budel-Schoot (bron Heemkundekring Cranendonck boven en onder wikipedia.org).



2 Van ambitie naar beleid

2.1 Inleiding

Cranendonck heeft diverse ambities waarbij erfgoed een belangrijke rol speelt. In verschillende strategische beleidsdocumenten (o.a. Structuurvisie en het Ontwikkelperspectief Buitengebied) zijn deze ambities verwoord en wordt de kracht van erfgoed benoemd en onderschreven. In dit hoofdstuk wordt een analyse gegeven van bestaand en in ontwikkeling zijnde (erfgoed) beleid.

Met het oog op de Omgevingswet is het noodzakelijk om het bestaande of in ontwikkeling zijnde beleid ten aanzien van klimaatopgaven (duurzaamheid/energie), biodiversiteit/natuur, economie en ondernemen, verkeer/vervoer en waterkundige zaken tegen het erfgoedbeleid aan te houden zodat tegenstrijdige ambities kunnen worden herkend. De onderlinge afstemming en het integraal borgen van cultureel erfgoed met de vakdisciplines moeten zorgen voor een afgewogen belangenafweging en kwaliteit. Belangen worden aan de voorzijde integraal afgewogen. Omdat er voor erfgoed geen sprake is van een omgevingswaarde (een minimumnorm, zoals bijvoorbeeld bij geluid) is goed inzicht in de cultuurhistorische waarden door middel van onderzoek van groot belang.

Om bovenstaand te realiseren is het nodig om het erfgoedbeleid af te stemmen op het reeds ingezette gemeentelijke omgevingsbeleid ten aanzien van erfgoed. Om meer inzicht te krijgen in de ambitie en visie van de gemeente Cranendonck, zijn de volgende documenten van belang:

- Beleidsplan Archeologische Monumentenzorg gemeente Cranendonck 2012
- Erfgoedverordening Cranendonck 2017
- Visie Cranendonck 2009-2024
- Structuurvisie 2024 gemeente Cranendonck
- Ontwikkelperspectief Buitengebied Cranendonck 2019
- Nota Fonds Ruimtelijke kwaliteit 2018
- Landschapsbeleidsplan 2006
- Welstandsnota 2008

2.2 Erfgoedzorg tot nu toe

2.2.1 Archeologiebeleid en erfgoedkaart

In 2012 is er in samenwerking met de A2gemeenten een erfgoedkaart opgesteld waarop ruimschoots aandacht is geschonken aan het ruimtelijk erfgoed, zoals historische verkavelingspatronen, wegen en paden, cultuurlandschap, archeologie en gebouwen. Voor het ondergronds erfgoed is een apart archeologiebeleid opgesteld. Omdat tegenwoordig onze blik op erfgoed verbreed is van een object-gerichte benadering naar een gebiedsgerichte aanpak, is een meer integrale benadering van erfgoed nodig. Dit betekent ook een mentaliteitsverandering in het denken over en de omgang met erfgoed. In deze nota geven we hier verder invulling en inhoud aan (zie hoofdstuk 4).

In het beleidsplan Archeologische Monumentenzorg gemeente Cranendonck 2012 zijn de volgende doelstellingen opgenomen:

- De bekende archeologische en cultuurhistorische waarden worden zoveel mogelijk ontzien. In die gebieden waar kans is op de aanwezigheid van belangrijke waarden, wordt hier vroegtijdig rekening mee gehouden door ze op te nemen in het bestemmingsplan, zodat bouwprojecten e.d. het erfgoed zo min mogelijk schaden.

- Archeologie mag geen belemmering zijn voor ontwikkeling en gebruik van de grond; door voldoende vooronderzoek uit te voeren wordt vertraging door onverwachte vondsten voorkomen.
- Onderzoek naar erfgoed (gebouwd en aangelegd erfgoed, archeologie, historisch landschap) moet, waar dat kan, leiden tot kwaliteitsvolle beeldvorming en kennisvermeerdering over het verleden van de gemeente Cranendonck en deze informatie moet toegankelijk zijn voor de inwoners/publiek.

Een aantal van de hierboven gestelde doelen zijn inmiddels gerealiseerd waaronder het vroegtijdig rekening houden met archeologie en onderzoek naar erfgoed, met name archeologie, wat heeft geleid tot kennisvermeerdering. Integratie van het erfgoedbeleid binnen de organisatie is echter nog niet optimaal wat ook geldt voor het delen van informatie die voortvloeit uit erfgoedonderzoek richting publiek. Verder is bescherming van zowel het gebouwde en aangelegde erfgoed als historisch landschap nog onder de maat.

Om na te gaan waar en hoe de archeologie en cultuurhistorie momenteel geborgd is in het gemeentelijke beleid, is nagegaan welke instrumenten hiervoor ter beschikking staan en hoe deze worden toegepast.

2.2.2 Erfgoedverordening

In de erfgoedverordening van de gemeente Cranendonck (vastgesteld in 2012 en juridisch-technisch gewijzigd en vastgesteld in 2023) zijn regels opgenomen omtrent de aanwijzing van verzamelingen onroerend cultuurgoed en de aanwijzing en bescherming van gemeentelijke monumenten en dorpsgezichten. Ook zijn hierin regels opgenomen om het archeologische bodemarchief te kunnen beschermen. Hiermee is een directe bescherming gecreëerd voor het hele grondgebied van de gemeente, als in het daar vigerende omgevingsplan niet is voldaan aan artikel 5.130 van het Besluit kwaliteit leefomgeving.

De praktijk wijst uit dat de regels, zoals deze ten aanzien van de archeologische verwachtingsgebieden in de erfgoedverordening zijn opgenomen, vrijwel niet worden geraadpleegd door de vergunningverleners. Dit instrument lijkt dan ook niet te werken wat betreft archeologie. In het kader van het proces naar 'anders werken' onder de Omgevingswet is dit wel een aandachtspunt. Dan zal er immers informatie op nog veel meer aspecten (en veelal binnen kortere procedures) door de vergunningverleners moeten worden gedeeld.

2.2.3 Erfgoedmeetlat

Voor een objectieve weging van de cultuurhistorische waarden is bij het aanwijzen van een monument in 2012 de 'erfgoed meetlat' ontwikkeld, die gekoppeld is aan de erfgoedverordening en het archeologiebeleid. Aan de hand van de kwaliteitscriteria gaafheid/herkenbaarheid, zeldzaamheid en belevingswaarde kunnen zowel afzonderlijke objecten als samenhangende gebieden volgens een vast en inzichtelijk stamien gewaardeerd worden. De meetlat is de afgelopen jaren toegepast bij het aanwijzen van gemeentelijke gebouwde en aangelegde monumenten, maar nog niet bij de aanwijzing van gemeentelijke archeologische monumenten of gemeentelijke monumentale historische landschappen. Omdat de erfgoed meetlat erg uitgebreid was, was deze lastig toe te passen in de praktijk. De oude erfgoedmeetlat is daarom vereenvoudigd om te komen tot een beter bruikbaar en transparant afwegingskader (*zie bijlage 4*).

De erfgoedmeetlat kent acht categorieën met subcategorieën waarop wordt getoetst, zoals archeologische, cultuurhistorische, landschappelijke en architectuurhistorische waarden. Indien een (sub)categorie niet van toepassing is op het object, dan kan dit ook worden aangegeven, maar dient

wel te worden toegelicht. Het gemiddelde van de subcategorieën bepaalt de uitkomst per categorie. Erfgoed dat een waardering scoort van 3,5 of hoger, komt in aanmerking voor bescherming op gemeentelijk niveau en opname van beschermende maatregelen in het omgevingsplan.

2.2.4 Bestemmingsplan en omgevingsvergunning

Om na te gaan of de gemeente de archeologische en cultuurhistorische waarden en verwachtingen, zoals vastgelegd in het gemeentelijke beleid uit 2012, voldoende heeft geborgd in het bestemmingsplan, is een inventarisatie van archeologie, gebouwd en aangelegd erfgoed als ook het historisch landschap gemaakt van de grootste bestemmingsplannen die binnen de gemeente Cranendonck gelden. Naast het bestemmingsplan buitengebied gaat het dan om de bestemmingsplannen van de bebouwde komgebieden.

In alle bestemmingsplannen is archeologie in de toelichting van het plan beschreven en als dubbelbestemming opgenomen in de verbeelding en bijbehorende regels. In de bestemmingsplannen van de komgebieden komen de verbeelding en regels overeen met het gemeentelijke archeologiebeleid uit 2012 en de bijbehorende archeologische beleidskaart. Alleen in het bestemmingsplan buitengebied van de gemeente wordt nog uitgegaan van de verouderde landelijke Indicatieve Kaart van Archeologische Waarden (IKAW). Hierdoor heeft een groot deel van het buitengebied te maken met archeologisch onderzoek, omdat de ondergrens voor archeologisch onderzoek al geldt vanaf 100 m². Hiermee is het onnodig strenger dan het vastgestelde archeologiebeleid uit 2012.

| Bestemmingsplan | Opgenomen in? | Toelichting |
|---------------------------------|------------------------------------|---|
| BP Buitengebied 2009 | Toelichting, verbeelding en regels | Op basis oude IKAW, 100 m ² alles en 40 cm -mv |
| BP Budel en Budel-Dorplein 2021 | Toelichting, verbeelding en regels | Conform gemeentelijk beleid |
| BP Budel-Schoot en Gastel 2018 | Toelichting, verbeelding en regels | Conform gemeentelijk beleid |
| BP Soerendonk 2016 | Toelichting, verbeelding en regels | Conform gemeentelijk beleid |
| BP Kom Maarheeze 2013 | Toelichting, verbeelding en regels | Conform gemeentelijk beleid |

Overzicht van opname archeologie in de grootste bestemmingsplannen van de gemeente Cranendonck.

| Bestemmingsplan | Opgenomen in? | Toelichting |
|---------------------------------|---|--|
| BP Buitengebied 2009 | Toelichting, verbeelding (functieaanduiding) en deels in regels | Op basis CHW provincie |
| BP Budel en Budel-Dorplein 2021 | Toelichting, verbeelding (functieaanduiding) en deels in regels (onder wonen en apart als beschermd dorpsgezicht) | Slechts deels op basis erfgoedkaart. Panden Hüsken opgenomen onder bestemming Wonen – regeling slopen. |
| BP Budel-Schoot en Gastel 2018 | Toelichting, verbeelding (functieaanduiding) en deels in regels (onder wonen) | Slechts deels op basis erfgoedkaart. Panden Hüsken opgenomen onder bestemming Wonen – regeling slopen. |
| BP Soerendonk 2016 | Summier in toelichting | Slechts klein deel op basis erfgoedkaart. |
| BP Kom Maarheeze 2013 | Summier in toelichting | Slechts klein deel op basis erfgoedkaart. |

Overzicht van opname cultuurhistorie in de grootste bestemmingsplannen van de gemeente Cranendonck.

Voor het gebouwd en aangelegd erfgoed en het historisch landschap geldt dat er bij alle bestemmingsplannen in de toelichting een paragraaf is gewijd aan cultuurhistorie;³ regels ten aanzien van cultuurhistorische waarden ontbreken echter geheel. In geen enkel bestemmingsplan wordt de Cultuurhistorische waardenkaart van de gemeente Cranendonck genoemd of gebruikt. In de bestemmingsplannen van de komgebieden zijn wel rijks- en gemeentelijke monumenten opgenomen als aanduiding in de verbeelding, maar ontbreken andere cultuurhistorische waarden als wegenstructuren, waterlopen, pleinen, stedenbouwkundige en landschappelijke ensembles. Vanaf 2018 is er een sloopregeling opgenomen voor karakteristieke panden.

In het bestemmingsplan buitengebied van 2008 wordt voor de cultuurhistorische waarden uitgegaan van de provinciale Cultuurhistorische waardenkaart (CHW) uit 2010. Van deze kaart zijn een aantal cultuurhistorische landschapswaarden (historische geografie), cultuurhistorische panden en objecten en de molenbiotopen als specifieke aanduidingen opgenomen in de verbeelding. Hier wordt gestreefd naar behoud van de cultuurhistorische waarden, waarbij steeds een afweging dient plaats te vinden met andere belangen. Dit betekent dat een aanlegvergunningstelsel geldt voor werkzaamheden zoals het dempen of juist (ver)graven van sloten, greppels e.d. die bepalend zijn voor de verkavelingstructuur. Ook voor het verwijderen van houtopstanden en/of perceelrand beplantingen of het vergraven en egaliseren van de bodem geldt een aanlegvergunningplicht. Onder de cultuurhistorische landschapswaarden vallen ook een drietal waardevolle open akkercomplexen, die zijn aangeduid als specifieke vorm van agrarisch – open akkercomplex. Hier is de bescherming gericht op het behoud van de openheid en bescherming van het bodemreliëf. Voor de lijnvormige waarden zijn geen nadere aanduidingen opgenomen. De molenbiotopen zijn op de verbeelding aangegeven als vrijwaringszone - molenbiotoop vanwege hun belang voor de windvang en - afvoer van de molen en voor het zicht op de molen. Bijbehorende regels die op deze bescherming zijn gericht ontbreken echter. Verder is in het bestemmingsplan een overzicht opgenomen van de adressen van de rijksmonumenten, de gemeentelijke monumenten en de beeldbepalende panden in het buitengebied. Ook hier ontbreekt echter een beschermende regeling in de regels.

Geconcludeerd kan worden dat de in 2012 vastgestelde archeologische verwachtingen- en waardenkaart en cultuurhistorische waardenkaart nog niet goed zijn doorvertaald in de bestemmingsplannen. Met de inwerkingtreding van de Omgevingswet zal de omgang met erfgoedwaarden geborgd worden door het opnemen van nieuwe maatwerkregels in het omgevingsplan. De A2-Adviescommissie Omgevingskwaliteit krijgt hierbij een prominente rol om het college te adviseren over de ruimtelijke kwaliteit.

2.3 Structuurvisie

2.3.1 Visie 2009-2024 en Structuurvisie Cranendonck

De Structuurvisie van de gemeente Cranendonck uit 2015 borduurt voort op de Visie Cranendonck van 2009-2024 en schetst het panorama voor de toekomst. In de structuurvisie worden afwegingen gemaakt voor het toekomstig ruimtelijk beleid van de gemeente Cranendonck, maar daarnaast is het ook een inspiratiekader voor ruimtelijke ontwikkeling. In het bijbehorende uitvoeringsplan staat beschreven welke concrete projecten en plannen op korte termijn richting uitvoering worden gebracht en hoe deze gerealiseerd gaan worden.

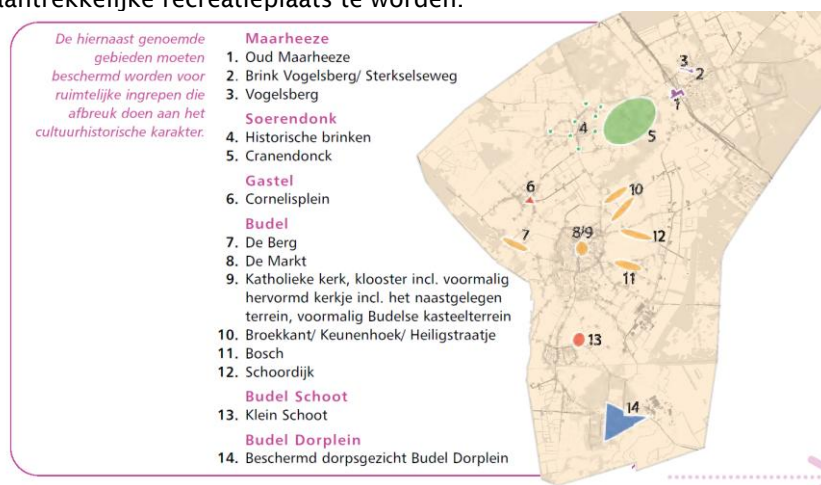
³ In bestemmingsplannen vallen gebouwd en aangelegd erfgoed en het historisch landschap vrijwel standaard onder de kop ‘Cultuurhistorie’.

De structuurvisie onderstreept het belang van het behoud van de eigen identiteit door bij nieuwe ontwikkelingen uit te gaan van de bestaande waardevolle cultuurhistorische kwaliteiten. Erfgoed speelt bij meerdere hoofdthema's van de structuurvisie een belangrijke rol, waaronder recreatie en toerisme en ruimtelijke kwaliteiten. "Bewustwording van de cultuurhistorie van de eigen woonomgeving verstrekt de sociale cohesie en kan stimulerend werken om met elkaar het eigene van Cranendonck en zijn kernen te behouden en te versterken. Van belang is dat Cranendonck een gemeente blijft waar mensen graag willen wonen. Een aantrekkelijke woonomgeving levert hier een belangrijke bijdrage aan. Het doel is om de cultuurhistorische waarden en kenmerken te behouden en te versterken."

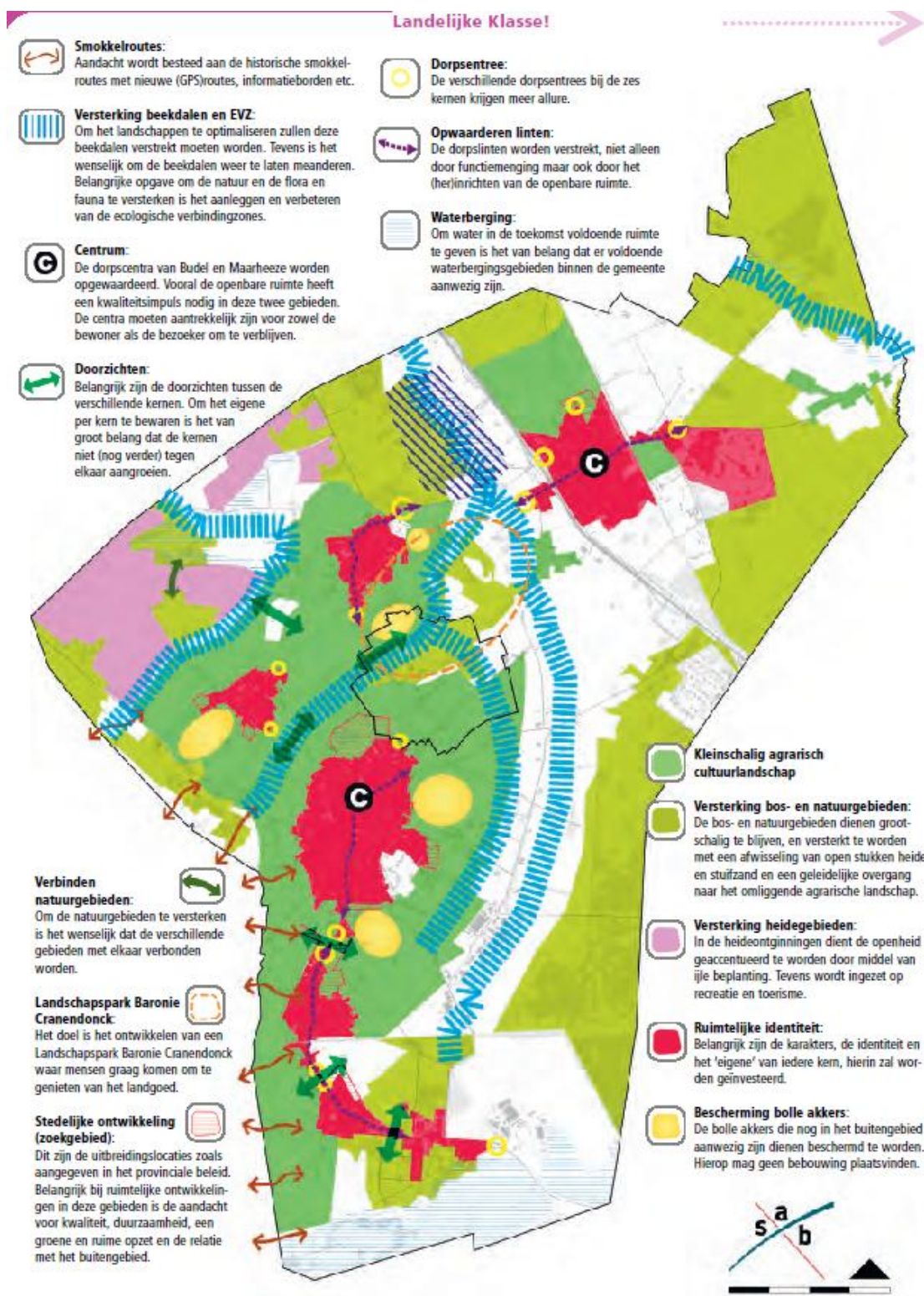
"Om het (cultuur)historisch erfgoed te behouden en te versterken wordt daarbij ingezet op kwaliteitsverbetering van het landschap. Nieuwe ruimtelijke structuren moeten recht doen aan een herkenbaar cultuurhistorisch patroon en de ecologische samenhang van het landelijk gebied. De cultuurhistorische kwaliteit dient steeds ten volle te worden meegewogen bij ruimtelijke beslissingen. Dit betekent dat vanuit de historie een visie op de dynamiek van de ruimtelijke ordening moet worden ontwikkeld. De bestaande situatie wordt niet bevroren; veranderingen worden niet tegengehouden. Nieuwe gebouwen kunnen worden ingepast in de historische structuren. Veranderingen in het gebruik passen in het historisch gegroeide karakter. Cultuur moet worden beschouwd als een stimulans. De eenheid en identiteit van de gemeente en de dorpen is erbij gebaat dat nieuwe architectonische en stedenbouwkundige impulsen in verband worden gebracht met de kenmerken en kwaliteiten van bestaande structuren en gebouwen."

Concrete projecten die in de structuurvisie worden genoemd:

- De oude kerkpaden in de verschillende kernen worden daar waar mogelijk in ere hersteld.
- De monumentale gebouwen en het monumentaal groen wordt beter beschermd.
- Het Smokkelthema is een thema wat steeds vaker terugkomt in de gemeente zoals de Smokkelrally, Smokkelmuseum en het Smokkelfestival. Aandacht wordt besteed aan de historische smokkelroutes met nieuwe (GPS)routes, informatieborden en dergelijke.
- De bolle akkers die nog in het buitengebied aanwezig zijn dienen beschermd te worden. Hierop mag geen nieuwe/extra bebouwing gerealiseerd worden.
- De Baronie van Cranendonck is één van de parels van de gemeente door het nog aanwezige cultuurlandschap. Trots op de rijkelijke historie en de relatie die van hieruit is ontstaan met de Oranjes moet het verleden hier terug worden gebracht. De nog aanwezige waarden moeten daarom versterkt worden en het gebied dient als geheel in zijn historische setting een aantrekkelijke recreatieplaats te worden.



In de structuurvisie zijn ook een aantal cultuurhistorisch waardevolle gebieden aangeduid. Hiervoor geldt dat deze gebieden beschermd moeten worden voor ruimtelijke ingrepen.



De themakaart "Landelijke Klasse" geeft de gewenste ontwikkeling voor Cranendonck weer op het gebied van ruimtelijke kwaliteit.

2.3.2 Uitvoeringsparagraaf en fonds Ruimtelijke Kwaliteit

In de uitvoeringsparagraaf 2019, die gekoppeld is aan de Structuurvisie Cranendonck, geeft een antwoord op de vraag hoe en met welke inzet van middelen en instrumenten de ontwikkelingsvisie wordt gerealiseerd. Een van de middelen die worden ingezet sinds 2019 is het fonds Ruimtelijke Kwaliteit. Dit fonds wordt gevormd door bijdragen vanuit gemeentelijke grondexploitaties en

particuliere initiatieven en dient (mede) als dekking voor ontwikkelingen die de ruimtelijke kwaliteit verder verbeteren. Het Fonds Ruimtelijke Kwaliteit is de opvolger van het fonds bovenwijkse voorzieningen en kent een juridische basis in afdeling 6.4 van de Wet ruimtelijke ordening, de zogenaamde Grondexploitatiewet. De bijdrage aan het Fonds Ruimtelijke Kwaliteit wordt in rekening gebracht door middel van het afsluiten van een anterieure overeenkomst bij bestemmingsplanwijzigingen en buitenplanse afwijkingen. Vanuit gemeentelijke grondexploitaties met een positief resultaat wordt eveneens een bijdrage aan het fonds gedaan. Het Fonds Ruimtelijke Kwaliteit biedt op basis van de uitvoeringsparagraaf de mogelijkheid om te investeren in het versterken van cultuurhistorisch waardevolle bebouwing of elementen, maar ook het verbeelden van het verleden in een nieuwe woonwijk.

2.3.3 Buitenkans en Ontwikkelperspectief Buitengebied⁴

In het kader van Buitenkans! Is de gemeente Cranendonck in 2016 begonnen om, samen met bewoners, ondernemers en organisaties in het buitengebied, inzichtelijk te krijgen hoe de nieuwe koers voor het buitengebied eruit zou kunnen en moeten zien. Aanleiding vormt de grote transitie, die in het buitengebied zichtbaar is, en die vraagt om een nieuwe koers. Het Ontwikkelperspectief geeft richting en benoemt de opgaven, kansen en ambities in relatie tot het buitengebied.

Het buitengebied kent veel waarden met betrekking tot natuur, landschap, water (beken en vennen) en cultuurhistorie. Er zijn diverse opgaven op dit vlak om er voor te zorgen dat Cranendonck haar groene karakter behoudt en ook voor volgende generaties een gezonde plek is om te wonen, werken en recreëren. Nieuwe (economische) ontwikkelingen zouden daarom meer moeten bijdragen aan het behoud en versterking van deze waarden. De ambitie op het gebied van erfgoed richt zich op het benutten van mogelijkheden om de cultuurhistorische waarden, zowel qua landschap als qua bebouwing, beter zichtbaar te maken. Bij elke nieuwe ontwikkeling wordt afgewogen hoe deze kan bijdragen aan een mooier buitengebied. Voor de berekening van de bijdrage aan kwaliteitsverbetering hanteert de gemeente Cranendonck de methodiek zoals gehanteerd in de regionale Landschaps Investerings Regeling (LIR).

In de LIR staat omschreven waarin kan worden geïnvesteerd met deze gelden. De Kempen-gemeenten geven er de voorkeur aan dat investeringen plaatsvinden aansluitend op of in de nabijheid van het initiatief. Dit is juridisch ook het beste vast te leggen. Het is echter mogelijk dat investeringen niet in de nabijheid gerealiseerd kunnen worden (bijvoorbeeld vanwege een gebrek aan grond). Op dat moment kan die investering worden ingezet elders binnen de gemeente, om gemeentelijke beleidsdoelen met betrekking tot kwaliteitsverbetering van het landschap te realiseren. Elke gemeente legt vast/heeft vastgelegd welke landschapsprojecten hiermee worden gerealiseerd in een structuurvisie.

Er kan op meerdere wijze geïnvesteerd worden in kwaliteitsverbetering van het landschap. Dit kan betreffen een:

- a. landschappelijke inpassing van bebouwing en bestemmingsvlakken;
- b. aanleg of herstel van natuur- en landschapselementen ter versterking van de landschapsstructuur;
- c. aanleg recreatieve voorzieningen ten behoeve van extensief recreatief medegebruik (bankjes, wandelpaden, bebording, etc);
- d. fysieke inrichtingsmaatregelen gericht op behoud en herstel van cultuurhistorie en archeologie;
- e. sloop van (niet cultuurhistorisch waardevolle) gebouwen/stallen/kassen en verwijderen verharding;
- f. verkleinen/opheffen van bestemmingsvlakken/bouwvlakken;

⁴ 'Buitenkans! Een perspectief voor de toekomst' 2016 en 'Ontwikkelperspectief Buitengebied Cranendonck 2019'.

g. fysieke bijdrage aan realisering Ecologische hoofdstructuur (EHS) en ecologische verbindingzones (EVZ's).

Het is dus ook mogelijk om te investeren in cultuurhistorisch waardevolle bebouwing, elementen of terreinen in de omgeving. Voorbeelden zijn herstel en restauratie van cultuurhistorisch waardevolle bebouwing, bestaande drinkpoelen, wegkruizen, groenelementen. Voor de investering in cultuurhistorisch waardevolle gebouwen zijn de specifieke restauratiekosten (onder aftrek van subsidies) een aanknopingspunt.

2.3.4 Gebiedsvisie Baronie van Cranendonck

Tegen de achtergrond van toenemende leegstand en het vrijkomen van de gronden van de voormalige proefboerderij heeft de gemeente in september 2012 de geactualiseerde Gebiedsvisie Baronie van Cranendonck vastgesteld. Deze bevat een als ambitie geformuleerde visie op de toekomst, gericht op het duurzaam waarborgen en verbeteren van de ruimtelijke kwaliteit van het gebied vanuit de kernkwaliteiten cultuurhistorie, natuur en agrarisch landschap. Daartoe dienen bestaande cultuurhistorische waarden te worden behouden, versterkt en benut. Verder moet de relatie tussen natuur, cultuurhistorisch landschap en landbouw worden versterkt en dient te worden voorzien in de aanleg van een landschapspark, waarvan de inrichting is gebaseerd op de structuur van het landschap uit de periode 1830-1900. In deze ambitie vormt plan Hof van Cranendonck als toeristischrecreatieve functie de drager voor de nagestreefde kwaliteitsimpuls en het duurzaam beheer daarvan. Van deze recreatieve invulling wordt in de gebiedsvisie verlangd dat zij op passende wijze aansluiting vindt bij de cultuurhistorische, natuurlijke en agrarische uitstraling van de Baronie van Cranendonck.

2.4 Beleid landschap en welstand

2.4.1 Landschap

In het landschap beleidsplan⁵ wordt per landschapstype de visie van de gemeente gegeven op de ontwikkeling en de inrichting van het landschap in het buitengebied. Het landschap beleidsplan vormt de visie en het basisbeleid voor de indeling, structuur en uitstraling van het landschap van Cranendonck. In 2015 zijn voor de zes dorpskernen vervolgens Groenontwikkelpunten geschreven. Op basis van deze notitie kunnen op operationeel niveau de juiste keuzes gemaakt worden bij het beheer, maar ook bij nieuwe ontwikkelingen. Hiermee vormt het de aanzet tot het waarborgen, behouden en versterken van de kwaliteit van de openbare ruimte.



De Gastelse Heide (foto <https://heemkundekringcranendonck.nl/>).

2.4.2 Welstand

Met de welstandsnota van 2008 wordt beoogd de burgers vooraf te informeren over de criteria en uitgangspunten, die de welstandscommissie bij de beoordeling van een haar om advies voorgelegd

⁵ Landschapsbeleidsplan gemeente Cranendonck, Pouderoyen, 2006.

bouwplan zal hanteren. Bij de welstandsbeoordeling gaat het niet om een beoordeling mooi of lelijk, maar om een beoordeling met een heldere motivering aan de hand van gebiedstyperingen, karakteristieken, historie e.d.

In de gemeente Cranendonck is alleen nog maar sprake van welstandstoezicht bij bouwplannen voor monumenten en de aanliggende percelen en in monumentale gebieden. De monumentale gebieden zijn het oorspronkelijke Budel-Dorplein, het gebied rondom de kerk in Maarheeze en het gebied rondom kasteel Cranendonck.

Naast de direct aan de welstandstoets onderhevige bouwplannen, kent het nieuwe systeem ook de beeldkwaliteitsplannen (bkp). In deze plannen, die veelal gerelateerd zijn aan het bestemmingsplan, wordt een toets uitgevoerd omtrent de ruimtelijke inrichting van een concreet gebied. Deze toets vindt op ambtelijk niveau plaats, terwijl de welstandstoets door de (externe) welstandscommissie plaatsvindt.



De H. Gertrudis kerk in Maarheeze (foto <https://heemkundekringcranendonck.nl/>).

2.5 Ambitie en beleidsthema's

Bovenstaande gemeentelijke beleidsstukken geven aan dat er bestuurlijk groot draagvlak is voor behoud en ontwikkeling van het cultureel erfgoed. De gemeente streeft er dan ook naar om het erfgoed van Budel, Budel-Dorplein, Budel-Schoot, Gastel, Maarheeze en Soerendonk in de toekomst meer te benutten en uit te dragen.

Het verrijken van de gemeente met iets wat al eeuwen aanwezig is, vraagt om een duidelijke concretisering in ambities en acties in het te voeren erfgoedbeleid. Om deze reden zijn er drie beleidsthema's opgesteld die bijdragen aan de realisatie van het doel. Binnen elk thema bevinden zich één of meerdere concrete acties. De beleidsthema's die in deze nota puntsgewijs verder zijn uitgewerkt:

- Erfgoed verankeren (hoofdstuk 4);
- Verbeteren van Erfgoedinstrumenten (hoofdstuk 5).
- Versterken eigen karakter (hoofdstuk 6);

Dit betekent overigens niet dat de gemeente die ambities ook allemaal zelf moet oppakken. Erfgoed is immers van ons allemaal en daarom wordt ingezet op gedeelde verantwoordelijkheid en partnerschap. Zowel inwoners als ondernemers worden uitgenodigd om een bijdrage te leveren aan behoud, benutting en het uitdragen van het erfgoed van Cranendonck. Vooral het thema “Versterken eigen karakter” nodigt inwoners en ondernemers uit om mee te denken en uit te voeren.

In het kader van de Omgevingswet is het verder noodzakelijk om af te stemmen met andere beleidsthema's, zoals de klimaatopgaven (duurzaamheid/energie), biodiversiteit/natuur, economie en ondernemen, verkeer/vervoer en waterkundige zaken, zodat tegenstrijdige ambities kunnen worden geschrapd. Dit in de aanloop naar de gedeelde omgevingsvisie. De onderlinge afstemming en het integraal borgen van cultureel erfgoed met de vakdisciplines moeten zorgen voor een afgewogen belangenafweging en kwaliteit.



Het Sterksels kanaal in natuurgebied De Pan in Maarheeze (foto H. de Laat, Heemkundekring Cranendonck).



Zicht op de kerk en het voormalig schepenhuis aan de Markt in Budel rond 1915 en onder in 2020
(bron: www.nationaalarchief.nl en <https://heemkundekringcranendonck.nl>).



3 Erfgoed verankeren

In dit hoofdstuk wordt beschreven hoe de gemeente rekening kan houden met haar cultureel erfgoed. Wat houden de verschillende waarden precies in en wanneer is nader onderzoek noodzakelijk? Daarbij wordt ingegaan op de verantwoordelijkheden van de gemeente en hoe dit vorm kan worden gegeven. §3.2 t/m 3.5 gaat over archeologie en 3.6 t/m 3.9 over cultuurhistorie (=historisch landschap en gebouwd en aangelegd erfgoed).

3.1 Inleiding

Bij het opstellen van het omgevingsplan houdt de gemeente rekening met haar cultureel erfgoed door terreinen geen functie te geven die de archeologie, het gebouwde en aangelegde erfgoed of het historische landschap kunnen schaden. Artikel 13.6 Bal geeft aan gemeenten de mogelijkheid om in het omgevingsplan maatwerkregels te stellen ter invulling van de specifieke zorgplicht. Voor cultureel erfgoed dat voor bescherming in aanmerking komt, zal een toereikend beschermingsregime opgenomen moeten worden in het omgevingsplan. Ook kan de gemeente in het belang van archeologische monumentenzorg regels stellen over archeologisch onderzoek.

Bij het verlenen van vergunningen wordt rekening gehouden met bekende of te verwachte erfgoedwaarden door indien nodig, eerst een onderzoek naar de waarde te laten instellen en zo nodig aan de vergunning voorwaarden te verbinden. Bij wijzigingen van het omgevingsplan dient steeds het gehele plangebied onderzocht te worden, ongeacht de -vermoedelijke- bodemroering. De kosten die samenhangen met het uitvoeren van dit onderzoek en het naleven van de vergunningvoorschriften komen voor rekening van de vergunningaanvrager. De regels die worden gesteld ten aanzien van archeologie zijn gebonden aan de omvang, diepte en locatie van de beoogde bodemingrepen. Voor gebouwd en aangelegd erfgoed en historische landschap geldt dat de regels alleen zijn gebonden aan een bepaalde locatie.

De gemeente kan in het belang van de zorg voor het cultureel erfgoed verder ook regels stellen in het omgevingsplan aan archeologisch, cultuurhistorisch dan wel bouwhistorisch onderzoek. Hiermee houdt de gemeente de inhoudelijke regie en kan ze bijvoorbeeld regelen dat lokale onderzoeksthema's meer aandacht krijgen of lokale vrijwilligers betrokken worden bij het onderzoek.



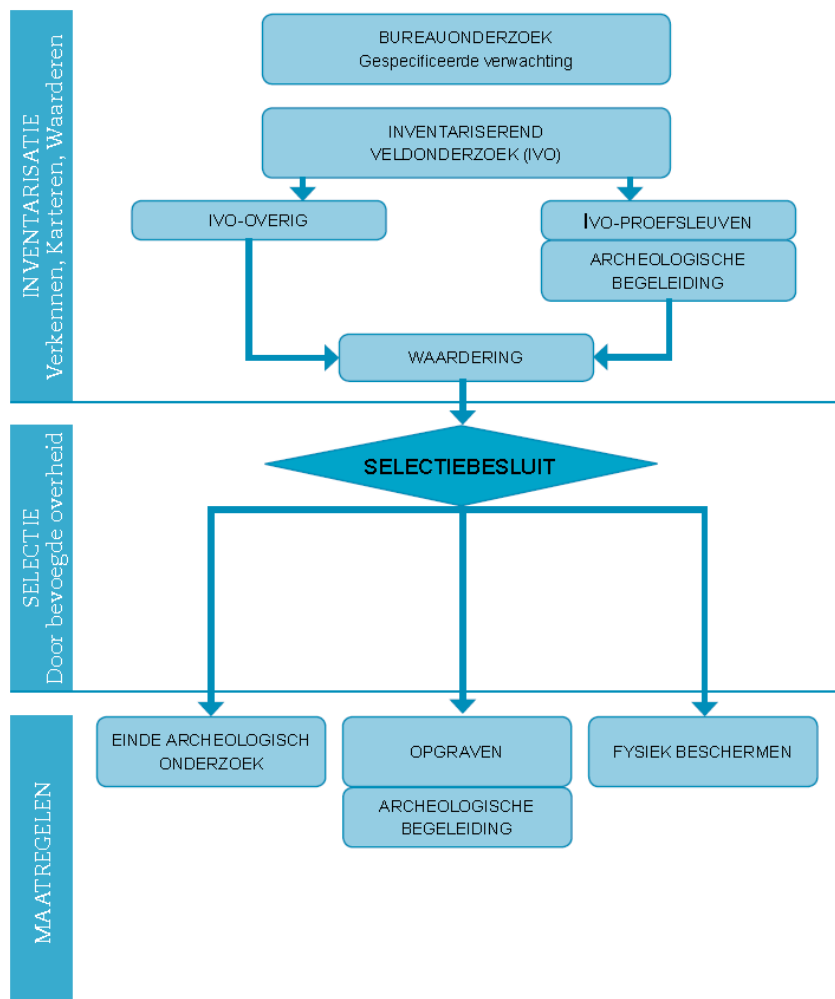
Twee urnen en een bijpotje uit de Late Bronstijd – Vroege IJzertijd (1200-500 v. Chr.) afkomstig van het urnenveld op de Weerter- en Budelerbergen (bron: Geheugen van Nederland – Rijksmuseum van Oudheden).

3.2 Archeologisch onderzoeksproces

Omdat in het bodemarchief meer dan 99 % van onze nog onbekende geschiedenis is opgeslagen en het lezen van dit archief door het op te graven, maar één keer mogelijk is, moet dit goed gebeuren. Om

hier zorgvuldig mee om te gaan is er een aantal spelregels opgesteld. Deze komen samen in de cyclus van de archeologische monumentenzorg (AMZ). De AMZ-cyclus kent diverse stadia van verkennend, karterend en/of waarderend onderzoek in de vorm van bureau- en booronderzoek tot proefsleuven welke zijn vastgelegd in de protocollen en leidraden van de Kwaliteitsnorm Nederlandse Archeologie (KNA) (zie *schema hieronder*).⁶ Of het geheel of delen van deze trechterende cyclus doorlopen moet worden is per gebied en per ontwikkeling vanwege de specifieke aard van de te verwachten archeologische waarden vrijwel altijd verschillend.

Om te weten te komen of er sprake is van archeologische waarden in een te ontwikkelen gebied, is maatwerk maar bovenal lokale/regionale kennis nodig. De ervaring leert dat een ruime archeologische kennis en praktische ervaring noodzakelijk zijn om de juiste adviezen te kunnen geven en afwegingen te kunnen maken. Kritisch wordt gekeken naar de onderzoeksrapporten van uitvoerende (gecertificeerde) archeologiebureaus. Zeker als het gaat om adviezen op basis van bureau- en booronderzoeken. Daar mankeert namelijk nogal eens wat aan. Het streven is om initiatiefnemers hierop in een vroegtijdig stadium te wijzen. Bij gemeentelijke initiatieven waar archeologisch onderzoek nodig is, dient kennis van de lokale omgeving een belangrijke gunningscriteria bij aanbestedingen te zijn.



De verschillende processtappen van de archeologische monumentenzorg (Bron: Kwaliteitsnorm Nederlandse Archeologie SIKB). Het selectiebesluit wordt telkens genomen na een archeologische onderzoekstap.

⁶ De Kwaliteitsnorm Nederlandse Archeologie wordt beheerd door de SIKB, zie <https://www.sikb.nl/archeologie>

Na elke onderzoeksfase volgt een beslismoment waarin vastgesteld wordt of de archeologische waarde in voldoende mate is vastgesteld en of deze behoudens-/onderzoekswaardig is. Centraal daarin staat de potentiële kenniswinst die daarbij te behalen valt. Het juiste gedoseerde onderzoek en bij twijfel over resultaten of interpretatie: (mee)kijken in het veld, overleg en afstemming met de archeologen van de archeologische onderzoeksbureaus. Bij knelpunten, met initiatiefnemers om de tafel en zoeken naar een oplossing die recht doet aan het belang van het archeologisch erfgoed. Alleen indien behoud in de bodem niet mogelijk is, kan de gemeente eisen dat het terrein wordt opgegraven. De initiatiefnemer betaalt hiervoor de kosten.



De gereconstrueerde contouren van het oorspronkelijke kasteel Cranendonck, een archeologisch rijksmonument (foto: Harry de Laat/Heemkundekring 'de Baronie van Cranendonck').

3.3 Archeologische verwachtingen- en waarden

Op de archeologische verwachtingen- en waardenkaart zijn de in de gemeente aanwezige archeologische waarden en archeologische verwachtingen aangegeven. Aan het grondgebied van Cranendonck zijn zeven zones van archeologische verwachtingen of waarden toegekend:

- 1) (Wettelijk beschermde) archeologische monumenten⁷
- 2) gebieden met archeologische waarde
- 3) Historische kernen met een hoge archeologische verwachting
- 4) gebieden met een hoge archeologische verwachting
- 5) gebieden met een middelhoge archeologische verwachting
- 6) gebieden met een lage archeologische verwachting
- 7) gebieden zonder archeologische verwachting.

⁷ Dit betreft momenteel alleen archeologische rijksmonumenten. Er zijn nog geen gemeentelijke archeologische monumenten aangewezen.

In het bestemmings-/omgevingsplan zullen alleen aan de categorieën 1 tot en met 6 door middel van een dubbelbestemming of aanduiding, instructie- dan wel maatwerkregels verbonden moeten worden. Voor categorie 7 geldt dit niet omdat hier geen onderzoeksplicht aan is verbonden. Hieronder wordt per categorie kort ingegaan op de typering van de daartoe behorende gebieden.

In *bijlage 5* is een handleiding voor de archeologische beleidskaart van de gemeente Cranendonck opgenomen waarmee aan de hand van een schema en stappenplan kan worden bepaald wanneer archeologisch onderzoek noodzakelijk is.

Een beschrijving van de archeologische vindplaatsen, onderzoeken, verwachtingen en waarden is te vinden in de toelichting op de erfgoedkaart en de bijbehorende bijlagen, zie de website <https://odzob.nl/kaarten-erfgoed-archeologie> .

3.4 Onderzoeksverplichtingen archeologie

Onder onderzoeksverplichting wordt de verplichting verstaan om door middel van inventariserend onderzoek de archeologische waarde te laten bepalen van een terrein waarvoor een omgevingsvergunning wordt aangevraagd. Deze verplichting is afhankelijk van het risico dat de geplande ingreep voor het bodemarchief vormt, gemeten aan oppervlakte en diepte. Per categorie wordt het risico anders ingeschat. Hoe waardevoller het gebied of hoe hoger de trefkans, des te groter is het risico dat een beperkte ingreep schade aanricht. Omgekeerd is er in een gebied van een minder waardevolle categorie pas bij een grote ingreep een risico op het verlies van zinvolle informatie.

De systematiek is dat het al dan niet opleggen van een onderzoeksplicht eerst bepaald wordt door de diepte van de ingreep. Als die meer is dan de vrijstellingsdiepte voor de betreffende gebiedscategorie bepaalt vervolgens de oppervlakte van het gebied waarvoor een vergunning wordt gevraagd of er een onderzoeksplicht geldt (*zie bijlage 5*: handleiding archeologische beleidskaart). Na het vaststellen van de waarde en het selectiebesluit kan in tweede instantie de uitvoering van een opgraving als onderzoeksverplichting worden opgelegd, of de verplichting tot het nemen van technische maatregelen welke direct gerelateerd is aan de werkzaamheden waarvoor de vergunning verleend wordt.

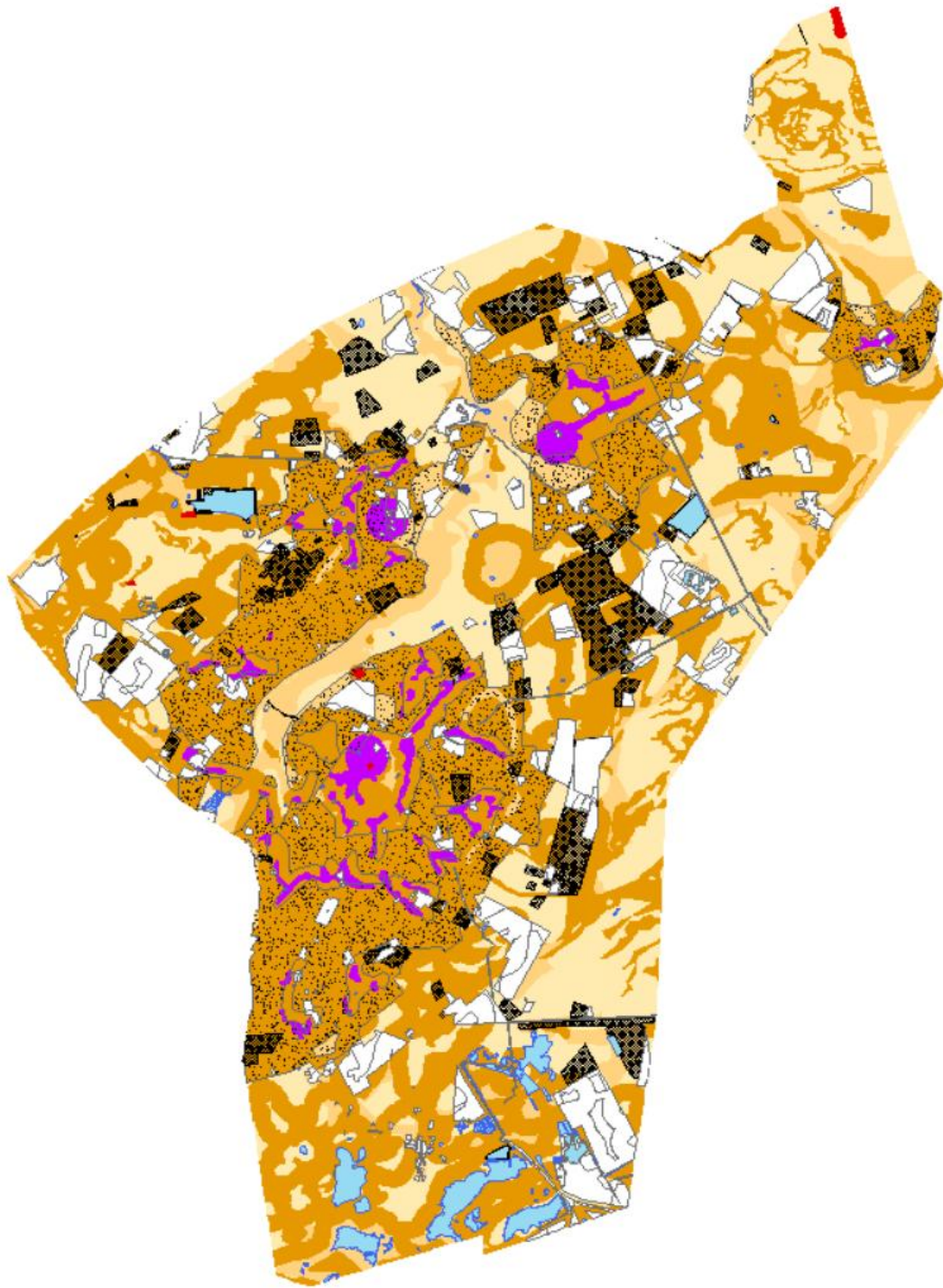
Omdat de kosten van het onderzoek (tot en met deponering van vondsten en rapportage) en van de technische maatregelen voor rekening van de initiatiefnemer zijn, is bij het bepalen van de grenzen voor de onderzoeksverplichting gezocht naar proportionaliteit. Er dient een redelijke verhouding te bestaan tussen het verwachte kennisrendement en de belasting voor vergunningvrager en ambtelijk apparaat. In veel gevallen geldt dat een onderzoek op terreinen kleiner dan 250 m² of van een beperkte gaafheid meestal weinig meerwaarde heeft, terwijl een groot aantal van de vergunningen op een dergelijke beperkte oppervlakte betrekking heeft. Uitzonderingen bevestigen echter de regel, bijvoorbeeld bij graven, deposities of kampen van jagers-verzamelaars. Deze hebben een kleine omvang, kunnen veel (nieuwe) kennis opleveren en kunnen binnen grotere gebieden aanwezig zijn.

Bronzen zegelring met gem met daarop een afbeelding van de oorlogsgod Mars uit de Romeinse tijd (3^e eeuw na Chr.) (uit Bink 2012). Gevonden bij opgraving Duitse School in Budel.



[Afbeelding downloaden](#)

In 2021 werd in de gemeente Cranendonck door een metaaldetectorzoeker op een akker een grote concentratie gouden en zilveren munten uit de tweede helft van de 15e tot en met de vroege 17e eeuw gevonden (Foto <https://portable-antiquities.nl/>).



De archeologische waarden- en verwachtingenkaart van de gemeente Cranendonck, vastgesteld in 2015.

De archeologische beleidskaart geeft een vlakdekkend overzicht van alle bekende en verwachte archeologische waarden en verwachtingen binnen het grondgebied van de gemeente Cranendonck waaraan het archeologische beleid van de gemeente is gekoppeld. In 2011 heeft de gemeente Cranendonck al vrijstellingsgrenzen vastgesteld voor archeologisch onderzoek die gelden voor de verschillende aanwezige archeologische verwachtingen- en waarden binnen de gemeente.⁸ Het archeologiebeleid van 2022 borduurt hier op voort en maakt onderscheid in 7 gebiedscategorieën. De vrijstellingsgrenzen zijn bepaald voor zowel de diepte-ingreep als de oppervlakte-ingreep (zie tabel 1). Archeologisch onderzoek wordt noodzakelijk geacht zodra beide vrijstellingsgrenzen overschreden worden.

Om te bepalen of een aanpassing van de ondergrenzen in oppervlak en diepte noodzakelijk is, is een analyse gemaakt van de archeologische onderzoeken die de afgelopen jaren binnen de gemeente zijn uitgevoerd (zie *bijlage 3*). Daarbij is gekeken naar de geldende archeologische verwachting en of en hoe vaak de verschillende archeologische onderzoeken vondsten en/of nieuwe kennis hebben opgeleverd. Uit de evaluatie is gebleken dat de opgenomen ondergrenzen naar behoren functioneren en dat hier geen aanpassingen nodig zijn.

Tabel 1 Categorieën en bijhorende vrijstellingsgrenzen gemeente Cranendonck

| Cat. | Naam | Dubbel- bestemming archeologie | Ontgravingen dieper dan | Totaal te vergraven oppervlak in m ² |
|------|---------------------------------------|--------------------------------------|----------------------------|---|
| 1 | Beschermd monument | Ja | 0 cm | 0 m ² |
| 2 | Zeer hoge archeologische waarde | Ja | 30 cm | 10 m ² |
| 3 | Hoge archeologische waarde | Ja | 30 cm | 100 m ² |
| 4 | Hoge verwachting, historische kern | Ja | 30 cm | 250 m ² |
| 5 | Hoge verwachting | Ja | 30 cm | 500 m ² |
| 6 | Middelhoge verwachting | Ja | 30 cm | 2500 m ² |
| 7 | Lage verwachting | Ja | 30 cm | 2,5 ha |
| 8 | Geen verwachting | Nee | Vrijstelling | Vrijstelling |

Categorie 1. Beschermde archeologische monumenten (blauwgrijs op de kaart)

Van deze gebieden staat op basis van archeologisch onderzoek of waarnemingen vast dat hier belangrijke archeologische resten in de grond zitten. De gemeente Cranendonck kent één archeologisch rijksmonument: het terrein van het verdwenen kasteel Cranendonck. De wettelijke bescherming verbiedt hier de meeste bodemversturende activiteiten, tenzij de Minister van OCW hiervoor vooraf vergunning verleent. Op grond van de gemeentelijke erfgoedverordening bestaat de mogelijkheid hieraan ook gemeentelijke archeologische monumenten toe te voegen.

Categorie 2. Gebieden van ((zeer) hoge) archeologische waarde (rood op de kaart)

⁸ Beleidsplan Archeologische monumentenzorg (inclusief erfgoedkaart en erfgoedverordening) gemeente Cranendonck 2011, vastgesteld 22-5-2012.

Voor deze delen van de gemeente is het op basis van de reeds bekende archeologische gegevens en/of op basis van de landschappelijke of historische ligging van de terreinen vrijwel zeker dat er belangrijke archeologische waarden in de grond aanwezig zijn. Het betreft de delen van de gemeente die op basis van de bekende archeologische waarnemingen aantoonbaar vindplaatsen bevatten of die vanwege hun ligging een zeer grote kans op het herbergen van een vindplaats hebben. Het valt te overwegen een aantal van deze terreinen in de toekomst op te nemen op de lijst van gemeentelijke archeologische monumenten. Denk daarbij aan de versterkte en omgrachte woning bij de Burgskens nabij de Bulder Aa en het van oorsprong middeleeuwse Borghterrein, oorspronkelijk het exploitatiecentrum van het oude kapittelgoed van Budel.

Bij deze categorie ligt de vrijstellingsgrens op 100 m² oppervlakte van het totaal te vergraven gebied en de diepte van 30 cm onder het maaiveld, aangezien het hier om het meest waardevolle deel van het bodemarchief van Cranendonck gaat.

Categorie 3. Historische kernen met een hoge archeologische verwachting (paars op de kaart)

De historische kernen met een hoge verwachting betreffen de van oorsprong laatmiddeleeuwse gehuchten en historische woonlinten. In deze woonkernen is in ieder geval vanaf de Late Middeleeuwen tot heden geconcentreerde bebouwing aanwezig geweest. De archeologische resten bevinden zich dan ook op geringe diepte onder het huidige maaiveld. De meeste bebouwingsresten zijn te verwachten langs de oude straten maar ook op achterterreinen kunnen archeologische resten aanwezig zijn. Daarnaast weten we uit historische bronnen dat de kernen van de gehuchten door de tijd heen zijn verschoven, waardoor een grotere zone rondom de historische kernen als gebied met een hoge archeologische verwachting is aangegeven. De verwachting wordt bevestigd door de deels nog aanwezige historische bebouwing in de vorm van boerderijen.

Bij deze categorie is de vrijstellingsgrens van de oppervlakte van het totaal te vergraven gebied verruimd tot 250 m², aangezien het risico op verlies van waardevolle informatie hier geringer is en grotere ingrepen hier meer kennisrendement geven. Hierdoor wordt de belasting voor betrokkenen beperkt, aangezien een groot deel van de aanvragen onder deze grens vallen. De vrijstellingsgrens van 30 cm of 50 cm (bij esdek en agrarisch bestemde gronden) diepte blijft gehandhaafd. De grens van 30 cm is gekozen, omdat onder deze diepte gemiddeld genomen nog volop informatie aanwezig is en omdat het bodemarchief in de regio door velerlei verstoringen al veel geleden heeft. Een diepere vrijstellingsgrens kan in kwetsbare gebieden tot onherstelbare schade leiden. In agrarisch bestemde gebieden is gekozen voor 50 cm omdat deze gronden in de regel al tot deze diepte bewerkt zijn als gevolg van gewasteelt en ontginning.

Categorie 4. Gebieden met een hoge archeologische verwachting (donker oranje op de kaart)

De terreinen met een hoge verwachting buiten de dorpskernen liggen in zones van het landschap waar de meeste archeologische vindplaatsen verwacht mogen worden. De uitgestrektheid van het gebied met een hoge archeologische verwachting houdt een direct verband met de ligging van de regio op een groot aantal langgerekte vruchtbare dekzandruggen met de aanwezigheid van laaggelegen beemden en een uitgestrekt heidegebied. Deze ligging verklaart de verwachte grote archeologische rijkdom van de gemeente. Deze gebieden waren in het verleden geschikte locaties voor bewoning. Meestal gaat het hierbij om hogere zandruggen die relatief dicht bij de beken lagen. Vanaf de Late Middeleeuwen zijn deze terreinen vaak als akker gebruikt waarbij door plaggenbemesting de gronden langzamerhand zijn opgehoogd en een zogenaamd plaggen- of esdek is ontstaan. Dit ophogingspakket heeft oudere bewoningssporen vaak goed geconserveerd. Veel van de archeologische vondsten die in het verleden zijn gedaan, zijn afkomstig van deze terreinen. Ook in naburige

gemeenten is vastgesteld dat vergelijkbare gebieden vaak rijk zijn aan archeologische resten. De kans op het aantreffen van relatief goed bewaarde sporen van vroegere bewoners is derhalve vrij groot.

Bij deze categorie is de vrijstellingsgrens van de oppervlakte van het totaal te vergraven gebied, verruimd tot 500 m², aangezien het risico hier geringer is dan in de eerdere categorieën, terwijl de belasting voor betrokkenen verminderd wordt. De vrijstellingsgrens van 30 cm diepte blijft gehandhaafd, om dezelfde reden als bij categorie 3. De vrijstellingsdiepte in gebieden met een esdek wordt verruimd tot 50 cm onder het maaiveld, enerzijds om de belasting voor betrokkenen te verminderen, anderzijds omdat in deze categorie relatief veel door plaggendekken afgedekte zones aanwezig zijn, hetgeen conserverend werkt voor onderliggend bodemarchief. In agrarisch bestemde gebieden is gekozen voor 50 cm omdat deze gronden in de regel al tot deze diepte bewerkt zijn als gevolg van gewasteelt en ontginning.

Categorie 5. Gebieden met een middelhoge archeologische verwachting, waaronder ook de beekdalen met een specifieke archeologische verwachting (licht oranje op de kaart)

Op de dekzandvlakten en in de beekdalen is de trefkans op archeologische waarden middelhoog. Deze gebieden waren in het verleden geschikt voor bewoning maar werden ook voor andere activiteiten gebruikt. Deze gebieden zijn in het verleden niet zo sterk opgehoogd als de plaggendekken, waardoor eventuele resten minder goed beschermd zijn.

Bij deze categorie is de vrijstellingsgrens van de oppervlakte van het totaal te vergraven gebied verruimd tot 2500 m², aangezien het risico hier geringer is dan in de eerdere categorieën, terwijl de belasting voor betrokkenen verminderd wordt. De vrijstellingsgrens van 30 cm diepte blijft gehandhaafd. De vrijstellingsdiepte in gebieden met een esdek wordt verruimd tot 50 cm onder het maaiveld, enerzijds om de belasting voor betrokkenen te verminderen, anderzijds omdat in deze categorie relatief veel door plaggendekken afgedekte zones aanwezig zijn, hetgeen conserverend werkt voor onderliggend bodemarchief. In agrarisch bestemde gebieden is gekozen voor 50 cm omdat deze gronden in de regel al tot deze diepte bewerkt zijn als gevolg van gewasteelt en ontginning.

Categorie 6. Gebieden met een lage archeologische verwachting (geel op de kaart)

Het gaat meestal om lager gelegen en minder vruchtbare gronden. Toch werden deze gebieden incidenteel wel gebruikt. Zo kunnen hier grafvelden voorkomen, liepen er wegen en werd er vee geweid of pluggen gestoken; ook zijn er nederzettingen uit de Steentijd te verwachten. In moerassige gebieden, met vennen en beekdalen kunnen rituele deposities aanwezig zijn. De conservering van organisch materiaal (bijvoorbeeld: hout, leer en bot) in deze natte zones is bovendien erg goed. Het probleem van deze vondstcategorieën is echter dat het uiterst geringe dichtheden betreft die qua ruimtelijk beslag zeer klein zijn en geen ruimtelijk beslag hebben waardoor ze zich ook nog eens zeer lastig laten opsporen. Over het gebruik van de beekdalen is weinig bekend, en incidenteel zijn spectaculaire en bijzondere vondsten zoals bronzen bijlen of goed geconserveerd organisch materiaal aangetroffen. Om die reden zijn deze beekdalen tot speerpunt van rijksbeleid gemaakt en zijn ze niet gevrijwaard van archeologisch onderzoek.

In gebieden van deze categorie gelden geen beperkingen voor de activiteiten bouwen, slopen en aanleggen in het kader van de omgevingsvergunning. Voor een wijziging van het bestemmingsplan geldt dat, wanneer het plangebied groter is dan 25.000 m² middels een quickscan of een bureauonderzoek een onderzoek naar de risico's voor het bodemarchief moet worden ingesteld. Indien hieruit blijkt dat er binnen het plangebied risico's zijn voor het bodemarchief, kan alsnog een rapport naar de waarde van het te verstoren terrein of een deel daarvan worden verlangd. Ingrepen als gevolg van een omgevingsvergunning (tbv projectbesluit) die ondieper zijn dan 40 cm onder het maaiveld

gelden niet als een risico. In agrarisch bestemde gebieden is gekozen voor 50 cm omdat deze gronden in de regel al tot deze diepte bewerkt zijn als gevolg van gewasteelt en ontginning.

Categorie 7. Gebieden zonder archeologische verwachting (wit op de kaart)

Op de archeologische verwachtingen- en waardenkaart vallen onder gebieden zonder archeologische verwachting:

- a. gebieden waar archeologisch vooronderzoek heeft plaatsgevonden en waarbij is vastgesteld door veldonderzoek dat de archeologische verwachting of archeologische waarde niet meer aanwezig is of door middel van archeologisch onderzoek is opgegraven;
- b. gebieden waarvan is vastgesteld dat de bodem dermate verstoord is door ontgronding, (snel)wegen, ondergrondse leidingen, diepe sanering of diepe grondbewerking bij bepaalde gewasteelt, waardoor hier geen behoudenswaardige archeologie meer te verwachten is;
- c. grootschalige nieuwbouwwijken.

Archeologisch onderzoek is hier niet meer nodig. Alleen losstaande en diepe archeologische sporen als waterputten, zullen hier mogelijk nog aanwezig zijn. Hier geldt geen onderzoeksverplichting.

Burgemeester en Wethouders kunnen van de verplichting tot het laten uitvoeren van inventariserend onderzoek en het overhandigen van een rapport over de waarde van het terrein, vrijstelling verlenen indien een onafhankelijke deskundige het initiatief in kwestie heeft beoordeeld en heeft geconcludeerd dat geen archeologisch relevante waarden in het geding zijn.



Zogeheten spreeuwenpotten uit de 16^e eeuw, gevonden bij opgraving van Kasteel Cranendonck. Deze potten werden aan de muur gehangen om spreeuwen te lokken en erin te laten broeden. Vlak voor het uitvliegen haalde men de jonge spreeuwen uit de nestpot en at ze op (Foto N. Arts).

3.5 Nadere beleidsafwegingen archeologie

3.5.1 Plangebied versus bodemversturende ingreep⁹

Bij wijzigingen van het omgevingsplan dient steeds het gehele plangebied onderzocht te worden, ongeacht de -vermoedelijke- bodemroering. Dit principe wordt gehanteerd om bij het aantreffen van (behoudenswaardige) archeologische resten planaanpassing door bijvoorbeeld verplaatsen van de bodemversturende ingrepen mogelijk te maken zonder dat bijkomend onderzoek op de nieuwe verstoringslocatie noodzakelijk is.

Bij concrete plannen (omgevingsvergunningen diverse activiteiten) dient uitgegaan te worden van de omvang van de feitelijke bodemverstoring in het plangebied. Overschrijdt deze de oppervlakte- ondergrens én de diepte-ondergrens niet, dan is er geen archeologisch onderzoek noodzakelijk. Worden beide gestelde ondergrenzen overschreden, dan dient het gehele plangebied middels een vooronderzoek (doorgaans een bureau- en booronderzoek) onderzocht te worden. In het kader van eventueel vervolgonderzoek (proefsleuvenonderzoek en/of opgraving) dient het onderzoeksgebied afgestemd te worden op het verstoringsgebied (wat kleiner kan zijn dan het plangebied).

Bij het berekenen van het verstoringsoppervlak, wordt boven het te bebouwen oppervlak een marge 5-10 % opgeteld om de feitelijke omvang van de bouwput, de aan te leggen kabels en leidingsleuven en dergelijke qua verstoring mee te rekenen.

Op plangebieden waarvoor een bepaalde archeologische waarde geldt, maar die qua bodemingreep beneden de vrijstellingsdrempel voor onderzoek vallen, blijft de functieaanduiding onverminderd van kracht. Indien uit (voor)onderzoek is gebleken dat geen archeologische waarden in het (plan)gebied meer te verwachten zijn, kan de functietoekenning Waarde-Archeologie uit het omgevingsplan verwijderd worden.

3.5.2 Bodemingrepen met een geleidelijk effect

Een aparte categorie vormen de bodemingrepen die een geleidelijk effect hebben op de dieper liggende archeologische resten. Het betreft dan met name bodemingrepen die de afvoer van grond met zich meebrengt die niet opnieuw wordt aangevuld. Hierbij kan gedacht worden aan het afplaggen van heide of verschralen van bemeste landbouwgronden in het kader van natuurbeheer en -ontwikkeling, (laan)bomenteelt en graszodenteelt. Maar ook activiteiten die kunnen leiden tot een cumulatief aantasten van het archeologische bodemarchief. Hierbij kan gedacht worden aan: diepploegen, aspergeteelt, drainagesystemen aanleggen, enz. Deze ingrepen kunnen leiden tot een ongeziene en ongewenste verstoring van de archeologische resten zonder dat grondverzet plaatsvindt.

In dergelijke gevallen is het belangrijk in het kader van een omgevingsvergunning eerst vast te stellen wat het effect van de ingreep (op de langere termijn) kan zijn op de eventueel aanwezige archeologische ondergrond. Dit kan gebeuren door bijvoorbeeld het bestuderen van bewijsvoering om historische verstoringen vast te stellen of het vaststellen van de dikte van de bouwvoor of het beschermende akkerdek en de diepteligging van de archeologisch relevante laag met behulp van verkennende boringen en/of profielputjes. In het kader van de vergunningaanvraag of omgevingsplanwijziging dient dan ook telkens afgewogen te worden of het uitvoeren van een archeologisch (voor)onderzoek wenselijk dan wel noodzakelijk is.

3.5.3 Plangebied met verschillende archeologische waarden

Indien binnen een plangebied waarvoor een omgevingsvergunning wordt aangevraagd volgens de archeologische beleidskaart verschillende archeologische waarden voorkomen, dan geldt de hoogste

⁹ Van de Water 2016.

aanwezige waarde met bijbehorende vrijstellingsdrempel ter bepaling van de onderzoeksverplichting. Slechts als de hoogste waarde een zeer beperkt deel uitmaakt van het plangebied (< 10 %), kan na afweging worden besloten om de oppervlakteondergrens te hanteren die het grootste deel uitmaakt van het plangebied. Bij lijnvormige plangebieden (tracés) geldt deze regel niet, maar zal beoordeeld moeten worden of er archeologisch onderzoek nodig is en in welke delen.

3.5.4 Doorschuiven van de archeologische onderzoeksplicht

Wanneer een omgevingsplan toekomstige ontwikkelingen mogelijk maakt, zal veelal een waarderend archeologisch onderzoek (bijvoorbeeld proefsleuven) plaats moeten vinden om zeker te zijn dat de geplande ontwikkelingen concreet haalbaar en wenselijk zijn. Dit om financiële lasten voor de gebruiker zoveel mogelijk voorzienbaar en vermijdbaar te maken. Voordat concrete functies aan locaties toegewezen kunnen worden, zal moeten blijken of deze, ook vanuit archeologisch oogpunt, haalbaar zijn. Hierdoor worden financiële lasten bij werkzaamheden zoveel mogelijk voorzien en vermeden. Ook maakt dit het mogelijk om door middel van een vergunningstelsel voorwaarden in het plan op te nemen die de bescherming van archeologische waarden kunnen waarborgen, wat soms een verzwaaring van de ondergrens in oppervlakte en diepte betekent. In de praktijk komt het echter vaak voor dat het waarderende proefsleuvenonderzoek pas plaats vindt na vaststelling van het omgevingsplan, bijvoorbeeld omdat het plangebied nog niet toegankelijk is voor onderzoek.

Als er dan bij het waarderende proefsleuvenonderzoek een waardevolle vindplaats wordt aangetroffen en de oppervlaktegrens blijft bijvoorbeeld staan op de eerder van de gemeentelijke verwachtingenkaart overgenomen 250 m², dan kan er vervolgens bij de aanvraag van de bouwvergunning geen archeologisch onderzoek meer worden afgedwongen omdat de bouw van een huis meestal niet boven de 250 m² komt. Als er dan archeologische waarden tevoorschijn komen, is niet de vergunningvrager verantwoordelijk, maar is de gemeente aan zet en draait op voor de kosten van archeologisch onderzoek. Om dit te voorkomen zal bij het doorschuiven van het waarderend archeologisch onderzoek naar de aanvraag van een bouw- of aanlegvergunning, in het vast te stellen nieuwe bestemmingsplan altijd de stringenter oppervlaktemaat van 100 m² als ondergrens voor archeologisch onderzoek aangehouden moeten worden, ongeacht de ondergrens zoals aangeduid op de archeologische verwachtingen- en waardenkaart.

3.5.5 Toevalsvondsten¹⁰

In plangebieden die niet onderzoeksplichtig zijn of waar de initiatiefnemer heeft voldaan aan de onderzoeksverplichting, hetzij van alleen inventariserend onderzoek, hetzij ook van een opgraving of begeleiding, kan de gemeente vergunning verlenen voor de beoogde ruimtelijke ontwikkelingen. Desondanks kunnen bij graafwerkzaamheden 'toevalsvondsten' worden gedaan, zoals crematie- of inhumatiegraven die door hun beperkte omvang en diepteligging meestal niet voorspelbaar zijn. In zo'n geval kan de initiatiefnemer niet gehouden worden aan het veroorzakersprincipe. Op basis van een selectiebesluit van de gemeente mocht het initiatief immers zonder (verdere) archeologische verplichtingen worden gerealiseerd. Dergelijke vondsten dienen op grond van art. 19.8 Omgevingswet bij het college van burgemeester en wethouders gemeld te worden. Het college stelt vervolgens de minister van OCW op de hoogte (in de praktijk de Rijksdienst voor Cultureel Erfgoed). Het niet melden is een strafbaar feit.

Soms kunnen dergelijke vondsten van groot belang zijn. De Omgevingswet regelt in dat geval dat niet alleen de minister van OCW, maar ook de gemeente bevoegd is om bodemversturende werkzaamheden

¹⁰ Toevalsvondsten zijn onder de Omgevingswet ondergebracht in hoofdstuk 19: bevoegdheden in bijzondere omstandigheden.

stil te leggen. Ook komt het voor dat onder druk van de publieke opinie alsnog na overleg tussen betrokkenen een onderzoek ingesteld wordt, ook al kan de gemeente niet meer terugkomen op de verleende vergunning. Bij het stilleggen van werk door de gemeente of het Rijk komen de kosten niet ten laste van de verstoorder, maar 'in redelijkheid' van de gemeente dan wel de Minister, waarbij van de gemeente verwacht mag worden, dat de zorgvuldigheid van de besluitvorming evident is. Onder druk van de publieke opinie ontstaat meestal tussen alle betrokkenen een onderhandelings situatie met hoge tijdsdruk, waarbij kosten voor de gemeente te verwachten zijn.

3.6 Cultuurhistorische waarden¹¹

Op de Cultuurhistorische Waardenkaart zijn de in de gemeente Cranendonck aanwezige cultuurhistorische waarden van lokaal, regionaal en bovenregionaal belang aangegeven. Voor de gemeente Cranendonck onderscheiden we vijf verschillende waarden:

1. Beschermd rijksmonument, waaronder dorpsgezichten;
2. Beschermd gemeentelijk monument;
3. Cultuurhistorische vlakken van provinciaal belang;
4. Gemeentelijke cultuurhistorische ensembles;
5. Object of gebied met zeer hoge, hoge en redelijk hoge cultuurhistorische waarde, waaronder beeldbepalende panden en cultuurlandschappen.

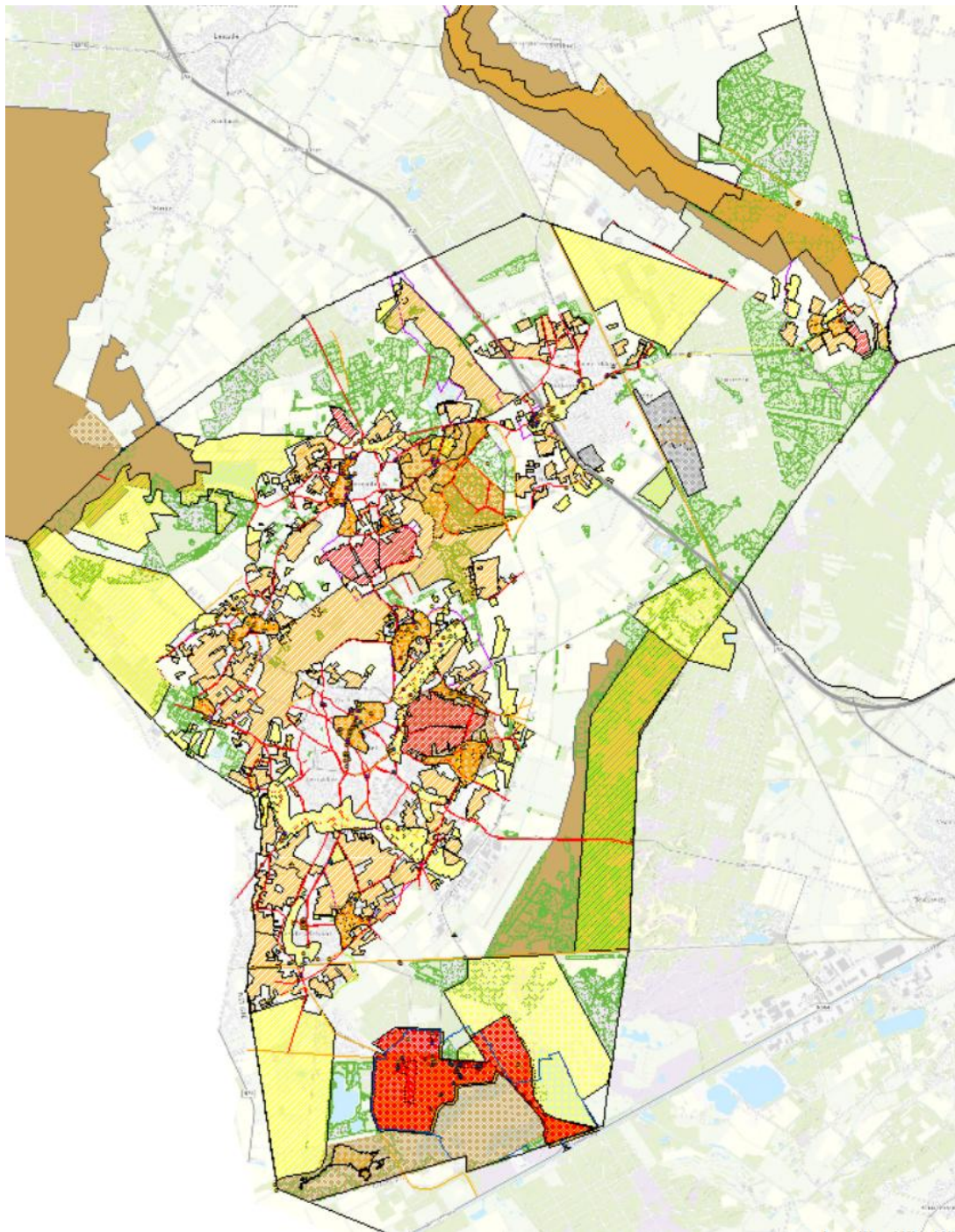
De gemeente Cranendonck telt 39 beschermde rijksmonumenten, één beschermd dorpsgezicht en 38 gemeentelijke monumenten.

De cultuurhistorische waarden kunnen worden getypeerd naar verschillende typen objecten of gebieden welke veelal een specifieke omschrijving in planregels vragen. Het gaat om:





















- Cultuurhistorische ensembles
- Historische bouwkunst
- Historische stedenbouw
- Historische geografie (lijn en vlak)
- Historisch groen (vlak en punt)
- Historische zichtrelaties
- Aardkundige waarden

Een beschrijving van de afzonderlijke gebouwen, objecten en (historisch waardevolle) gebieden is te vinden in de toelichting op de erfgoedkaart en de bijbehorende bijlagen.

¹¹ Hieronder vallen het historisch landschap en het gebouwd en aangelegd erfgoed.



Legenda

| | | | | |
|-------------------------|---|---|---|---|
| ● Rijksmonument |  Rijksbeschermd dorpsgezicht |  Zeer hoog |  Rijksmonument |  Cultuurhistorische vlakken van provinciaal belang |
| ● Gemeentelijk monument |  Zeer hoog |  Hoog |  Gemeentelijk monument |  Monumentale bomen |
| ● Zeer hoog |  Hoog |  Redelijk hoog |  Zeer hoog |  Historisch groen (vlak) |
| ● Hoog |  Redelijk hoog |  Laag |  Hoog |  Molenbuitop |
| ● Redelijk hoog |  Laag | |  Redelijk hoog |  6. Aardkundig waardevolle gebieden |
| ○ Laag | | | |  7. Cultuurhistorische ensembles |

De cultuurhistorische waardenkaart van Cranendonck van 2021.

3.6.1 Cultuurhistorische ensembles

De waardering van het historisch landschap en gebouwd en aangelegd erfgoed gaat uit van losse elementen en van ensembles. Ensembles zijn groepen van historische landschappelijke elementen die een nauwe samenhang hebben. Ensembles kunnen zowel bestaan uit meerdere gebouwen, die tot een geheel horen zoals een klooster of landgoed, maar het kan ook gaan om één element. Zo'n "element" is dan een ensemble op zich, terwijl elders een ensemble uit een rij apart genoemde elementen is opgebouwd.

Een aantal voorbeelden van ensembles zijn:

- religieuze ensembles: kerk met pastorie en klooster, tuin en begraafplaats.
- industriële ensembles; kantoorgebouwen, werkplaatsen, schoorsteen, infrastructuur en arbeiders- en directeurswoning.
- agrarische ensembles; boerderij als hoofdgebouw, erfinrichting met diverse bijgebouwen en groen.
- groene landschappelijke ensembles zoals een landgoed met een centraal huis met siertuin, moestuin, vijver, park, boerderijen, lanen en dreven en een stuk bos.

In Cranendonck gaat het om 12 cultuurhistorische ensembles, waaronder de Schooter Akkers, de oude dorpskern van Maarheeze en Hugten. In de ensembles zijn de cultuurhistorische vlakken en complexen van provinciaal belang geïntegreerd. Voor de cultuurhistorische ensembles zal in het omgevingsplan een beschermende regeling opgenomen moeten worden, rekening houdend met de instructieregels vanuit de provinciale omgevingsverordening.

In de beschrijving van de ensembles (*zie bijlage 2 van de toelichting op de erfgoedkaart*) wordt ingegaan op de samenhang van de losse punten, lijnen en vlakken. Ze bestaan steeds uit een aantal naar type verschillende onderdelen die elkaar aanvullen en tot een boeiend geheel maken. Samen hebben ze een geschiedenis, vertellen ze een verhaal en zijn ze dus ook makkelijker te beschermen. Deze ensembles vragen bijzondere zorg. Hun kracht kan achteruitgaan door het vernietigen van één of meer onderdelen. Zorgvuldige planning en aanvulling van "gaten" in het ensemble kan de kracht er juist van vergroten. Onderhoud maar zeker ook ontwikkeling zal de ensembles in de toekomst moeten behouden. Ensembles lenen zich ook voor een educatief element: een plaquette met uitleg en opname in fiets- of wandelroutes-met-uitleg.



Den Doodendraad op de Buulderbergse en Gastelse Heide (Foto H. de Laat, heemkundekring Cranendonck).



Sterkselsch Kanaal met de grenspaal Meulenstat bij Hugten (Foto R. Berkvens).

3.6.2 Historische bouwkunst

Voor de (voorbeschermde) rijks- en gemeentelijke monumenten en de waardevolle historische bouwkunst zullen in het omgevingsplan maatwerkregels worden opgenomen. De instandhouding van de hoofdvorm kan met een omgevingsvergunning voor het slopen worden beschermd. Ook kunnen andere voor het gebied of voor het gebouw specifieke karakteristieke kenmerken zoals nokrichting, ligging, bebouwingsstructuren en maatvoering worden beschermd. Dit is mogelijk door het stellen van regels in het omgevingsplan. De grondslag hiervoor is te vinden in artikel 13.6 Bal.



Rijksmonument langgevelboerderij Dorpsstraat 44 in Soerendonk (bron Heemkundekring "De Baronie van Cranendonck").



Gemeentelijk monument café-woonhuis 'De Statie' Stationsstraat 80 in Maarheeze (bron Heemkundekring "De Baronie van Cranendonck").

3.6.3 Historische stedenbouw

In gebieden met historische stedenbouw is sprake van een bebouwingsstructuur die sinds jaar en dag op een bepaalde manier is opgebouwd. Per gebied zijn hierin verschillende kenmerken en karakteristieken te onderscheiden. Het is belangrijk om de ruimtelijke opbouw van het gebied te behouden. Er kan sprake zijn van verspreide of dichte tot half open bebouwingsstructuren. Een bebouwingsstructuur kan worden vastgelegd door middel van het vastleggen van de plaats van de bebouwing in bouwvlakken en het werken met gevellijnen. Op open plekken in de structuur wordt dan geen bouwvlak gelegd of krijgen de gronden een bestemming waarbinnen bebouwing niet is toegestaan.

Ook voor de historische stedenbouw met cultuurhistorische waarde zullen in het omgevingsplan maatwerkregels opgenomen moeten worden. De bescherming is bedoeld om ontwikkelingen mede te laten plaatsvinden op basis van de historische kenmerken, zodat de ruimtelijke karakteristiek wordt voortgezet. Het gaat hierbij om de historische structuur en de samenhang van het gebied, en om het samenspel tussen bebouwing en open(bare) ruimtes.

De gemeente Cranendonck kent één rijksbeschermd dorpsgezicht en wel die van Budel-Dorplein. Voor de sloop van een pand in dit beschermd gezicht is een vergunning vereist. Dit geldt in veel gevallen ook voor het bouwen. Bepaalde ingrepen of bouwwerken zijn echter vergunningvrij, ook in een beschermd dorpsgezicht.



Ook het centrum van Budel is als historische stedenbouw met cultuurhistorische waarde op de Cultuurhistorische waardenkaart van Cranendonck opgenomen (Foto Stichting Het Schepenhuis).

3.6.4 Historische geografie

Gebieden met historisch geografische waarde zijn gebieden met landschappelijke elementen die het gevolg zijn van menselijk handelen in het verleden, bijvoorbeeld verkavelingspatronen, pestbosjes, landgoederenzones of ontginningsassen. Onder historische geografie met een cultuurhistorische waarde vallen verschillende thema's, zoals: infrastructuur, akkers en landgoederen. Belangrijke historische lijnen zijn de oude zandpaden. Afhankelijk van de aanwezige kwaliteiten kunnen bepaalde beschermende maatwerkregels worden opgelegd. Een functieaanduiding 'specifieke vorm van waarde - open gebied' behoort ook tot de mogelijkheden. Om de openheid van het gebied te beschermen kunnen beperkende bouwregels worden opgenomen waarin bebouwing wordt tegengegaan. Daarnaast kan een vergunningplicht worden gekoppeld aan het aanbrengen van opgaande beplanting.



Het open akkergebied Grote Hoef tussen Schoordijk en Boshdijk ten oosten van Budel. Het zandpad is de Grote Hoefstraat en op de achtergrond is Budel met de kerktoren zichtbaar (foto Google streetview 2019).

3.6.5 Historisch groen

Voor het historisch groen met cultuurhistorische waarde zullen in het omgevingsplan maatwerkregels worden opgenomen. Historische beplanting, zoals parken, laanbeplanting, waardevolle bomen, zullen specifiek bestemd dienen te worden als 'Historisch groen'. Historisch waardevolle bomen kunnen ook worden aangeduid met de functieaanduiding 'monumentale boom'. Bebouwing kan binnen deze groenstructuren worden tegengegaan in de bouwregels. Voor verschillende werken en werkzaamheden, zoals voor het aanleggen van verharding en het verwijderen van beplanting, kan het vereiste van een omgevingsvergunning voor het aanleggen worden opgenomen.



Monumentale Winterlinde aan de Nieuwstraat in Budel (Foto <https://www.monumentaltrees.com/>).

3.6.6 Cultuurhistorische zichtrelaties

Onder historische zichtrelaties vallen in Cranendonck zowel de zichtlijnen als de molenbiotopen. Molenbiotopen betreffen cirkelvormige zones rond windmolens, die van belang zijn voor de windvang en voor de landschappelijke uitstraling. Op de kaart is rond elke traditionele windmolen een dergelijke biotoop weergegeven, met een straal van 400 meter, onafhankelijk van de huidige staat van de molen en van de mate van verstoring van de windvang. De molenbiotopen dienen zorgvuldig te worden ingericht (toetreding van wind), en in geval van grondzeilers (type molen waarbij de molenaar staande op de begane grond deze kan bedienen) zelfs te worden vrijgehouden van bebouwing.

De cultuurhistorische waarde van de zichtlijnen bij de dorpen wordt bepaald door hun onderlinge visuele relatie of de visuele relatie met de omgeving. Het gaat dan om bijvoorbeeld de zichtrelatie tussen een dorpslint en het omliggende landschap. Zo'n zichtrelatie is op de cultuurhistorische waardenkaart met een pijl aangegeven.



Molenbiotoop rond de molen Zeldenrust in Budel uit 1869 (Foto Molendatabase.nl).

3.6.7 Aardkundige waarden

De provincie Noord-Brabant heeft in Cranendonck drie aardkundig waardevolle gebieden aangewezen. Het gaat om de Sterkelse Aa, de Weerter- en Budelerbergen en Het Goor, Leenderbos, Tongelreep en Grootte Heide.¹² Dit laatste gebied valt slechts deels in de gemeente en bestaat uit een licht golvend dekzandlandschap met dekzandruggen en tussenliggende laagten met vennen. Het archeologisch en aardkundig bodemarchief dat bewaard is gebleven onder het maaiveld of in vennen is gevoelig voor grootschalige graaf- of baggerwerkzaamheden in het kader van natuurontwikkeling en -beheer.

Voor de aardkundige waarden zal in het omgevingsplan een beschermende regeling opgenomen moeten worden. Het gaat om instructieregels vanuit de provinciale omgevingsverordening.



Eén van de aardkundig waardevolle gebieden in Cranendonck: de Budelerbergen (Foto www.degrootteheide.eu).

¹² Het Goor, Leenderbos, Tongelreep en Grootte Heide maakt deel uit van Grensloos Natuurpark De Grootte Heide. Voor dit natuurgebied is een Interegg-programma opgesteld, waarvoor binnenkort 2,25 miljoen subsidie vanuit Europa beschikbaar is gesteld, o.a. voor het versterken van de toeristische en cultuurhistorische waarden van het gebied.

3.7 Onderzoekverplichtingen cultuurhistorische waarden

De gemeente Cranendonck is gebonden aan de wettelijke verplichtingen ten aanzien van de zorg voor cultuurhistorische waarden (historisch landschap, gebouwd en aangelegd erfgoed). Zo heeft zij een verplichting ten opzichte van de instandhouding van rijksmonumenten en moet er bij grote en kleine ruimtelijke ontwikkelingen getoetst worden hoe is omgegaan met het behoud van historisch landschap en gebouwd en aangelegd erfgoed. Bij het opstellen van een nieuw omgevingsplan, heeft de gemeente zelf ook de verplichting dit in beeld te brengen. De Cultuurhistorische Waardenkaart vormt hiervoor de basis. Daarnaast kan de gemeente vastleggen dat een advies van de A2-Adviescommissie Omgevingskwaliteit benodigd is.

Voor het afgeven van een omgevingsvergunning is een zorgvuldige afweging nodig tussen de aangevraagde wijziging of geplande ontwikkeling en de consequenties die deze wijziging of ontwikkeling heeft op de monumentale- en cultuurhistorische waarden van het pand of gebied. Wat betekent het bouwen van nieuwe woningen voor de cultuurhistorische waarde zoals aangeduid op de erfgoedkaart? Bij wijzigingen in monumenten en ensembles is er specifieke aandacht nodig om het historische beeld, de structuur te behouden en te versterken. Dit geldt ook voor de instandhouding van cultuurhistorisch waardevolle objecten. De omgevingsvergunning kan slechts worden verleend indien de cultuurhistorische waarden niet worden geschaad en bij de activiteit monumenten/slopen alleen als het belang van de monumentenzorg zich daar niet tegen verzet. In het geval van aanwezige cultuurhistorische waarden kan aan initiatiefnemers van ingrijpende ontwikkelingen om aanvullend onderzoek worden gevraagd. Dit kan afhankelijk van de werkzaamheden cultuur-, architectuur- of bouwhistorisch onderzoek betreffen. De kennis uit het onderzoek kan vervolgens worden ingezet voor kaderstelling bij ontwikkelingen of om de ontwikkeling in harmonie met de aanwezige cultuurhistorische waarden uit te voeren.

Voor wat betreft de inhoudelijke aspecten van de aanvraag voor het wijzigen van erfgoed zijn met name details van belang. Deze details komen in een aantal momenten in de vergunningprocedure tot uiting. Daarbij is de intake van de aanvraag een belangrijk moment. Bij de intake en de ontvankelijkheidstoets moet worden gecheckt of alle relevante details van de te wijzigen onderdelen zijn toegevoegd.



Rijksmonument Villa De Warande, Theo Stevenslaan 37 in Budel-Dorplein (Foto cranendonck24.nl).

3.8 Nadere beleidsafwegingen cultuurhistorie¹³

3.8.1 Onevenredige aantasting

Beschermen van erfgoed betekent niet dat er niks meer mag veranderen aan een beschermd of waardevol object; integendeel. Als de cultuurhistorische of monumentale waarden van een object of pand worden gerespecteerd is het geen probleem om wijzigingen aan te brengen.¹⁴ Bij een vergunningaanvraag wordt getoetst of deze waarden niet onevenredig worden aangetast. Als dat wel het geval is, vindt een belangenafweging plaats, waarbij wordt gekeken of de andere belangen dermate zwaarwegend zijn dat zij aantasting van de cultuurhistorische waarden rechtvaardigen.

De vergunningplicht voor gemeentelijke of rijksmonumenten geldt niet alleen voor de buitenzijde (gevels en daken), maar ook voor het interieur. Het betekent echter niet dat alles aan of in een monument historische waarde heeft. De gemeente kan vragen om een bouwhistorisch onderzoek om te zien welke delen van het monument wegens hun historische waarde bescherming behoeven. Bij de vergunning kunnen dan voorschriften worden opgenomen om die monumentale delen te beschermen.

3.8.2 Vergunningplichtig of Vergunningvrij

De bepalingen over vergunningsvrije bouwwerken zijn opgenomen in art 2.15d en 2.15f van het Bbl. Met de bruidsschat wordt aan het omgevingsplan van rechtswege een algemeen verbod toegevoegd op het 'zonder vergunning een bouwactiviteit te verrichten en het te bouwen bouwwerk in stand te houden en te gebruiken'. Deze artikelen wijzen categorieën van (bouw)activiteiten aan waarvoor dit verbod niet geldt. De overige regels van het omgevingsplan blijven echter onverminderd op deze bouwwerken van toepassing. Bij deze vrijstelling gelden wel randvoorwaarden over maatvoering, plaatsing etc. In artikel 2.15g zijn specifieke randvoorwaarden opgenomen met betrekking tot (voor)beschermd monumenten en door het Rijk aangewezen beschermd stads- en dorpsgezichten.

Voor gewoon onderhoud, gericht op het behouden van wat er is, en minder omvangrijke activiteiten aan monumenten is geen omgevingsvergunning nodig. Dit betreft normaal onderhoud waarbij materiaalsoort, kleur, vormgeving, detaillering en profilering niet wijzigen. Bijvoorbeeld:

- het schilderen in dezelfde kleur/verfsysteem
- het vervangen van kapotte ruiten of kozijnen door hetzelfde type/materiaal
- het opstoppen van rieten daken
- het vervangen van enkele dakpannen.

Verder is het bouwen in, aan of op een monument (rijks, provinciaal of gemeentelijk) niet vergunningplichtig mits het om onderdelen gaat die uit het oogpunt van monumentenzorg geen waarde hebben. Ook voor het bouwen in rijksbeschermd stads- en dorpsgezichten en voor in pandige veranderingen en bepaalde activiteiten op achtererven is geen vergunning meer nodig. Waar precies de grenzen liggen, is te vinden op de website van de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed (RCE).¹⁵

Als de werkzaamheden kunnen worden uitgevoerd zonder vergunning, geldt nog steeds dat een beschermd monument niet beschadigd of te vernield mag worden: "vergunningsvrij is dus niet vogelvrij". Dit valt onder de instandhoudingsplicht beschermd cultureel erfgoed (Omgevingsbesluit art 1.3 en meer specifiek voor rijksmonumenten Bal art 13.11).

¹³ Historisch landschap en gebouwd en aangelegd erfgoed.

¹⁴ In het licht van de Omgevingswet moet voor de gebruiker (burgers / bedrijven) ook duidelijk zijn waar die informatie te vinden is.

¹⁵ Zie <https://www.cultureelerfgoed.nl/publicaties/publicaties/2018/01/01/vergunningvrij>.

3.8.3 Omgevingskwaliteit

Een van de maatschappelijke doelen van de Omgevingswet is het bereiken en in stand houden van een veilige, gezonde fysieke leefomgeving en een goede omgevingskwaliteit. Een goede omgevingskwaliteit duidt op het belang van aspecten als cultureel erfgoed, architectonische kwaliteit van bouwwerken, stedenbouwkundige kwaliteit en kwaliteit van natuur en landschap. Het gaat daarbij zowel om de menselijke beleving van de fysieke leefomgeving als om de intrinsieke waarden die de maatschappij toekent aan de identiteit van gebieden, cultureel erfgoed en aan dier- en plantensoorten.

Het integrale karakter van de omgevingsvisie biedt kansen om vanuit het cultureel erfgoed, opgaven uit andere sectoren met elkaar te verbinden. Erfgoed kan een brede, drijvende kracht zijn. Het verhaal van het verleden en de fysieke overblijfselen hiervan, vormen de identiteit van een gebied. Daarbij draagt de historische gelaagdheid bij aan de aantrekkelijkheid van het landschap. En een aantrekkelijke gemeente waar het goed toeven is, trekt mensen en bedrijven aan. Zo kunnen historische structuren of elementen als vertrekpunt voor grote ruimtelijke opgaven dienen. Denk hierbij aan vraagstukken op het gebied van leefbaarheid, energietransitie of waterveiligheid:

- Hoe hebben ruimtelijke structuren zich ontwikkeld?
- Hoe tekenden economische groei en krimp zich door de eeuwen heen af in het landschap?
- Welke maatregelen treffen we om de waterstand onder controle te houden?

Dit soort ontwikkelingen zijn bepalend voor de identiteit van de leefomgeving én kunnen als inspiratie dienen bij de omgevingsvisie en toekomstige ruimtelijke opgaven.

De gemeente streeft ernaar om de erfgoedkaart en het erfgoedbeleid op te nemen in de nog op te stellen Nota Ruimtelijke Kwaliteit. Deze nota zal de sterk verouderde welstandsnota op termijn vervangen. In de Nota Ruimtelijke Kwaliteit worden de onderdelen van ruimtelijke kwaliteit in de bebouwde kom en het buitengebied benoemd en wordt aangegeven waar behoud belangrijk is en waar verbeteringen gewenst zijn. De nota kan gebruikt worden ter inspiratie bij herstel en bij nieuwe ruimtelijke ontwikkelingen. Ook kunnen verdwenen kwaliteiten, die wel kenmerkend zijn in de gemeente, weer ontwikkeld worden. De nota dient ervoor om waardevolle objecten en landschappen te beschermen, zodat ruimtelijke kwaliteitsaspecten integraal onderdeel blijven en/of toegevoegd worden bij het beheer en bij 'ruimtelijke ontwikkelingen.'

3.9 Implementatie cultureel erfgoed in omgevingsplan

Rijks- en gemeentelijke monumenten als ook objecten of gebieden met archeologische of cultuurhistorische waarden, waaronder de aardkundige waarden en ensembles, zullen via instructie- en maatwerkregels in het omgevingsplan moeten worden opgenomen ter bescherming van de aanwezige archeologische of cultuurhistorische waarden. Daarnaast wordt voorgesteld om voor de Rijks- en gemeentelijke monumenten en ook voor beeldbepalende/karakteristieke panden een functieaanduiding op te nemen in het omgevingsplan.

In *bijlage 6* zijn de Format planregels voor cultureel erfgoed opgenomen die bij het opstellen van het omgevingsplan binnen de gemeente Cranendonck als uitgangspunt kunnen worden gebruikt.¹⁶ De regels zijn afgestemd op de verschillende categorieën archeologische en cultuurhistorische waarden en verwachtingen.

¹⁶ De regels moeten voldoen aan de Standaard toepasbare regels (STTR) voor opname in het Omgevingsloket. Daarbij is het mogelijk om extra informatie toe te voegen aan de toepasbare regels, zoals toelichtingen.

In de toelichting van het omgevingsplan zal op basis van de erfgoedkaart een archeologische en cultuurhistorische paragraaf moeten worden opgenomen. Hierin wordt het volgende beschreven en/of weergegeven:

- de ondergrond in het plangebied voor zover relevant voor de historische situatie;
- de bewoningsgeschiedenis en/of de stedenbouwkundige geschiedenis van het gebied;
- de aanwezige monumenten en andere karakteristieke bebouwing of relictten;
- het archeologische/cultuurhistorisch onderzoek naar de waarden;
- de (relictten van) historische terreininrichting en het landschap (verkaveling, begroeiing, wallen, sloten, bolle akkers, steilranden, holle wegen etc.);
- het gemeentelijke beleid ten aanzien van archeologische en cultuurhistorische waarden en/of verwachtingen;
- tot slot wordt een motivering gegeven van de wijze waarop in het eventuele ruimtelijk ontwerp wordt omgegaan met de eventueel aanwezige waardevolle archeologische en cultuurhistorische relictten.



Gemeentelijk monument Corneliuskapel in Gastel (bron: Heemkundekring Cranendonck).

4 Verbeteren van erfgoed instrumenten

Dit hoofdstuk geeft een analyse van het bestaand instrumentarium ten aanzien van ruimtelijk erfgoed in de gemeente Cranendonck. Per instrument wordt aangegeven of en hoe daar verbeteringen in kunnen worden aangebracht.

4.1 OmgevingsTafel

De impact van de Omgevingswet op het vergunningverleningsproces en de dienstverlening is behoorlijk. De duur wordt sterk ingekort; alle aanvragen moeten in principe via de reguliere procedure binnen 8 weken worden afgehandeld. Ook de wijze waarop vergunningaanvragen getoetst worden, verandert. De Omgevingswet vraagt om een integrale afweging, met als uitgangspunt: 'Hoe kunnen we dit initiatief mogelijk maken?' Bij vergunningaanvragen waar meerdere overheden regels voor stellen, wordt er één bevoegd gezag aangewezen als coördinator van het afhandelingsproces. Tenslotte komt er een aanvraagvereiste participatie bij vergunningaanvraag, die initiatiefnemers stimuleert om informatie te verschaffen over de wijze waarop de belangen van belanghebbenden zijn gehoord en hoe het resultaat daarvan is verwerkt in het plan.



Dit alles vraagt om een zorgvuldig proces. Een proces van overleg over het initiatief met bestuurlijke partners, ketenpartners en belanghebbenden, kan in het geval van een complexe aanvraag naar verwachting niet binnen 8 weken worden doorlopen. Zeker als daar ook onderzoek bij komt kijken naar archeologie, historisch landschap en gebouwd en aangelegd erfgoed. Hiertoe dient dan ook een uitgebreider vooroverleg in te worden gericht en Omgevingswetproof te worden gemaakt. Voor een 'Omgevingswetproof vooroverleg' heeft VNG een dialoogmodel ontwikkeld, de zogeheten Omgevingstafel. Bij de omgevingstafel speelt het vooroverleg zich af voordat de formele vergunningaanvraag wordt ingediend. Aan tafel komen (in een of meerdere sessies) de initiatiefnemer en alle betrokkenen bij elkaar, waaronder de deskundigen op het gebied van erfgoed zoals de adviescommissie omgevingskwaliteit. Het initiatief wordt besproken vanuit de gedachte dat het mogelijk gemaakt wordt. Dit levert de initiatiefnemer een integraal advies op, waarmee hij de

vergunningaanvraag kan opstellen en indienen. Daarna kan de vergunning in acht weken worden afgehandeld.

4.2 Toezicht en handhaving¹⁷

In het kader van toezicht en handhaving is het niet alleen zaak dat tijdens de planvorming en vergunningprocedure zorgvuldig met monumentale waarden en details wordt omgegaan. Het is vooral zaak om ook tijdens de uitvoering met zorg de werkzaamheden te verrichten. Dit kan worden bewerkstelligd door voorafgaand aan de aanvang van de bouwwerkzaamheden met de eigenaar en aannemer een overleg te voeren, waarbij het bouwplan en de uitvoering in relatie tot de vergunning in detail worden afgestemd en belangrijke details en restauratietechnieken worden doorgesproken. Hetzelfde geldt als er vragen zijn over de aanpak van bijvoorbeeld onverwachte problemen. Daarbij is het noodzakelijk dat de toezichthouder door de planbeoordelaar nauwkeurig op de hoogte wordt gesteld van de kritische details en uitvoeringstechnieken. Het is wenselijk dat zowel de plantoetsers als toezichthouder bij het afstemmingsoverleg met de opdrachtgever en uitvoerende partijen aanschuiven. Tijdens dit afstemmings- ofwel bouwoverleg kan tevens worden vastgelegd op welke momenten terugkoppeling plaats vindt met de gemeente.

De instandhoudingsplicht uit de Omgevingswet houdt in dat een eigenaar van een rijksmonument zorgt dat het monument zodanig onderhouden wordt dat instandhouding van het object en de monumentale bouwkundige elementen gewaarborgd is. Een eigenaar voldoet niet aan de instandhoudingsplicht wanneer onderdelen van het monument aantoonbaar niet onderhouden zijn en de eigenaar langdurig nalaat om het noodzakelijke onderhoud uit te voeren. Het maakt niet uit of de verwaarlozing opzettelijk of onbewust gebeurt. Roerende zaken vallen niet onder de onderhoudsplicht, maar interieuronderdelen zoals een schouw of een stucplafond, wel. De onderhoudsplicht geldt ook voor structuurbepalende groenelementen van een monument.

De gemeente bewaakt het 'algemeen maatschappelijk belang' van het erfgoed. Daarom is een actieve rol van de gemeente van belang. Met de instandhoudingsplicht kan een gemeente een eigenaar aanspreken die zijn monument niet onderhoudt. In het uiterste geval kan de gemeente handhavend optreden om het noodzakelijke onderhoud af te dwingen. De voorkeur gaat uiteraard uit naar het toezicht tijdens de werkzaamheden, vanwege meer succes op behoud van historische materiaal en kwaliteit. Bij handhaving zal er al sprake zijn van een (structurele) en onomkeerbare aantasting van de erfgoedwaarden.

Onder de Omgevingswet krijgt de gemeente de mogelijkheid een bestuurlijke boete op te leggen (artikel 18.13) wanneer:

- een verbod wordt overtreden dat is opgelegd ter bescherming van cultureel erfgoed of werelderfgoed;
- niet wordt gehandeld conform instructies die zijn gegeven in verband met een archeologische toevalsvondst van algemeen belang.

De boetebevoegdheid die volgens dit artikel opgelegd kan worden door het bevoegd gezag, geldt voor de algemene regels op gemeentelijk, provinciaal en rijksniveau met betrekking tot cultureel erfgoed en werelderfgoed. Binnen de bandbreedte van het boetetarief (tot een maximum van € 82.000,- in het jaar van vaststelling van deze nota) kan het bevoegd gezag beleidsregels opstellen voor de hantering van tarieven voor bepaalde overtredingen. Daarbij kan rekening worden gehouden met straf verhogende

¹⁷ Zie voor meer info: <https://www.monumententoezicht.nl/onderhoudsplicht> en ook <https://www.cultureelerfgoed.nl/onderwerpen/erfgoedwet/instandhoudingsplicht-en-de-erfgoedwet>.

factoren, zoals bijvoorbeeld een recidiveregeling. Het bevoegd gezag moet met het Openbaar Ministerie afstemmen over de inzet van de bestuurlijke boete. Een bruikbaar kader hiervoor biedt de Landelijke Handhavingsstrategie.

4.3 Gebouwde monumenten

4.3.1 Bouwhistorisch onderzoek

Bij gebouwde monumenten is vaak sprake van een summiere monumentenbeschrijving en waardestelling, omdat meestal alleen de buitenzijde van het pand beschreven is. De redengevende monumentbeschrijving is echter bedoeld om een object te duiden en de reden van bescherming te motiveren. Of in het pand nog oude kelders, schouwen of constructieonderdelen, zoals balklagen of oude kapconstructies aanwezig zijn, is in de meeste gevallen niet bekend. Om duidelijkheid te krijgen over de specifieke waarden van een monument, zoals muren of constructies is deze beschrijving niet het juiste instrument. Het is daarom vrijwel altijd noodzakelijk om voorafgaand aan de vergunningaanvraag een bouwhistorisch onderzoek of verkenning met waardestelling te laten uitvoeren. De diepgang van het onderzoek is afhankelijk van de ingreep en de vraag welke monumentale waarden in geding zijn.



Langgevelboerderij Bosch 25 in Budel, gebouwd in 1935 (foto Google streetview 2019).

Bouwhistorisch onderzoek omvat het zoeken naar alle relevante gegevens, en de analyse en de interpretatie daarvan, die kunnen leiden tot de beschrijving van de bouw- en gebruiksgeschiedenis van bouwwerken of structuren. Er worden verschillende vormen van bouwhistorisch onderzoek onderscheiden op grond van de diepgang van de werkzaamheden.

Het doel van bouwhistorisch onderzoek is:

- signalering van historische bouwwerken en structuren;
- documentatie van historische bouwwerken en structuren (bouw-, verbouwings -en gebruikersgeschiedenis)

- bouwhistorische waardestelling van historische bouwwerken en structuren, ten behoeve van een (in cultuurhistorisch opzicht) beter beheer of als voorbereiding van een restauratie, verbouwing of herbestemming. Door het bepalen en vastleggen van bouwhistorische waarden kan worden voorkomen dat deze door onwetendheid verloren gaan;
- advisering bij verbouwingen van bouwwerken en structuren;
- vergroting van kennis van de geschiedenis van het bouwen / verbouwen

Het voordeel van een bouwhistorisch onderzoek is dat de waarde stelling voor alle partijen inzichtelijk is. Daarmee kan de juiste discussie worden gevoerd over de meest essentiële kwaliteiten van het pand. Dit biedt voor alle partijen duidelijkheid en zorgt voor een goede procesvoortgang en uiteindelijk veel tijdswinst.

De belangrijkste conclusies uit het bouwwerk of de structuur zelf wordt getrokken uit de bouwmasa, de gevels, de constructie, de toegepaste materialen, de bewerking van de materialen en de afwerking van het interieur, met inbegrip van alle sporen van wijziging en toevoeging. Uit kaartmateriaal, literatuur en archieven kunnen eveneens bouwhistorische conclusies over bouwwerken worden getrokken; de mate van diepgang waarin dit gebeurt hangt af van de onderzoeksvraag.

Het is de bedoeling dat de medewerkers van de gemeente een bezoek brengen aan het pand om een eerste inschatting te maken van de aanwezige waarden in relatie tot de gewenste wijzigingen en consequenties voor de waarden. Wanneer geen monumentale waarden in het geding zijn, of een beperkte ingreep plaatsvindt, zal geen of slechts een beperkt onderzoek nodig zijn. Indien er meer gecompliceerde ingrepen gaan plaatsvinden, zal er een onderzoek door een deskundige (bouw- cq. architectuurhistoricus) moeten plaats vinden. Uitgangspunt is dat het onderzoek in een zo vroeg mogelijk stadium wordt verricht, zodat het kan dienen als leidraad en inspiratiebron voor de planvorming. Tevens vormt het waardestellend onderzoek een toetsingskader voor de beoordeling van een omgevingsvergunning voor wat betreft de specifieke monumentale waarden van een pand. De gemeentelijke adviescommissie beoordeelt veelal deze onderzoeken aan de hand van de vastgestelde landelijke richtlijnen en kennis van de situatie.

4.3.2 Restauratieladder¹⁸

Aan een restauratie- en onderhoudsproject gaat een waardenstelling door een gekwalificeerde expert vooraf. Dit onderzoek naar de monumentale waarden van het gebouw vormt de basis bij het maken van keuzes voor ingrepen. Het keuzeprocess heeft stichting Erkende Restauratiekwaliteit Monumentenzorg (ERM) verwerkt in een praktisch stappenplan dat helpt bij het maken van keuzes: de Restauratieladder. De Restauratieladder is gebaseerd op het Charter van Venetië, het internationale handvest voor het behoud en restauratie van monumenten en stads- en dorpsgezichten.



De Restauratieladder (bron: Stichting ERM).

Voorafgaand aan een restauratie brengt een gekwalificeerde deskundige de (cultuur)historische, esthetische en/of architectonische waarden van het monument in kaart en legt ze (aantoonbaar en toetsbaar) vast. In de waardenstelling wordt ook nagegaan welke onderdelen van het gebouw geen historische waarde hebben en dus niet per se behouden moeten blijven. De Restauratieladder onderscheidt drie ingreepniveaus (laddertreden) van restaureren, aflopend in voorkeur. Behoud van de oorspronkelijke onderdelen staat altijd voorop. De keuze bij elke ingreep

¹⁸ <https://www.stichtingerm.nl/restauratieladder>.

hangt af van de monumentale waarde van onderdeel, de gebruikerswensen en de beschikbare financiële middelen. Uiteraard hebben de keuzes ook invloed op het benodigde budget.

4.3.3 Herbestemming & Duurzaamheid

Monumentale gebouwen geven sfeer en karakter. Vaak zijn het juist de gebouwen met een specifieke functie, zoals boerderijen, kloosters en fabrieken die een sterke eigen identiteit hebben en daarmee karakter geven aan een bepaald gebied binnen de gemeente. De gebouwen zijn vaak typologisch sterk verbonden met hun oorspronkelijke functie, zoals kerken, wat het hergebruik van dit soort gebouwen niet altijd eenvoudig maakt als de functie (op die plek) ophoudt te bestaan. Vanuit het rijk zijn subsidies beschikbaar voor herbestemming en het wind- en waterdicht houden van de gebouwen tijdens de onderzoeksperiode.¹⁹ Het Loket Duurzame Monumenten Noord-Brabant, onderdeel van Monumentenwacht Noord-Brabant, kan helpen om de kansen en beperkingen van rijks- en gemeentelijke monumenten en van panden in een beschermd dorpsgezicht in kaart te brengen.²⁰

Voor het bepalen of een herbestemming tot de opties behoort qua ontwerprichting en ook financieel is de Transformatiescan een goed instrument gebleken. Deze scan wordt steeds vaker gebruikt bij het doorrekenen van herbestemmingsvoorstellen of door belangenorganisaties bij ongewenste sloopaanvragen. De scans bieden op een eenvoudige wijze een goed inzicht in de alternatieve mogelijkheden en haalbaarheid van potentiële doorontwikkeling.

Gebouwd en aangelegd erfgoed dat niet wordt onderhouden of leeg staat, raakt in verval. Het kan dus alleen in stand worden gehouden als het een bestemming heeft. Hiervoor is een actieve rol voor de gemeente weggelegd. Eigenaren van leegstaand erfgoed moeten actief worden benaderd om over te gaan tot restauratie en herbestemming. Om inzicht te krijgen in de staat van het (gebouwde) erfgoed is het zeer wenselijk om dit te inventariseren. Dat kan o.a. door het opstellen van een lijst en door middel van een enquête waarin aan eigenaren wordt gevraagd of hun pand op kortere of langere termijn leeg komt te staan en of er plannen bestaan voor verbouwingen of restauraties. Op basis van de lijst en enquête kan met eigenaren in gesprek worden gegaan. Door de eigenaren in een vroeg stadium bewust te maken van waarden, de weg te wijzen, mee te denken en te faciliteren bij de herbestemming, het onderhoud of de restauratie van hun pand ontstaat wederzijds begrip, hetgeen indirect ten goede komt aan een betere planvorming en instandhouding van erfgoed.

De komende jaren zullen vooral verouderde agrarische (VAB), religieuze en industriële complexen vrijkomen, waaronder ook gebouwen uit de Wederopbouwperiode. Deze complexen beslaan veelal grote oppervlakten en maken daardoor een essentieel onderdeel uit van de dorpsgeschiedenis met alle bijhorende verhalen en ruimtelijke kwaliteit. Het is wenselijk en ook mogelijk om in het omgevingsplan ruimere mogelijkheden op te nemen voor herbestemming van leegstaand gebouwd erfgoed. Uiteraard zal daarbij rekening moeten worden gehouden met de omgeving van de zgn. monumentenbiotoop.

¹⁹ Zie voor meer info <https://www.cultureelerfgoed.nl/onderwerpen/subsidie-herbestemming-monumenten>

²⁰ Zie voor meer info <https://duurzamemonumentenbrabant.nl/>



Voormalig raadshuis en rijksmonument het Schepenhuis in Budel is al jaren in handen en gebruik van de gemeenschap; o.a. de VVV is er gevestigd (bron: dci-media).

Bij herbestemming streeft de gemeente ook naar duurzaamheid. In plaats van sloop, waarbij waardevol bouwmateriaal verloren gaat, wordt gestreefd naar hergebruik en duurzaam behoud. De gemeente denkt in dit kader graag mee over onconventionele manieren. Het oude ontwerp van een gebouw biedt vaak vele aanknopingspunten om een gebouw aantrekkelijker te maken om in te wonen. Denk bijvoorbeeld aan het aanbrengen van luiken en het terugbrengen van compartimentering in gebouwen. Teruggrijpen op oude ideeën / concepten, levert vaak zowel binnen als buiten het gebouw een fraaiere oplossing. Het betekent overigens niet dat een gebouw in de toekomst niet verduurzaamd kan worden, maar het vraagt om andere oplossingen dan nieuwbouw. De gemeente zet daarom in op het duurzaam hergebruik van de gebouwen bij herbestemming.

Omdat de komende jaren vooral veel monumentale en cultuurhistorisch waardevolle boerderijen vrij zullen komen, is in 2019 het Boerderijfonds opgericht om particulieren te helpen bij het behoud van hun erfgoed. Het doel van het Boerderijfonds is bewustwording te stimuleren met betrekking tot hergebruik van agrarisch erfgoed, alsook het hergebruik van agrarisch erfgoed concreet te bevorderen door subsidieverstrekking. Eigenaren van agrarisch erfgoed kunnen een aanvraag indienen bij het Boerderijfonds. Op www.boerderijfonds.nl is alle informatie over de werking van het fonds te vinden. Zo wordt beschreven wie er een aanvraag kan indienen en is te lezen waaraan een aanvraag moet voldoen om in behandeling te worden genomen.

4.4 Duurzaam behoud van het bodemarchief

Het voornaamste uitgangspunt van de Wet op de Archeologische Monumentenzorg is om er naar te streven waardevolle archeologische resten voor toekomstige generaties in de bodem te behouden. Het komt dan ook steeds vaker voor dat besloten wordt om archeologische vindplaatsen in de bodem te bewaren (behoud in situ) waarmee duur archeologisch onderzoek wordt voorkomen. Dat er steeds meer behoud van archeologie plaats vindt, is duidelijk een teken dat de archeologiewetgeving voldoet.

In twee van de 75 plangebieden waar bij de voorbereiding en planvorming voor ruimtelijke ingrepen archeologisch onderzoek werd uitgevoerd in de afgelopen 10 jaar in Cranendonck, was sprake van behoud in situ door het plan aan te passen of doordat de archeologische laag niet werd geraakt. Dat de meeste vindplaatsen echter niet in de grond bewaard blijven, komt niet per se door een gebrek aan maatschappelijk draagvlak of politieke onwil. Onderliggende redenen zijn vooral praktisch en financieel van aard: ontwikkelaars gaan niet gauw kostbaar waarderend onderzoek uitvoeren, als niet zeker is of een plan tot uitvoering komt.

Bij behoud komen echter ook duidelijke richtlijnen voor goed *behoud in situ* om de hoek kijken. Wanneer is er sprake van een goede bewaring? Kan er zomaar grond opgehoogd worden bij een vindplaats? Zijn schroefpalen ter voorkoming van vergraving van de bodem, een goed alternatief? Vanuit de behoudsdoelstelling is het van belang dat bij het ontwerp en de voorbereiding van nieuwbouwplannen in gebieden waar archeologische waarden aanwezig zijn, in een zo vroeg mogelijk stadium onderzocht wordt in hoeverre archeologische resten via civieltechnische maatregelen in situ kunnen worden veiliggesteld. Bij inpassingsmaatregelen en archeologiesparend bouwen kan concreet gedacht worden aan het vermijden van de aanleg van (parkeer)kelders, het toepassen van zogenaamde zettingsvrije constructies, het bouwen op bestaande funderingen of het toepassen van draagconstructies boven archeologisch waardevolle lagen. Bij projecten in archeologisch waardevolle gebieden of zones met een hoge verwachting kan de gemeente, daar waar redelijkerwijs mogelijk, archeologische maatregelen opnemen in het programma van eisen van het ontwerp.

Om behoud in situ in goede banen te leiden en het voor iedereen inzichtelijk te maken wanneer er sprake kan zijn van goed behoud, zijn voorwaarden voor behoud *in situ* opgesteld [zie bijlage 6](#). Deze zijn gebaseerd op landelijke studies, maar zijn afgestemd op de landschappelijke en archeologische situatie in de regio Zuidoost-Brabant.

De stappen om te komen tot een archeologievriendelijk bouwplan zijn idealiter als volgt:

1. Vooroverleg, voorafgaand aan het indienen van de vergunningaanvraag:

- a) Informatie-uitwisseling tussen gemeente en initiatiefnemer bouwplan.
- b) Archeologisch rapport plangebied
- c) Risico-inventarisatie bouwplan
- d) Planaanpassing tot archeologievriendelijk bouwplan

2. Vergunningprocedure

Het bouwplan wordt in het kader van de vergunningprocedure onder andere op het aspect archeologie getoetst. De gemeente beslist of het bouwplan voldoende is aangepast en uitgevoerd kan worden. Een voorwaarde waaronder de vergunning wordt verleend kan zijn dat bepaalde ingrepen archeologisch begeleid worden of dat delen van de vindplaats die verstoord raken voorafgaand aan de bouw opgegraven worden. In het uiterste geval kan een vergunning worden geweigerd.

Als geen vooroverleg over het bouwplan is gevoerd zal het overleg, een eventuele planaanpassing of onderzoek binnen de vergunningtermijn moeten plaatsvinden. De initiatiefnemer loopt daarmee het risico dat het ingediende bouwplan te schadelijk gevonden wordt, waardoor een opgraving voorafgaand aan de bouw nodig is. Of dat een vergunning niet verleend wordt omdat planaanpassing niet meer binnen de termijn uitgevoerd kan worden.



Proefsleuvenonderzoek bij De Kleine Wereld aan de Dokter Kuiperstraat in Budel in 2018 (foto Laagland Archeologie).

4.5 Gemeentelijke richtlijnen archeologisch/cultuurhistorisch/bouwhistorisch onderzoek

In haar rol van bevoegd gezag ziet de gemeente er op toe dat bij de uitvoering van alle vormen van archeologisch onderzoek wordt gewerkt conform de (standaard)richtlijnen zoals vastgelegd in het gemeentelijke erfgoedbeleid en de Kwaliteitsnorm Nederlandse Archeologie (KNA). Dit gemeentelijke toezicht geldt ook voor cultuurhistorisch en bouwhistorisch onderzoek wat steeds vaker binnen de gemeente voorkomt. Hier waren nog geen richtlijnen voor opgesteld vanuit de gemeente in tegenstelling tot archeologie.

Deze richtlijnen voor archeologisch/cultuurhistorisch/bouwhistorisch onderzoek²¹ zijn te vinden in *bijlage 7* en zijn bedoeld om het zorgvuldig omgaan met erfgoed verder te professionaliseren. Dat raakt veel belanghebbenden en betrokkenen; van eigenaar, onderzoeker, ontwerper, toezichthouder tot en met beheerder. Het gaat om het nemen van afgewogen beslissingen. De cultuurhistorische waarde is daarbij een essentieel onderdeel. De richtlijnen zijn in eerste instantie bedoeld voor eigenaren/beheerders van een cultuurhistorisch waardevol object, gebied of gebouw, de onderzoekers die de waarden van een vaststellen, en toetsers die veranderingen beoordelen en/of daarvoor vergunning verlenen. De resultaten leveren in woord en beeld inspiratie en uitgangspunten op voor het ontwerpproces.

4.6 Regionale Onderzoeksagenda Erfgoed

Cultureel erfgoed geeft een kijk op de (lokale) historie en vormt een deel van ons verleden. Historische sporen zijn uniek; bij verstoring / verwijdering zonder nadere kartering, zijn ze voor altijd verloren. Daarnaast zijn en worden in gemeente archeologische vondsten gedaan die op nationaal niveau van belang zijn. De erfgoedkaart verbeeldt de huidige stand van kennis over het cultureel erfgoed en de keuzes die gemaakt zijn bij het aanwijzen van gebieden met hoge waarden of een hogere of minder

21 Voor bouwhistorie gelden de uitvoeringsrichtlijnen bouwhistorisch onderzoek ondergebracht bij Stichting ERM.

hoge verwachting. De resultaten van het onderzoek leveren een bijdrage aan de geschiedschrijving van de gemeente en de regio. Door toekomstig onderzoek kunnen bestaande lacunes geleidelijk worden opgevuld, maar zullen ongetwijfeld nieuwe vragen gesteld worden. Dit zal zijn invloed hebben op de waardering van individuele monumenten, het bodemarchief en historische gebieden. Een regelmatige evaluatie van de onderzoeksresultaten kan leiden tot een bijstelling van de archeologische en cultuurhistorische beleidskaarten.



Publicatie over het syntheseonderzoek naar de bewoningsgeschiedenis van Oost-Brabant vanaf de late prehistorie tot en met de late middeleeuwen uit 2018.

Een onderzoeksagenda benoemt belangrijke archeologische of historische thema's, kennislacunes en onderzoeksvragen die tot dusver onbeantwoord zijn gebleven. Aan de hand van deze vragen kunnen keuzes worden gemaakt op het gebied van archeologisch beleid en onderzoek. De A2 en Kempengemeenten beschikken sinds de vaststelling van het archeologiebeleid in 2011 over een Regionale Archeologische Onderzoeksagenda, die voornamelijk gebruikt wordt bij het formuleren van onderzoeksvragen in Programma's van Eisen bij archeologische onderzoeken. De onderzoeksagenda was gebaseerd op de in 2006 gelanceerde Nederlandse Onderzoeksagenda Archeologie (NOaA). De stand van kennis is sindsdien echter sterk toegenomen en inmiddels is een nieuwe Nationale Onderzoeksagenda Archeologie 2.0 beschikbaar. Verder verscheen eind 2018 het syntheseonderzoek naar de bewoningsgeschiedenis van Oost-Brabant vanaf de late prehistorie tot en met de late middeleeuwen,²² en zijn er nog veel meer syntheseonderzoeken vanuit de RCE beschikbaar.²³ Met deze nieuwe kennis is het mogelijk om de onderzoeksagenda verder in te kleuren voor de Kempenregio waardoor gericht onderzoek naar cultureel erfgoed kan plaatsvinden. Vraagstellingen vanuit bouwhistorisch en cultuurhistorisch onderzoek ontbraken nog. Aangezien de verwachting is dat deze onderzoeken de komende jaren toe zullen gaan nemen, mede in het licht van de Omgevingswet, is ervoor gekozen om de archeologische onderzoeksagenda aan te vullen met onderzoeksvragen die gericht zijn op de bouwhistorie, historisch landschap en historie van de Kempen.

De onderzoeksagenda dient te worden gebruikt bij het opstellen van Programma's van Eisen voor archeologisch/cultuurhistorisch/bouwhistorisch onderzoek en zal dan ook vooral door onderzoekers worden geraadpleegd. De onderzoeksagenda is te vinden in **bijlage 8** en geeft aan wat bekend is aan

22 E. Ball & R. Jansen, 2018: Drieduizend jaar bewoningsgeschiedenis van oostelijk Noord-Brabant. Synthetiserend onderzoek naar locatiekeuze en bewoningsdynamiek tussen 1500 v.Chr. en 1500 n.Chr. op basis van archeologisch onderzoek in het Malta-tijdperk (NAR 61), Amersfoort.

23 <https://www.cultureelerfgoed.nl/onderwerpen/bronnen-en-kaarten/overzicht/synthese-archeologische-onderzoeksrapporten>.

archeologische en historische informatie over de gemeente/regio en welke informatie nog ontbreekt. Zo wordt aangegeven in welke gebieden (bijvoorbeeld oude dorpskernen en beekdalen) extra aandacht nodig is voor cultureel erfgoed teneinde meer te weten te komen over de lokale historie. Zoveel mogelijk wordt aangegeven wat in de uitvoeringspraktijk de meest geschikte methoden zijn om deze vragen te onderzoeken en te beantwoorden.



Impressie van een boerderij met omwalde akkers (raatakkers) in de ijzertijd (800-12 v. Chr.). Op de Strabrechtse Heide zijn raatakkers aangetoond aan de hand van hoogtekarten en veldonderzoek. Hierbij is vast komen te staan aan de hand van dateringen van onder meer graankorrels, dat deze akkers meer dan 1000 jaar in gebruik zijn geweest. Ook in het Leenderbos zijn waarschijnlijk zulke raatakkers aanwezig.



Gemeentelijk- en rijksmonument De Cantine in Budel-Dorplein (bron: VisitBrabant.com) en onder rijksmonument het 'Prisonneke', dat werd gebouwd rond 1905 om overlast gevende mensen tijdelijk in op te sluiten (Foto Heemkundekring Cranendonck).



5 Versterken eigen identiteit

Cultureel erfgoed bepaalt in grote mate het karakter en de identiteit van Cranendonck. Erfgoed vertelt iets over de geschiedenis van een plek en draagt bij aan de belevingswaarde van het landschap en de bebouwde omgeving. Deze identiteit maakt dat mensen zich thuis voelen in hun omgeving en dat inwoners trots zijn op hun woon- en leefomgeving. Alles wat wij nu erfgoed noemen is ontstaan doordat het in het verleden zo is gegroeid vanuit de wijze waarop het gebied gebruikt werd. Het historisch landschap, de ontginningslinten, de boerenerven en de inrichting van dorpen vinden allen hun basis in het gebruik. Dit maakt het erfgoed enorm gevoelig, want oude gebruiken verdwijnen en er komen nieuwe voor in de plaats. Het vertellen van verhalen over hoe het vroeger ging, draagt bij aan het in stand houden van waardevolle verhalen en elementen in de ruimtelijke omgeving.

De gemeente Cranendonck wil de bestaande identiteit dan ook versterken en voorwaarden creëren om die identiteit uit te bouwen, nu en in de toekomst. De gemeente wil daarnaast het erfgoed ook meer beleefbaar maken en mensen bewust maken van de geschiedenis. Erfgoed kan ook gebruikt worden om bezoekers/toeristen aan te trekken, zoals bijvoorbeeld het beschermd dorpsgezicht Dorplein of De Baronie van Cranendonck.

De gemeente Cranendonck kent een actieve heemkundevereniging Baronie van Cranendonck²⁴, die een belangrijke rol speelt bij het creëren van besef en draagvlak ten aanzien van cultureel erfgoed. Deze erfgoednota moet bijdragen in het bundelen en coördineren van doelstellingen en activiteiten. De heemkundekring kan daarin mogelijk een voortrekkersrol spelen, maar ook andere cultuurhistorische organisaties (musea, IVN) actief in Cranendonck moeten daarin betrokken worden. Er wordt gezocht naar creatieve en efficiënte oplossingen, bestaande instrumenten en bundeling van krachten, om uitvoering te kunnen geven aan de ambitie om het karakter van Cranendonck te versterken. Het oprichten van een erfgoed platform is hiervoor een mogelijkheid.

5.1 Vergroten van het historisch besef

Weten wat het cultureel erfgoed is van de gemeente, is niet alleen relevant voor het ruimtelijk beleid. Het cliché 'onbekend maakt onbemind', is nog steeds ook op erfgoed van toepassing. Het kennen van de cultuurhistorische waarden en de daarbij behorende gebruiken en verhalen van een gebied, is noodzakelijk voor welke vorm van erfgoedbeleid dan ook. Zonder de kennis over het gebied, is het uitdragen ervan richting gebruikers en bewoners van het gebied niet mogelijk. De basis van dit beleid bestaat daarom uit het benoemen van de erfgoedwaarden van de gemeente en het samenbrengen van de historische kennis in een erfgoedkaart met bijbehorende archeologische en cultuurhistorische waarden- en verwachtingenkaarten, zie hiervoor de kaarten met de toelichting die te raadplegen zijn via [Cranendonck | Interactieve erfgoedkaart van diverse gemeenten in Zuidoost-Brabant](#)

Het belangrijkste instrument tot behoud van erfgoed blijft het creëren van bewustwording en draagvlak bij inwoners en eigenaren van erfgoed. Interesse en draagvlak ontstaan niet in een keer. Het is net als bij reclame een kwestie van vaak onder de aandacht brengen alvorens daadwerkelijk interesse ontstaat. Om een zo groot aantal inwoners te bereiken is het zaak dat bij het uitdragen van het verhaal van Cranendonck zoveel mogelijk moderne en laagdrempelige middelen worden ingezet. Een rondleiding met gids, die het historische verhaal beeldend vertelt, is daartoe een geslaagd en al jarenlang beproefd middel. Maar denk daarbij ook aan informatie over archeologische ontdekkingen, historische

24 <https://heemkundekringcranendonck.nl/>

landmarkers en verhalen hierachter. Om die te ontsluiten kan gedacht worden aan een eenvoudig informatiebordje, de lokale pers, internet en social media, maar zeker ook kansen door toepassing van moderne (digitale) middelen, bijvoorbeeld de FARO ErfgoedApp ([Ontdek MEER met de Erfgoedapp | FARO Vlaams steunpunt voor cultureel erfgoed vzw](#)). Ook het benoemen van een monument van de maand met een toelichting in het weekblad spreekt mensen aan. Je kunt zelfs denken aan het houden van een verkiezing onder de inwoners tot gemeentelijke monument van het jaar. Daarnaast kan de historische kennis worden opgeschroefd door de letterlijke ontsluiting van het erfgoed, bijvoorbeeld tijdens de Open Monumentendagen, een open dag op een opgraving, de aanleg van nieuwe wandelpaden door bijzondere historische gebieden of middels historische experimenten in het Smokkelmuseum.



Veel publieke belangstelling bij een opgraving (bron R. Berkvens)

De gemeente Cranendonck kan met een proactieve rol en in samenwerking met bijvoorbeeld VVV, heemkundekring en IVN het historisch besef van de inwoners en eigen ambtenaren verder vergroten door middel van:

- Monumentenpaspoort voor de nieuwe eigenaar
- Monumentenschildjes aanbrengen
- Monumentenroute en Route beleef het gedicht
- Rondleidingen bij opgravingen
- Tentoonstellingen en lezingen
- Open Monumentendag en Nationale Archeologiedagen
- Input erfgoed Omgevingsvisies door het organiseren van cultuurhistorische workshops
- 'Hét verhaal van Cranendonck' (lokale canon) opstellen. Dit kan als inspiratie dienen maar ook aanknopingspunten biedt voor promotie, positionering en uitwerking van routes en andere activiteiten
- Ambtenarencursus over erfgoed in verleden, heden en toekomst²⁵
- 3D reconstructie/animatie filmpjes van de historische parels
- Beheer (archeologische) monumenten met hulp van lokale erfgoedclubs
- Toegankelijk en zichtbaar maken van bestaande (archeologische) monumenten

²⁵ Zie bijvoorbeeld de cursus Boschlogie in Den Bosch, die in veel plaatsen navolging krijgt.

Nieuw is de werkmethode Integrale erfgoedbenadering of Erfgoedprikken²⁶ waarbij de totale voorraad cultureel erfgoed in een gemeente of regio als één grote collectie wordt gezien. Het brengt focus, versterking of profiel aan in die collectie. En het maakt het mogelijk om het DNA en de kernkwaliteiten van een gebied, en de bouwstenen voor een biografie van een gebied, beter te identificeren. Het resultaat van erfgoedprikken kan gebruikt worden in gemeentelijk erfgoedbeleid, bij het aanscherpen van collectiebeleid van individuele erfgoedinstellingen en bij erfgoedvermarkting. Ook bij het opstellen van erfgoedbiografieën en omgevingsvisies kan erfgoedprikken toegepast worden.

5.2 Roerend en informatief erfgoed

De Erfgoedwet benoemt cultuurobjecten. Deze zijn beschermd vanwege het nationale belang. We onderzoeken of we in Cranendonck een gemeentelijke lijst van cultuurobjecten kunnen opstellen. Dat is naar analogie met de nationale cultuurobjecten, een lijst van roerend cultureel erfgoed, dat niet zonder vergunning buiten Cranendonck mag raken door bijvoorbeeld handel. Dit omdat het onlosmakelijk met de geschiedenis van Budel, Maarheeze, Gastel, Budel-Schoot, Soerendonk of Budel-Schoot is verbonden. Roerend erfgoed is erfgoed dat 'verplaatsbaar' is (in tegenstelling tot onroerend erfgoed) en 'tastbaar' (in tegenstelling tot immaterieel cultureel erfgoed). Een voorbeeld hiervan zijn de roerende interieurs in historische panden (zoals kerken) maar ook de schilderijen van Adriaan Groenewegen kun je hieronder scharen.²⁷ Een deel van het roerend erfgoed is van oorsprong nauw verbonden met zijn omgeving: een gebouw, een park of de openbare ruimte. Steeds vaker wordt dit type roerend erfgoed daarom in samenhang met zijn historische omgeving beschouwd en gewaardeerd.²⁸



Gezicht op landschap met kerk van Budel. Schilderij van A. Groenewegen (datum onbekend, bron: mutualart.com).

De Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed heeft in 2013 een systematiek ontwikkeld voor de waardering van museale objecten en (deel) collecties. Het is een aanpak die ruimte geeft voor actualisering van de waardestelling en die altijd uitgaat van een aanleiding.²⁹ De methodiek biedt inzicht in (nieuwe) waarderingscriteria en beschrijft hoe waarde scores onderbouwd moeten worden met argumenten. De

26 <https://www.cultureelerfgoed.nl/onderwerpen/integrale-erfgoedbenadering/aan-de-slag-met-erfgoedprikken>.

27 Vele werken van hem hangen in veel Budelse gezinnen. H. Jaspers, De Budelse schilder Adriaan Groenewegen, in: AA-kroniek 2001-3, 132-146.

28 Eenheid en verscheidenheid. Een zoektocht naar een integrale cultuurhistorische waardestelling van het materiele erfgoed (uitgave RCE 2014).

29 Op de Museale Weegschaal (uitgave RCE 2013).

hierin toegepaste criteria zijn vergeleken met en daar waar nodig aangevuld in de erfgoedmeetlat (*bijlage 3*), zodat een afweging voor aanwijzing als beschermd gemeentelijk cultuurofgoed hiermee mogelijk wordt gemaakt.

De volgende stap zal zijn het inventariseren en zo nodig waarderen van mogelijk nog meer aanwezig roerend maar ook immaterieel en informatief erfgoed binnen de gemeente Cranendonck. Het gaat dan om levend erfgoed dat mensen een gevoel van identiteit en continuïteit geeft. Mensen zien deze culturele uitingen zelf als erfgoed, geven het van generatie op generatie door en zorgen ervoor dat het met de tijd meegaat. Immaterieel erfgoed verbindt mensen onderling, in verleden, heden en toekomst. Bij informatief erfgoed gaat het om allerlei overgedragen archieven binnen de heemkundekring, maar denk ook aan documenten en boeken over smokkelroutes, klompen maken, WOII, enz..

5.3 Immaterieel erfgoed in Cranendonck

In mei 2012 ondertekende Nederland voor het hele koninkrijk het UNESCO Verdrag ter Bescherming van het Immaterieel Cultureel Erfgoed. In september van dat jaar gaf toenmalig staatsecretaris Zijlstra tijdens het Bloemencorso in Zundert het startsein van de uitvoering van het UNESCO Verdrag. Vanaf dat moment maakt immaterieel erfgoed een integraal onderdeel van het erfgoedbeleid in Nederland. Met de op hand zijnde ratificatie (goedkeuring) van het Verdrag neemt Nederland de verplichting op zich om het immaterieel erfgoed te inventariseren, zichtbaar te maken en te ondersteunen. Inmiddels is op landelijk niveau het Kenniscentrum Immaterieel Erfgoed Nederland opgericht om het UNESCO Verdrag uit te voeren en is in steeds meer gemeenten het immaterieel erfgoed opgenomen in het erfgoedbeleid. De gemeente Cranendonck heeft de intentie om op lokaal niveau een bijdrage te leveren aan de uitvoering van het UNESCO Verdrag Immaterieel Erfgoed.



Voorbeelden van immaterieel erfgoed in Cranendonck: links een onderdeel van het koningschieten, een bijeenkomst waarin uitgemaakt wordt wie zich drie jaar lang de koning van het Sint-Jansgilde mag noemen (bron: Sint-jansgilde.nl), rechtsboven Nieuwjaarszingen in Budel waarbij kinderen in dialect (bron: Eindhovens Dagblad), rechtsonder Dodenherdenking bij het Oorlogsmonument “de zes van Budel-Dorplein” (bron: Dorplein Uniek).

Onder immaterieel erfgoed verstaan wij de tradities die van generatie op generatie worden doorgegeven en door de mensen, die erbij betrokken zijn, gezien wordt als hun erfgoed dat ze willen behouden voor de toekomst. Immaterieel erfgoed wordt ook wel 'levend' erfgoed genoemd, omdat het hedendaagse betekenis heeft en gedragen wordt door mensen vandaag de dag. Immaterieel erfgoed heeft zijn wortels in het verleden, wordt beoefend in het heden en wordt doorgegeven aan de toekomst.

Het beschermen van immaterieel erfgoed gaat anders dan bij materieel erfgoed. Je kunt er geen stulp overheen zetten, of het conserveren en musealiseren. Immaterieel erfgoed is dynamisch erfgoed, dat zich telkens moet aanpassen aan de veranderende tijd en alleen door de mensen zelf kan worden beschermd. Bescherming van immaterieel erfgoed is het doorgeven van een traditie of gebruik en het oplossen van de problemen die zich daarbij voordoen. In het Verdrag staan de (immaterieel) erfgoed gemeenschappen centraal. Zij moeten hun liefde, kennis en ervaringen doorgeven. De gemeente Cranendonck wil deze (immaterieel) erfgoed gemeenschappen daarbij ondersteunen.

Immaterieel erfgoed draagt bij aan een vitale samenleving waar de gemeente Cranendonck naar streeft. Immaterieel erfgoed is namelijk altijd gedragen door mensen/gemeenschappen zelf, die daar trots op zijn en het met passie beoefenen en levend houden. Immaterieel erfgoed verbindt mensen en generaties, geeft mensen een gevoel van identiteit en continuïteit en weerspiegelt de culturele diversiteit. Immaterieel erfgoed heeft een grote maatschappelijke en economische waarde en biedt kansen om Cranendonck te positioneren en nog aantrekkelijker te maken voor inwoners en bezoekers.

Immaterieel erfgoed kan alleen door de mensen zelf beoefend en doorgegeven worden. De gemeente Cranendonck speelt hierbij wel een rol. UNESCO vraagt aan overheden om een klimaat te scheppen om immaterieel erfgoed 'te laten groeien en bloeien'. De gemeente Cranendonck heeft de ambitie om de komende jaren het immaterieel erfgoed in de gemeente in kaart te brengen, informatie te verzamelen over de beoefenaars en het immaterieel erfgoed in de gemeente zichtbaar te maken, bijvoorbeeld door het aanleggen van een immaterieel erfgoedregister. Ook wil de gemeente onderzoeken welke kansen immaterieel erfgoed biedt voor cultuur, recreatie & toerisme en het beleefbaar maken van het aanwezige erfgoed.

5.4 Het beleven van erfgoed

Het beleefbaar maken van erfgoed kan in fysieke zin door bij de herinrichting van historische dorpskernen en historische waardevolle gebieden een passende bestrating, groenaanleg en straatmeubilair aan te brengen. Ook bij het (her)ontwikkelen van nieuwe natuur- en woongebieden is het aantrekkelijk om gebruik te maken van bestaande historische kwaliteiten, zoals wegen, beplantingen, hoogteverschillen, etc. Het zorgt voor een extra dimensie en geeft het nieuw ingerichte gebied direct iets eigens.

Jaarlijks worden er vele archeologische en cultuurhistorische onderzoeken gedaan in de gemeente ten behoeve van ruimtelijke ontwikkelingen. Deze onderzoeken leveren verhalen op over de geschiedenis van de gemeente Cranendonck. Te vaak nog verdwijnen deze verhalen na het onderzoek in de kast. De kennis wordt niet openbaar, laat staan inzichtelijk. Het vertalen van de nieuw verworven kennis in het project zal een vast onderdeel moeten worden binnen de projectontwikkeling van de gemeente, waarvoor aan de voorkant van het proces aandacht wordt gevraagd en financiële middelen voor moeten worden gereserveerd. Archeologische vondsten en sporen van gebouwen kunnen zichtbaar worden gemaakt in het straatbeeld, bijvoorbeeld door markerende bestrating, straatnaambordjes of het verbeelden van vondsten in het straatmeubilair, speeltoestellen of kunstwerken.

In 1995 werd in Gastel op het St. Corneliusplein een kunstwerk onthuld ter herinnering aan het boterfabriekje van de Coöperatieve Zuivelbereiding Gastel (1906-1914). (Foto H. de Laat, heemkundekring Cranendonck)



Het zichtbaar maken van het verleden kan op verschillende manieren in de openbare ruimte, zowel fysiek als virtueel. De opgegraven huizen maar ook de vondsten zelf kunnen in verschillende vormen terug worden gebracht, bijvoorbeeld in de vorm van speeltoestellen, zoals bijvoorbeeld gedaan is in Enkhuizen of Someren, of als kunstobject in het straatbeeld zoals in Den Haag, Rijnsburg en Someren is gedaan.



Links: Speeltuin geïnspireerd op een archeologische opgraving van een prehistorische nederzetting in Enkhuizen.

Rechts: In het Merovechpark in Rijnsburg liggen sterk vergrote versies van de Merovingische kralen die hier opgegraven zijn (<https://www.cultureelerfgoed.nl/publicaties/publicaties/2020/01/01/tijdschrift-rijksdienst-voor-het-cultureel-erfgoed-nr.-3-van-2020>).



Het nagebouwde skelet van een prehistorisch huis in Someren dient zowel als klimtoestel als herinneringsplek.



Archeologische vondsten (waterkan links en Romeinse munt rechts) zijn verwerkt in het straatbeeld in Den Haag (links) en in het landschap bij Montfoort.

Om het rijke, maar verre en daarmee onbekende verleden echt tot leven te laten komen, kan ook gedacht worden aan het maken van virtuele historische reconstructies, waarbij je via animaties of via Augmented Reality zelf dit verleden kunt ontdekken. Stap terug in de tijd van de Romeinen die hier ooit woonden en werkten. Ontsluiting hiervan kan via een eigen app of website (zoals in Mierlo en Cuijk is gedaan) maar ook via de Faro ErfgoedApp.



Het kasteel van Mierlo is op basis van archeologisch en historisch onderzoek nieuw leven in geblazen via een 3D-visualisatie, zie <https://www.youtube.com/watch?v=usbe8PYDMAI>

Het vertellen van het verhaal van de plek en de geschiedenis van de gemeente zijn belangrijk bij het versterken en doorgeven van onze trots aan de jeugd. In dit kader is het van belang dat jongeren via onderwijsprojecten in aanraking komen met cultureel erfgoed en dat het ook duidelijk en aantrekkelijk wordt gepresenteerd. De jeugd heeft immers de toekomst. Cultureel erfgoed – de digitale erfgoedkaart van Cranendonck met bijbehorende catalogus - biedt een schat aan bronmateriaal voor het onderwijs en het gebruik ervan sluit goed aan bij het omgevingsonderwijs. Uitgangspunt van erfgoededucatie is de wens om de betekenis van erfgoed werkelijk te laten doordringen tot leerlingen door het verhaal van het landschap, de monumenten en ander erfgoed uit de omgeving van kinderen aan te laten sluiten bij hun belevingswereld. Ook hier kan de ErfgoedApp een belangrijke rol vervullen doordat kinderen zelf informatie in de vorm van onder meer filmpjes, aan deze website kunnen toevoegen. In Cranendonck is de laatste jaren met succes aandacht voor erfgoed in het basisonderwijs geweest aan de hand van bijvoorbeeld het scholenproject “Bevrijding Cranendonck” wat door vrijwilligers van de heemkundekring is opgezet.³⁰

In de toelichting op de erfgoedkaart uit 2011 zijn al een aantal mogelijke toeristische ontwikkelingen aangegeven. Verder is in 2011 een workshop met bewoners en verenigingen gehouden over erfgoedontsluiting.³¹ Ook daar kwamen diverse projecten uit naar voren. Een aantal van deze suggesties zijn inmiddels uitgewerkt of zijn al in ontwikkeling:

| Historische locatie / gebied of thema | Uitwerking |
|---|---|
| <ul style="list-style-type: none"> Budeler- en Weerterbergen met stuifzand en grootste urnenveld NW-Europa Steentijdvindplaatsen en archeologische nederzettingen | <ul style="list-style-type: none"> Wandelroutes Jachtkampjes van oudste bewoners terugbrengen als bijvoorbeeld schuilhutten in natuurgebied Verbeelden (ook in 3D-Reconstructie) van dit verleden en ontsluiten. |
| <ul style="list-style-type: none"> Smokkelen en Teuten | <ul style="list-style-type: none"> Teuten- en smokkelsroutes |

³⁰ Zie <https://heemkundekringcranendonck.nl/scholenproject-bevrijding-cranendonck/>.

³¹ R. Berkvens & A. Korsch, 2011: ICHOP's Boven-Dommel. Actieplan voor erfgoedontsluiting gemeenten Heeze-Leende, Valkenswaard en Cranendonck (SRE Milieudienst).

| | |
|---|---|
| | <ul style="list-style-type: none"> • Teutendagen als evenement • Een GPS grenspalen zoektocht • Survivaltocht in combinatie met een game van Nederland naar België. |
| <ul style="list-style-type: none"> • Agrarische structuur van bolle akkers en lintbebouwing (kransakkers) nog goed zichtbaar | <ul style="list-style-type: none"> • Herstel steilranden, hakhoutwallen en historische groenstructuren • Behoud en herstel van oud wegenpatroon, waaronder oude zandpaden, kerkpaden en pelgrimsroutes • Watermolen van Hugten markeren in landschap (landmark) • Inheemse groenten- en fruittuin bij kasteel Cranendonck waar bezoekers mee kunnen helpen. • Terugbrengen van veldnamen in het landschap. |
| <ul style="list-style-type: none"> • Kasteel Cranendonck met landgoedgebied | <ul style="list-style-type: none"> • Middeleeuwse kapel van Soerendonk verbeelden met kunstwerk • 3D reconstructie kasteel op basis van onderzoek • Regionale heksenroute met herdenkingsmonumenten • Unieke heksenbeleving waarbij volop innovatieve technieken op gebied van Augmented Reality, licht en geluid ingezet kan worden. • Toneelstuk over heksen op de plek van het kasteel door een lokale toneelvereniging, bijvoorbeeld tijdens de landelijke Kastelendagen. |
| <ul style="list-style-type: none"> • Company-town Dorplein met nog intacte structuur | <ul style="list-style-type: none"> • Digitaliseren, conservering en ontsluiten archief beeldmateriaal Nyrstar • Dorplein open stellen als openlucht museum met geleide rondwandelingen³² • Historische markt met thema Dorplein in 1900 • Gluren bij de Buren: evenement waarbij de bezoekers in gebouwen of op plekken mogen kijken waar ze normaal niet in mogen. • Expositie over het industrieel erfgoed • Toegankelijk maken oorlogsmonument op terrein zinkfabriek |
| <ul style="list-style-type: none"> • Strijd en verdediging met schansen en landweren | <ul style="list-style-type: none"> • Reconstructie van landweer en schansen • Zichtbaar maken De Burgskens • 3D animatie – reconstructie • Re-enactment evenement met gilden en toneelspel over bijv. de Tachtigjarige Oorlog • Verhalen opvoeren als toneel- of muziekstuk of door in stijl geklede verhalenvertellers op verschillende typerende plekken. |

32 Zie ook De Canon van Lammers, afl. Budel-Dorplein: <https://youtu.be/uwOzMDZRvTM> (Omroep Brabant).



Dat er veel animo voor het behoud van hun erfgoed is bij de inwoners van Cranendonck, blijkt wel uit de initiatieven waarbij de mensen zelf de handen uit de mouwen steken zoals de reconstructie van “De Doodendraad” op de grens van Nederland en België ter hoogte van ‘De Berg’ in Budel. Vrijwilligers verzorgen de invulling van het re-enactment tijdens schoolprojecten waarbij scholieren op een bijzondere manier langs ‘De Doodendraad’ gebracht worden, om ze vervolgens over te laten steken vanuit, het in die tijd (1914-1918), door de Duitsers bezette België naar het, toentertijd ‘vrije’ Nederland.³³



Scholieren krijgen uitleg over de Doodendraad in Budel (foto: Omroep Brabant)

³³ Zie <https://renewosbudel.nl/dun-doodendraad/>.

Een onderwerp wat al een aantal jaren volop in de belangstelling staat, zijn de heksenvervolgingen in Peelland aan het einde van de 16^e eeuw. In het jaar 1595 vonden 25 vrouwen de dood, de meesten op de brandstapel, nadat ze als heks waren veroordeeld. De eerste arrestaties en processen vonden plaats in Soerendonk, waar een oude vrouw en een moeder met haar twaalf jaar oude dochter werden verbrand. Ze waren in het dorp Soerendonk beschuldigd van kwaadaardige toverij en zouden de dood van mensen en dieren, bederf van gewas en andere wandaden op hun geweten hebben. Een vrouw uit Maarheeze, die ook werd verdacht, pleegde in gevangenschap zelfmoord op de zolder van het kasteel van Cranendonck te Soerendonk. In het kasteeltje van Cranendonck is in 2021 een permanente tentoonstelling ter nagedachtenis aan deze gebeurtenissen opgezet en begin 2025 zal een monument ter nagedachtenis aan de heksenvervolging op de Baronie worden onthuld. Er worden verder op initiatief van de gemeente gezamenlijk activiteiten en evenementen rondom het thema heksenvervolging georganiseerd, samen met inwoners en ondernemers. De heksenjacht wordt daarbij gelinkt aan hedendaagse thema's. Er worden zelfs heksenbelevingstochten met diner en een bezoek aan de tentoonstelling aangeboden. Bedoeling is uiteindelijk om een regionale route te maken met op de diverse executieplaatsen op te richten herdenkingsmonumenten.³⁴



Vanaf januari 2024 is de installatie 'Heksenjacht' één zondag per maand gratis te bezoeken in Kasteel Cranendonck (Foto [Verhaal over heksenjacht in Cranendonck maandelijks - Cranendonck24](#)).

Naast inpassing in de openbare ruimte kan de bewustwording over het historisch decor ook nog op andere manieren worden vergroot. Laagdrempelige publicaties van de onderzoeksuitkomsten vinden we een belangrijk onderdeel van het delen van de kennis. Het is eenvoudig de wetenschappelijke informatie uit onderzoeksrapporten samen te vatten in een goed leesbare en aantrekkelijke tekst. Hiervoor kan ook gebruikt worden gemaakt van digitale platforms. Wij gaan intern bij onze eigen projecten en extern bij de projecten van anderen sturen op deze vertaalslag van rapport naar openbare erfgoedbeleving en/of laagdrempelige vertaling van de informatie voor geïnteresseerde burgers en

³⁴ Zie <https://heksenjacht.com/bezoek/>.

recreanten. De gemeentelijke website biedt een goede plaats voor eventuele digitale publicaties. Dit sluit de inzet van gedrukte exemplaren, die op openbare plekken te verkrijgen zijn, niet uit.



Beekdal Buulderbroek met het aangrenzende Cranendonckse bos (foto <https://www.degrootteheide.eu/>)



Zicht op Natuurgrenspark De Grootte Heide waar het Goor en de Oude Strijper Aa deel van uitmaken (foto <https://www.degrootteheide.eu/>).

6 Organisatiestructuur

Alvorens dit beleidsplan wordt uitgedragen naar inwoners en erfgoedeigenaren is het noodzakelijk om binnen de gemeentelijke organisatie de neuzen in één richting te zetten. Medewerkers in alle geledingen van de organisatie moeten kennis nemen van het erfgoedbeleid, zich bewust worden van de rol en waarde van erfgoed en (gaan) handelen in de geest van deze beleidsnota. Dit zal meer inzet vragen van de beleidsmedewerker erfgoed. Naast overduidelijk incidentele projecten, zoals het aanwijzen van gemeentelijke monumenten, gaat het om structurele zaken zoals het onderhouden van contacten met eigenaren en belanghebbenden en advisering over (monumenten)vergunningen, bestemmingsplannen en subsidies.

Hieronder volgt een kort overzicht van de eisen aan de gemeentelijke organisatie met betrekking tot erfgoed en hoe erfgoed het beste in de organisatie ondergebracht kan worden.

6.1 Begeleiding van de gebruiker van de fysieke leefomgeving

Onder de Omgevingswet krijgt de gemeente de verplichting de gebruiker van de fysieke leefomgeving beter te begeleiden bij vergunningaanvragen. Begeleiding bij de instandhouding van beschermde monumenten is hier ook een onderdeel van. Onderhoud, restauratie en herbestemming van erfgoed is gecompliceerd en vraagt specifieke kennis. Veel eigenaren zijn niet op de hoogte van alle regels en subsidie- en financieringsmogelijkheden. Om eigenaren te helpen bij de instandhouding van monumenten en bewustwording en draagvlak bij de eigenaar te creëren, is het noodzakelijk om eigenaren goed te informeren en met ze in gesprek te gaan.

Eigenaren van rijks- en gemeentelijke monumenten of panden met een beeldbepalend karakter moeten met hun vragen op een centrale plek terecht kunnen. De gemeente is het eerste aanspreekpunt voor al hun vragen over financiering, ontwikkeling en subsidies. Deze vragen zijn vaak maatwerk die van achter een bureau lastig zijn te beantwoorden. Om de eigenaren goed te kunnen adviseren, zal zo nodig een persoonlijk bezoek worden afgelegd aan de locatie waarover de vraag gaat. Door de eigenaren bewust te maken van waarden, de weg te wijzen, mee te denken en te faciliteren bij het onderhoud en restauratie ontstaat wederzijds begrip, hetgeen indirect ten goede komt aan een betere planvorming en instandhouding van erfgoed.

6.2 Kwaliteitseisen en kennisborging

Om vergunningaanvragen te kunnen beoordelen is kennis noodzakelijk op gebied van archeologisch, gebouwd en landschappelijk erfgoed, aangezien onderzoeken worden uitgevoerd door specialistische bedrijven. De doorvertaling van de analyse met kernwaarden naar de projectplannen, vraagt dan ook om specialistische kennis. De provincie ziet er op toe dat gemeentelijke overheden en omgevingsdiensten voldoende deskundigheid en ervaring in huis hebben om de vergunningen te kunnen verlenen. Daartoe moeten de instanties krachtens artikel 18.20 t/m 18.23 van de Omgevingswet voldoen aan de Kwaliteitscriteria 3.0.³⁵

De opleidingseisen van de erfgoedmedewerker conform de Kwaliteitscriteria 3.0 varieert per activiteit van HBO erfgoedopleiding/monumenten of HBO Bouwkunde tot WO archeologie. Met betrekking tot cultureel erfgoed geldt dat onderstaande activiteiten 1 t/m 5 binnen de overheid uitgevoerd moeten worden. De overige activiteiten kunnen uitbesteed worden aan een marktpartij.³⁶

³⁵ Kwaliteitscriteria 3.0, 2024 (uitgave IPO en VNG).

³⁶ Zie <https://www.infomil.nl/onderwerpen/integrale/wet-algemene/vth-0/>

1. Adviseren t.a.v. cultuurhistorische aspecten in het kader van omgevingsvergunningen, toezicht en handhaving op het gebied van (beschermde) gebouwd erfgoed, cultuurhistorie in bestemmingsplannen, beschermde stads- en dorpsgezichten en archeologie.
2. Beoordelen van de aanvraag aan cultuurhistorische, monumentale en archeologische waarde
3. Toetsen aan de cultuurhistorische waarde uit het bestemmingsplan, de erfgoedverordening, de erfgoedwet en de wet ruimtelijke ordening.
4. Opstellen van voorschriften voor omgevingsvergunning.
5. Inhoudelijk adviseren bij bezwaar en beroep.
6. Adviseren ten aanzien van omgevingsvergunningaanvragen (activiteit wijzigen monument, slopen beschermd stads- en dorpsgezicht), cultuurhistorische aspecten in het kader van de omgevingsvergunning (activiteit bouwen, aanleggen en afwijken bestemmingsplan), cultuurlandschappelijke aspecten in het kader van de omgevingsvergunning en handhaving.
7. Beoordelen van de aanvraag aan cultuurhistorische waarden en cultuurhistorisch onderzoek, ruimtelijke analyse, bouwhistorisch onderzoek en waardenstellingen: interpreteren van waarden.
8. Toetsen van de aanvraag aan de Erfgoedwet, erfgoedverordening, cultuurhistorische aspecten uit het bestemmingsplan (niet zijnde archeologisch), technische uitvoeringsvoorschriften voor (beschermde) gebouwd erfgoed en aan de doelstelling van het instrument beschermd gezicht en het ter bescherming strekkend bestemmingsplan en ruimtelijk kwaliteitsbeleid.
9. Maken van cultuurhistorische analyses en waardenstellingen ten aanzien van (beschermde) gebouwd erfgoed, beschermde stads- en dorpsgezichten en cultuurhistorische aspecten (landschap en bebouwing) in het bestemmingsplan en het vertalen naar ruimtelijke uitgangspunten.
10. Opstellen van voorschriften voor de omgevingsvergunning en inhoudelijk adviseren bij bezwaar en beroep.
11. Adviseren ten aanzien van archeologische aspecten in het kader van omgevingsvergunningen, toezicht en handhaving.
12. Beoordelen van archeologisch onderzoek en waardenstelling in het kader van de omgevingsvergunning.
13. Toetsen van aanvraag omgevingsvergunning aan de hand van vastgelegde archeologische verwachtingswaarden in het bestemmingsplan, de erfgoedverordening, de Erfgoedwet en de Wet Ruimtelijke Ordening.
14. Opstellen van voorschriften voor de omgevingsvergunning en inhoudelijk adviseren bij bezwaar en beroep.
15. Maken van archeologische analyses en waardenstellingen en het vertalen van archeologische (verwachtings-)waarden naar ruimtelijke uitgangspunten.

Bovenstaande taken zijn niet strak te scheiden naar de instantie of medewerker die het momenteel voor de gemeente Cranendonck uitvoert. Dat komt omdat een aantal taken, zoals activiteiten 1 t/m 5, vrij algemeen geformuleerd zijn. Een eerste toets vindt vaak (maar niet altijd) plaats bij een principeverzoek door de medewerker van ruimtelijke ordening of bij de vergunning aanvraag bij VTH. Na de eerste scan zal vervolgens de noodzakelijke erfgoeddeskundige ingezet worden, zoals de beleidsmedewerker erfgoed van de gemeente Cranendonck, de regioarcheoloog van de Omgevingsdienst Zuidoost-Brabant (ODZOB) of in veel gevallen de adviescommissie Omgevingskwaliteit. Via deze commissie kunnen noodzakelijke erfgoed specialisten worden ingeschakeld op bijvoorbeeld het gebied van tuin historie of molens.

Binnen de gemeente Cranendonck is het taakveld cultureel erfgoed ondergebracht bij de beleidsmedewerker erfgoed die hiervoor 0,4 fte beschikbaar heeft. De taken voor erfgoed bestaan in hoofdlijnen uit het uitvoeren en coördineren van erfgoed gerelateerde zaken, zoals beoordeling van

rapporten, begeleiding van restauratie- en onderhoudsprojecten, voorlichting en educatie, het herkennen, selecteren, waarderen en doorzetten van monumentale zaken en archeologie in het ruimtelijke ordeningsprocessen c.q. -ontwerpen en het onderhouden van netwerkcontacten in het beleidsveld. De waarde van erfgoed en de raakvlakken van erfgoed met de andere beleidsterreinen wordt echter steeds belangrijker en vraagt om een grotere inzet van de beleidsmedewerker. Dat heeft tot gevolg dat erfgoed een bredere inbedding moet krijgen binnen gemeentelijke organisatie, omdat deze beleidsmedewerker niet van alle zaken inhoudelijk op de hoogte kan zijn en blijven. De beleidsmedewerker erfgoed zal zich als een spin in het web moeten opstellen, om voor de integrale verbinding tussen de beleidsvelden te zorgen.



Langgevelboerderij en gemeentelijk monument aan de Molenstraat 2 in Budel (foto SRE Milieudienst 2011).

6.3 Opbrengsten gemeentelijke erfgoed taak

6.3.1 Bestuurslastenvergoeding

De taken die de gemeente heeft op het gebied van erfgoed, zorgen voor kosten die samenhangen met onder meer het opstellen en onderhouden van de erfgoedkaart, de uitvoering en vertaling van het erfgoedbeleid en het adviseren en toezicht houden inzake erfgoed in bestemmingsplannen en vergunningen (waarbij deskundigheid ingehuurd moet worden). Ter compensatie van de bestuurslasten die de gemeentelijke organisatie moet maken vanuit de archeologiewetgeving, ontvangen gemeenten al sinds 2007 structureel €6,35 miljoen euro bestuurslastenvergoeding en vanaf 2008 structureel €1,25 miljoen extra tegemoetkoming excessieve kosten in het gemeentefonds. Dit middel (financiën) is echter bij veel gemeenten niet bekend en wordt daardoor niet gebruikt. Ook in Cranendonck niet.

Er is een rekenformule waarmee je kunt berekenen hoe groot het bedrag is dat weliswaar 'niet geormerkt' is, maar wel te benoemen valt. Ook de verdeling van de excessieve kosten kunnen zo per gemeente gespecificeerd worden. Archeologievergoedingen binnen de uitkering aan het gemeentefonds vallen onder het subcluster Kunst dat valt onder het cluster Cultuur en Ontspanning. In Cranendonck gaat het in 2022 om:

Bestuurslastenvergoeding: Aantal woonruimten (9.104) x vermenigvuldigingsfactor €0,58 x €1,756 (uitkeringsfactor voor 2022) = € 9.272, 24

Excessieve kostenvergoeding: Aantal woonruimten (9.104) x vermenigvuldigingsfactor €0,11 x €1,756 (uitkeringsfactor voor 2022) = € 1.758,53

Om deze gelden intern aan te kunnen wenden voor archeologie, dienen deze te worden geormerkt. Geadviseerd wordt om dit bedrag veilig te stellen door de bestemming daarvan vast te leggen in bijvoorbeeld het erfgoedfonds (zie &7.5) zodat daarmee de gestelde ambities in dit beleid al een financiële start krijgen.

6.3.2 Leges

Voor het aanvragen van een omgevingsvergunning of wijziging van een bestemmingsplan kunnen leges in rekening worden gebracht bij de aanvrager. Ook kunnen bepaalde advieskosten, zoals voor de inhuur van archeologische deskundigheid, worden doorberekend in de leges. Het betreft terugkerende taken die samenhangen met het adviseren inzake bestemmingsplannen, vergunningen en het beoordelen van archeologische en cultuurhistorische rapporten en het toezien op de uitvoering van archeologisch, bouwhistorisch en cultuurhistorisch onderzoek:

- Beoordelen van Programma's van Eisen (controle onderzoeksvragen, prospectiestrategie en -methode) voor alle uitvoerende onderzoeken in de gemeente. In de regel betreft het onderzoeken in het kader van nieuwe (ontwikkelingsgerichte) bestemmingsplannen of onderzoeken in het kader van omgevingsvergunningen.
- Beoordelen van cultuurhistorische en bouwhistorische onderzoeken in (ruimtelijke) stedelijke of landschappelijke nieuwbouw- c.q. ontwikkelingsprojecten.
- Beoordelen van de rapportages die het resultaat zijn van uitgevoerde onderzoeken en op basis daarvan besluiten of en welke vervolgstappen noodzakelijk zijn.
- Selecteren van archeologische/cultuurhistorische waarden op grond van een afgerond vooronderzoek en een uitgebracht selectieadvies.
- Formuleren van de eisen aan de maatregelen, die gericht zijn op het beschermen (behoud *in situ*) of het opgraven (behoud *ex situ*) van geselecteerde erfgoedwaarden.

Omdat de Rijksbijdrage in het gemeentefonds niet voldoende is om de bestuurskosten te compenseren, brengt de gemeente voor de uitvoering hiervan leges via de gemeentelijke legesverordening in rekening bij de aanvrager van de vergunning.

6.4 Kosten gemeentelijke erfgoed taak

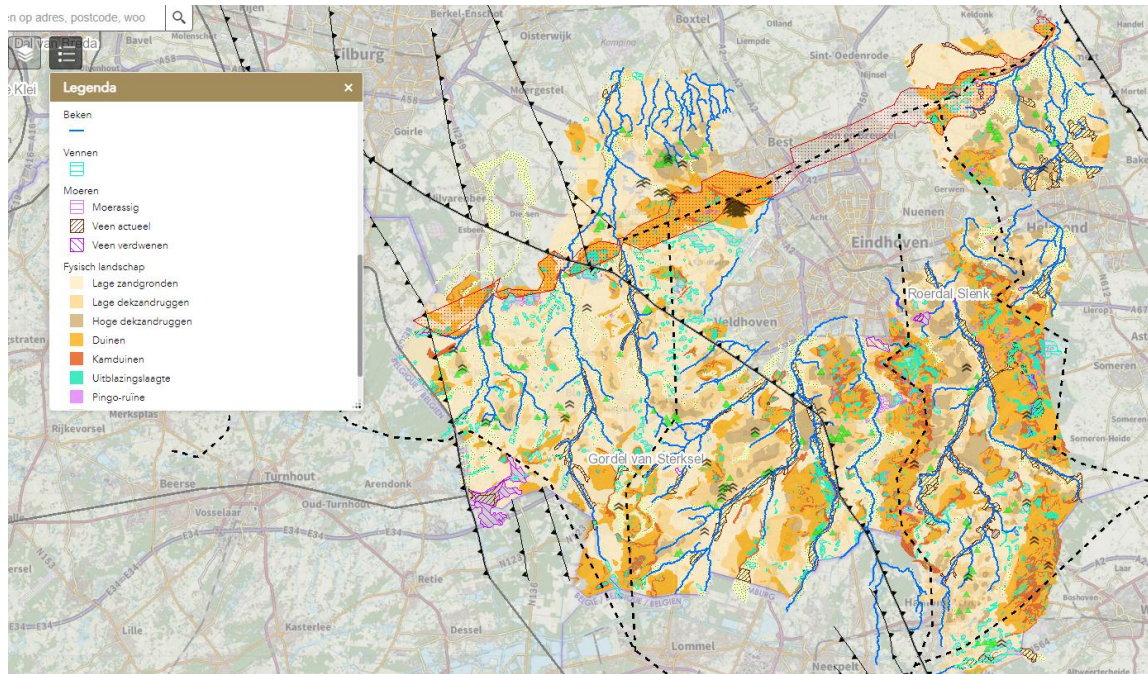
Het budget van de gemeente Cranendonck voor erfgoed was de afgelopen jaren zeer beperkt. Het budget voor 2024 was € 16.864,00. Dit budget is in de afgelopen 10 jaar met ruim € 12.000,00 geslonken als gevolg van bezuinigingen. Dit budget is gereserveerd voor:

- Abonnement monumentenwacht
- Inspectiekosten monumentenwacht
- Subsidie instandhoudingswerkzaamheden aan een gemeentelijk monument
- Onderhoud erfgoedkaart
- Actualiseren erfgoedkaart om de vier jaar
- Presentiegelden leden A2-Erfgoedcommissie

6.4.1 Onderhoud erfgoedkaart

Het is voor de gemeente strategisch en organisatorisch van groot belang om zelf steeds over een zo volledig mogelijk en actueel overzicht van de samenstelling van het eigen erfgoed te kunnen beschikken. De erfgoedkaart is in dat kader een belangrijk instrument, dat echter up-to-date moet worden gehouden. Alle relevante informatie uit archeologisch, cultuurhistorische en bouwkundig

onderzoek binnen de gemeente dient beschikbaar te komen voor de verdere ontwikkeling van het gemeentelijk beleid. Alle nieuwe informatie moet daarbij in een goed functionerend informatiesysteem terecht komen en gebruikt worden voor het actualiseren van de gemeentelijke erfgoedkaart. Het onderhoud van de erfgoedkaart wordt al sinds 2011 verzorgd door de ODZOB. Hiervoor is jaarlijks structureel € 4.000,- gereserveerd.



De erfgoedkaart is al sinds 2011 digitaal toegankelijk via de website van de ODZOB:
<https://odzob.nl/kaarten-erfgoed-archeologie>

6.5 Financiële stimulans

De gemeente kan op basis van een stimulerend erfgoedbeleid en als regio voerende overheid een essentiële en duurzame bijdrage leveren aan de lokale economie en bedrijvigheid. Dit kan door middel van een erfgoedfonds. Hiermee kan de gemeente bedrijven en particulieren uitdagen tot het investeren in en uitdragen van lokale erfgoedproducten, zoals de verhalen en historie die samenhangen met de historie van Cranendonck; een mooi voorbeeld is de tentoonstelling over de heksenvervolging in Peelland. Bij een erfgoedfonds kan ook gedacht worden aan subsidie voor het onderhoud en beheer van cultuurhistorisch waardevolle elementen als akkerranden, open bolle akkers, hakhoutwallen, (vlecht)heggen, oude zandwegen of archeologische monumenten. Bovenal kan het fonds worden ingezet als stimulans om iets van het verdwenen verleden terug te brengen in het landschap bij nieuwe ontwikkelingen.

Aangezien er een sterke overlap is met het Fonds Ruimtelijke Kwaliteit (zie &3.3.2), onderdeel van de structuurvisie van Cranendonck, zal onderzocht moeten worden of de gelden die hieruit voortvloeien deels gereserveerd kunnen worden voor het erfgoedfonds of dat de subsidie rechtstreeks hieruit voortkomt. Dat laatste zal dan wel wat aanpassing vragen van het Fonds Ruimtelijke Kwaliteit. In het kader van integratie van aspecten van de fysieke leefomgeving (Omgevingswet) lijkt een gecombineerd landschaps- en erfgoedfonds dan het meest op zijn plaats.

Naast het bieden van subsidies is het mogelijk om indirecte financiële ondersteuning te bieden. Dit is mogelijk door verruiming van functies op te nemen in het bestemmingsplan voor eigenaren van

(beschermd) gebouwd en aangelegd erfgoed. Het verruimen van de planregels biedt meer mogelijkheden tot een passende herbestemming. Het gebruik van een monument (met een herbestemming) zal een financiële waardevermeerdering opleveren voor eigenaren. Het is bij een financiële stimuleringsregeling voorstelbaar om een systematiek op te zetten, waarbij vooral welwillende monumenteigenaren worden beloond, zodat de gelden effectief en efficiënt worden ingezet.

Verder is het van belang om de monumenteigenaren te enthousiasmeren om het gebouwde erfgoed op een passende wijze te onderhouden en voor te lichten over de instandhoudingsplicht zoals die onder de Omgevingswet geldt. Dit kan door het beschikbaar stellen van financiële middelen in de vorm van subsidies en ook door andere niet financiële maatregelen. Zo levert het aanbieden van een regulier terugkerende bouwtechnische inspectie door de Monumentenwacht Brabant zeer praktisch en positieve resultaten en enthousiaste reacties bij eigenaren op.



Een erfgoedfonds kan bijdragen aan het herstel of terug brengen van verdwenen historische relictten in het landschap zoals een landweer, een vlechtheg, heilige bomen, oude zandpaden en akkerranden met bolle akkers of een voorde (bron: CubraBrabant).



Paal aan de Pan langs de weg van Maarheeze naar Sterksel. Deze paal wordt de "Geschooren Paap" genoemd in het verslag uit 1763 (foto heemkundekring Cranendonck).



Begin 1986 werd de oude Stoomzuivelfabriek Sint Antonius aan de Maarheezeweg in Budel (1914-1966) afgebroken en is op dezelfde plaats een nieuw gebouw verrezen. Bij de afbraak is de aloude gipsen St. Antonius-gedenksteen gespaard gebleven en teruggezet in de voorgevel van het nieuwe gebouw (foto heemkundekring Cranendonck).

7 Uitvoeringsprogramma

De voornemens uit dit erfgoedbeleid zullen concreet worden uitgewerkt in het Uitvoeringsprogramma Erfgoed voor de komende 10 jaar. Voor het opstellen van een breed gedragen en realistisch uitvoeringsprogramma is overleg met ambtenaren, bestuurders, inwoners en belangengroepen noodzakelijk. Er zal bereidheid moeten zijn om samen toe te werken naar doelmatige oplossingen; hiervoor is overleg nodig met andere afdelingen die beleid voor de fysieke leefomgeving maken en diverse belangenpartijen. Een concreet uitvoeringsplan is hier dan ook nog niet opgenomen. Het eindproduct zal bestaan uit een werkplan waaraan de diverse partners zich verbinden. Het uitvoeringsprogramma wordt op basis van het ambitieniveau en beschikbare capaciteit en budget vastgesteld en elk jaar bijgewerkt. In het programma staan acties die bijdragen aan de realisatie van wettelijke taken, zoals het actualiseren van de erfgoedkaart en acties die betrekking hebben op ons specifieke gemeentelijke beleid, zoals het verbeteren van de zichtbaarheid van het religieus en militair erfgoed en Interegg Groote Heide. Het doel is om projecten op te zetten die Cranendonck aantrekkelijker maken voor inwoners, recreanten en toeristen.

Voor een effectieve uitvoering van het erfgoedbeleid is het van groot belang dat alle betrokkenen binnen de gemeentelijke organisatie op de hoogte zijn van het gemeentelijke erfgoedbeleid en de eisen die dit met zich meebrengt ten aanzien van de ruimtelijke ingrepen. In het kader van de Omgevingswet wordt ook een andere werkwijze van de gemeente vereist, teneinde de gebruikers van de fysieke leefomgeving op een integrale manier te kunnen adviseren. Medewerkers in alle geledingen van de organisatie (maar vooral ruimtelijke ordening) moeten kennis nemen van het erfgoedbeleid, zich bewust worden van de rol en waarde van erfgoed en (gaan) handelen in de geest van deze beleidsnota. Dat kan niet zonder enigszins op de hoogte te zijn van de landschappelijke en historische ontwikkeling van Cranendonck en haar bewoningsgeschiedenis. Een (interactieve) cursus of workshop waarin het verhaal van Cranendonck verteld wordt, is dan ook aan te bevelen, bijvoorbeeld een cursus Cranendoncklogie voor nieuwe medewerkers.

Om bij het brede publiek meer draagvlak voor het cultureel erfgoed te creëren, maar ook om het erfgoed toeristische recreatief te ontsluiten, is het wenselijk om de kennis en krachten van gemeente en verenigingen te bundelen en samen te werken. Zo mogelijk worden ook omliggende gemeenten en de zuiderburen hierbij betrokken zoals in het geval van de Groote Heide en de thema's van Cranendonck op het gebied van erfgoed: Smokkelaars en Grenzen (Tachtigjarige Oorlog/ Franse Oorlog/WOI en II). Over deze samenwerking zal nader overleg moeten worden gevoerd met de diverse historische verenigingen. Gestreefd wordt naar de oprichting van een platform erfgoed.

Om de gestelde doelen in deze erfgoednota te verwezenlijken, liggen er voor de gemeente de volgende keuzen op tafel, ingedeeld naar haalbaarheid:

Keuzen met vrijwel direct resultaat

- Initiatiefnemers en gemeentelijk ambtenaren kunnen aan de hand van de erfgoedkaart van de gemeente Cranendonck (zie [Cranendonck | Interactieve erfgoedkaart van diverse gemeenten in Zuidoost-Brabant](#)) erfgoed als inspiratiebron voor ruimtelijke opgaven van meet af aan meenemen in de planvorming.
- De erfgoedkaart jaarlijks onderhouden, actualiseren en vaststellen.
- Actualisatie (aanwijzing van) gemeentelijke monumenten (m.b.v. de nieuwe erfgoed meetlat), inclusief archeologische monumenten.
- Eigenaren van monumenten informeren en expliciet betrekken bij het behoud.

- Actieve deelname in herbestemming van gebouwen en complexen.
- Anticiperen op nieuwe beleidsontwikkelingen en stimuleren erfgoedactiviteiten.
- projecten aanzwengelen om de historie tot leven te wekken (bv de reconstructie van de Burgskens) door middel van actieplan cultuurhistorie.

Keuzen kortere termijn

- Inventarisatie van overige beeldbepalende objecten en panden, met name de Post65 periode.
- Capaciteit: minimaal 1,0 fte beleidsambtenaar erfgoed structureel vastleggen in de organisatie.
- Leegstand en vrijkomende complexen in beeld brengen.
- Onderzoek naar mogelijkheden van een erfgoed- en landschapsfonds op lokaal (en zo mogelijk regionaal niveau).
- Opname maatwerkregels in omgevingsplan.
- Bedenken van stimulerende maatregelen voor eigenaren zoals het ondersteunen van initiatieven voor erfgoed, waaronder het geven van een jaarlijkse prijs en uitreiken van monumentenschildjes aan eigenaren van (nieuwe) monumenten.
- Stimuleer de totstandkoming van een erfgoedplatform.
- Jaarlijkse deelname aan Open Monumentendag (gemeente faciliterend).

Keuzen langere termijn

- Uitvoeren syntheseonderzoeken, zo mogelijk op regionale schaal, om daarmee te borgen dat kennisvermeerdering en geschiedschrijving plaats vindt (bijvoorbeeld Grote Heide).
- Opstellen van Nota Ruimtelijke Kwaliteit.
- Thematische onderwerpen beleidsmatig onderzoeken in verband met de vereiste actieve gemeentelijke regierol zoals uitgangspunten voor het behoud van religieus erfgoed.
- Onderzoek naar en eventueel aanwijzen van beschermde dorps- en landschapsgezichten.
- Inventariseren roerend en immaterieel erfgoed en opstellen van een aparte nota over roerend, informatief en immaterieel erfgoed.
- Opname erfgoedverordening in omgevingsplan.
- Actieve voorlichting aan eigenaren:
 - Monumentpaspoort: uitgave van een klein boekwerkje over kernkwaliteiten.
 - Informatiebijeenkomsten met actuele relevante onderwerpen.
 - Bijeenkomsten voor eigenaren, waarin een actueel onderwerp wordt behandeld.
- Overleg starten met bedrijven, horeca en erfgoedinstellingen over steun aan deze waarden.
- Samenwerking met onderwijsinstellingen voor erfgoedlessen.
- publieksvoorlichting over de geschiedenis van Cranendonck (website, folders, routes).



Al meer dan 150 jaar is de Budelse Bierbrouwerij aan de Nieuwstraat in Budel gevestigd (foto BHIC en Stichting Erfgoed Nederlandse Biercultuur).



Natuurgebied (Landgoed) De Pan Maarheeze (foto H. de Laat, heemkundekring Cranendonck). Oorspronkelijk was de Pan een gebied dat bestond uit grienden, water, heide en landbouwgrond. Het Sterksels Kanaal (gegraven 1916-1920) en de Kleine Aa doorsnijden het gebied. In 1928 kocht de familie Philips dit gebied aan en maakte het tot een landgoed.

8 Literatuur

- Adriaenssen, L.F.W., 2007: *Staatsvormend geweld. Overleven aan de frontlines in de meierij van Den Bosch, 1572 - 1629*, Tilburg.
- Arts, N., J. Biemans & Th. de Jong (red.) (in voorbereiding): *Cranendonck: Een voornaam kasteel aan de grens van het hertogdom Brabant ca. 1200-1673*.
- Arts, N., 1994. 'Maarheeze, kasteel Cranendonck'. In: W.J.H. Verwers, *Archeologische Kroniek van Noord-Brabant over 1992*, in: *Brabants Heem* 46, p. 39.
- Arts, N. & J. Biemans, 1996: Archeologie en het kasteel Cranendonck, in: *Het Brabants Kasteel* 19, nr. 1, p. 3-34.
- Ball, E.A.G. & R. Janssen (red.), 2018: *Drieduizend jaar bewoningsgeschiedenis van oostelijk Noord-Brabant Synthetiserend onderzoek naar locatiekeuze en bewoningsdynamiek tussen 1500 v.Chr. en 1500 n.Chr. op basis van archeologisch onderzoek in het Malta-tijdperk* (Nederlandse Archeologische Rapporten 61), Amersfoort.
- Berkvens, R. 2011: *Beleidsplan Archeologische Monumentenzorg gemeente Cranendonck* (SRE Milieudienst), Eindhoven.
- Berkvens, R., K.A.H.W. Leenders, J. Bosman, M.D. Wagemans, E. Wijnen, V. Mes, M. v. Moolenbroek, E. Drenth, H. v.d. Laarschot & J. Schotten, 2011: *Kempisch erfgoed in beeld. Een regionale erfgoedkaart voor de Kempen- en A2 gemeenten Bergeijk, Bladel, Eersel, Oirschot, Reusel-De Mierden, Waalre, Valkenswaard, Cranendonck en Heeze-Leende*, Eindhoven (SRE Milieudienst).
- Berkvens, R., 2018: *Romeinse overheersing. Locatiekeuze en bewoningsdynamiek in de Romeinse tijd in oostelijk Noord-Brabant*, in: Ball & Jansen (red.), 283-406.
- Berkvens, R. & A. Korsch, 2012: *ICHOP Boven-Dommel. Actieplan voor erfgoedontsluiting gemeenten Heeze-Leende, Valkenswaard, Cranendonck, Hamont-Achel en Neerpelt* (SRE Milieudienst), Eindhoven.
- Berkvens, R., e.a. 2012: *Archeologisch beleidsplan gemeente Cranendonck* (SRE Milieudienst), Eindhoven.
- Biemans, J., 2012: Kasteel Cranendonck. Voorbeeld van een reconstructieproject, in: *In Brabant* 3, nr. 5, oktober 2012.
- Bink M, 2012: *Budel-Noord, Duitse School. Een nederzetting uit de Romeinse tijd* (BAAC rapport A-08.0469), 's-Hertogenbosch.
- Bijsterveld, A.J., 2009: *Maakbaar Erfgoed. Perspectieven op regionale geschiedenis, cultureel erfgoed en identiteit in Noord-Brabant*, Tilburg.
- Bongaerts, P. & P. Vermeulen, *Op zoek naar ruimte. De Biografie van het landschap als concept voor erfgoedontsluiting in Noord-Limburg. Lommel, Overpelt, Neerpelt, Hamont-Achel, Bocholt, Bree, Meeuwen-Gruitrode, Peer, Ham, Hechtel-Eksel, Leopoldsburg, Tessenderlo, Lummen*, 2008.

Brink, V. van den & B. Tops, 2012: *Definitief archeologisch onderzoek in het plangebied Meemortel te Budel, gemeente Cranendonck*, Amsterdam (Zuidnederlandse Archeologische Notities 282).

Deeben, J. & J. Schreurs, 2012: The Pope, a miracle and an Ahrensburgian windbreak in the municipality of Waalre (Province of Noord-Brabant), the Netherlands, in: M.J.L.Th. Niekus, R.N.E. Barton, M. Street & Th. Terberger (red.), *A mind set on flint. Studies in honour of Dick Stapert* (Groningen Archeological Studies 16), Groningen, 295-319.

Delporte, F.M.J., 2014: *Graven in De Pompers te Soerendonk. Archeologische opgraving plangebied De Pompers te Soerendonk, Gemeente Cranendonck*, Eindhoven (Grontmij Archeologische Rapporten 1455).

Gemeente Oirschot, *Erfgoed als identiteit. Erfgoednota Oirschot 2018-2028*.

Gemeente Valkenswaard, *Bouwstenen voor de toekomst. Erfgoednota Valkenswaard 2022-2028*.

Gemeente Venlo, Venlo maakt van Erfgoed ErfGoud! 2017 2025 het nieuwe erfgoedbeleid van Venlo, 2017.

Haaster, H. v., 2018: Het botanische landschap, in: Ball & Jansen (red.), 2018, 110.

Hissel, M.E., E.M. Theunissen, C.A.M. van Rooijen & W.J.B. Derickx, 2012: *Cold case in het stuifzand. Het urnenveld van de Boshoverheide bij Weert ontsloten* (Rapportage Archeologische Monumentenzorg 209), Amersfoort.

Jong, Th. de, 1996: Jacht, valkerij en visserij op Cranendonck in een regionale achtergrond, in: N. Arts, J. Biemans & Th. de Jong (red.) (in voorbereiding): *Cranendonck: Een voornaam kasteel aan de grens van het hertogdom Brabant ca. 1200-1673*.

Kampen, J. van & V. van den Brink, 2013: *Archeologisch onderzoek op de Habraken te Veldhoven. Twee unieke nederzettingen uit het Laat Neolithicum en de Midden Bronstijd en een erf uit de Volle Middeleeuwen* (Zuidnederlandse Archeologische Rapporten 52), Amsterdam.

Moerman, S., 2014: *Archeologische opgraving Lage Heide vindplaats 4, Valkenswaard, gemeente Valkenswaard (IDDS rapport 1590)*, Noordwijk.

Rensink, E. & P. van Gisbergen 2017: *Een midden-paleolithische vindplaats bij Esbeek (gem. Hilvarenbeek). Archeologisch bureauonderzoek van een grote en rijke vondstspreading* (Rapportage Archeologische Monumentenzorg 243), Amersfoort.

Rensink, E. & J.W. de Kort (red.), 2020: *De Neanderthaler-vindplaats Esbeek-Diessen, gemeente Hilvarenbeek. Inventariserend veldonderzoek van een grote en rijke vondstspreading van stenen artefacten. Campagne 2018* (Nederlandse Archeologische Rapporten 261), Amersfoort.

Roymans, N., F. Gerritsen, C. van der Heijden, K. Bosma en J. Kolen, 2010a: De biografie van een zandlandschap. Het zuidoosten van Noord-Brabant, in: Baas, H. e.a. (red): *Historisch cultuurlandschap van Nederland. Vijf bijdragen*. Utrecht, pp. 29-50.

Verhart, L. & N. Arts, 2005: Het Mesolithicum in Zuid-Nederland, J. Deeben, E. Drenth, M.-F. van Oorsouw & L. Verhart, *De Steentijd van Nederland* (Archeologie 11/12), Meppel, 235-260.

Verhart, L. & H. Groenendijk, 2005: Leven in overvloed. Midden en laat-mesolithicum, in: L.P. Louwe Kooijmans, P.W. van den Broeke, H. Fokkens & A. van Gijn, *Nederland in de prehistorie*, Amsterdam, 161-178.

VNG, Federatie Ruimtelijke kwaliteit en RCE, 2020: *Handreiking met richtlijnen Adviescommissies*.

Websites:

<https://aandeslagmetdeomgevingswet.nl/regelgeving/>

<https://www.omgevingswetportaal.nl/wet-en-regelgeving/wet>

<https://www.cultureelerfgoed.nl/>

<https://www.Stichtingerm.nl>

Bijlage 1 De gemeente en het wetgevend kader

Dit hoofdstuk beschrijft de wettelijke kaders vanuit Rijk en provincie, waarbij ingezoomd wordt op de gemeentelijke taken die hieruit voortvloeien, en de veranderingen in het stelsel als gevolg van de Omgevingswet.

1. Algemeen

De zorg voor het cultureel erfgoed wordt voor een groot deel bepaald door het Rijk en de provincie. Het gedachtengoed van de Omgevingswet en de Erfgoedwet vormen dan ook belangrijke ingrediënten van de erfgoednota en zijn maatgevend voor de uitgangspunten in de benadering en omgang met erfgoed. Maar ook de provincie Noord-Brabant heeft maatregelen neergelegd die betrekking hebben op erfgoed van provinciale waarde. Zonder hier al te diep op alle wetten en regels in te willen gaan, worden de belangrijkste regels aangestipt. Daarnaast wordt ingegaan op de wettelijke taken die hieruit voortvloeien voor de gemeente.

Van Monumentenwet 1988 naar Erfgoedwet en Omgevingswet Over duiding en omgang



Deze infographic laat zien welke aspecten van de Monumentenwet over zijn gegaan naar de Erfgoedwet en welke onderdelen zullen overgaan naar de Omgevingswet zodra die in werking treedt. De Erfgoedwet uit 2016 zal naast de Omgevingswet blijven voortbestaan. (Bron: Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed).

2. Erfgoedwet

2.1 Erfgoedwet en Omgevingswet

Samen met de Omgevingswet maakt de Erfgoedwet de integrale bescherming van het cultureel erfgoed mogelijk. De Erfgoedwet bundelt wetten op het gebied van museale objecten, musea, monumenten, archeologie en archieven. In de wet is vastgelegd hoe er met het cultureel erfgoed wordt omgegaan, wie daarbij welke verantwoordelijkheid heeft en hoe het toezicht daarop wordt uitgevoerd.

De Erfgoedwet veranderde een aantal zaken voor het erfgoedveld:

- In de Erfgoedwet is een instandhoudingsplicht voor rijksmonumenten opgenomen. Een eigenaar moet zorgen dat zijn of haar rijksmonument zodanig onderhouden wordt dat behoud gewaarborgd is.

- De procedure tot aanwijzing van rijksmonumenten is vervangen door de eenvoudigere Uniforme Openbare Voorbereidingsprocedure zoals geregeld in de Algemene wet bestuursrecht. Hierdoor is de procedure verkort van 10 naar 6 maanden, terwijl inspraak mogelijk blijft.
- De Erfgoedwet regelt ook dat een rijksmonument samen met interieuronderdelen kan worden aangewezen als ensemble, wanneer het geheel van rijksmonument en de cultuurgoederen in onderlinge samenhang van bijzondere cultuurhistorische of wetenschappelijke betekenis is.
- Zorgvuldige afstoting van cultuurgoederen³⁷: Het Rijk, de provincies, gemeenten, waterschappen, universiteiten en andere publiekrechtelijke rechtspersonen zijn verplicht een advies van een commissie van deskundigen in te winnen als zij cultuurgoederen willen afstoten waarvan zij eigenaar zijn. Het moet dan gaan om cultuurgoederen die mogelijk van bijzondere cultuurhistorische, wetenschappelijke of uitzonderlijke schoonheid zijn, en onvervangbaar en onmisbaar voor het Nederlands cultuurbezit.
- Wanneer een eigenaar niet langer in staat is om te zorgen voor cultuurgoederen of verzamelingen van bijzondere cultuurhistorische of wetenschappelijke betekenis, die onvervangbaar en onmisbaar zijn voor het Nederlandse cultuurbezit en deze onbezwaard en zonder voorwaarden overdraagt, heeft de minister van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap de plicht deze voor de rijkscollectie te aanvaarden.
- Certificeringsstelsel in de archeologie: Het vergunningstelsel voor het doen van archeologische opgravingen is vervangen door een certificeringsstelsel.
- De handhaving en het toezicht op musea en cultuurgoederen is geharmoniseerd.

2.2 Aanwijzing rijksmonumenten

De Minister heeft de mogelijkheid en verantwoordelijkheid om monumenten van Nationaal Belang aan te wijzen als beschermd rijksmonument. Sinds 2010 wijst de Minister geen nieuwe rijksmonumenten meer aan, slechts op incidentele basis en ook in de toekomst zal dat op beperkte schaal plaatsvinden. De nadruk ligt de komende jaren vooral op structurele verbetering van het monumentenbestand en niet op vergroten van de omvang ervan. De wettelijke criteria voor aanwijzing van rijksmonumenten – van algemeen belang vanwege de schoonheid, betekenis voor de wetenschap of cultuurhistorische waarde – blijven ongewijzigd.

Op grond van de Erfgoedwet kan een interieur in samenhang met een rijksmonument worden aangewezen als ensemble wanneer deze samenhang van bijzondere cultuurhistorische of wetenschappelijke betekenis is (Erfgoedwet art. 3.13). Het beschermde rijksmonument betreft in dit geval alle elementen die tot het geheel behoren, tenzij het expliciet is uitgesloten van de bescherming. Een aangewezen interieurensemble wordt geregistreerd in een aan het rijksmonumentenregister gekoppeld openbaar informatiesysteem (Erfgoedwet art. 3.14). De Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed³⁸ ontwikkelt een digitaal informatiesysteem met beschikbare informatie over rijksmonumenten.³⁹ Gemeenten en eigenaren kunnen deze informatie gebruiken voor (beslissingen op) vergunningaanvragen.

2.3 Aanwijzing gemeentelijk cultureel erfgoed

Een gemeente moet bij het maken van ruimtelijke plannen rekening houden met cultuurhistorische waarden. Daartoe kunnen zij een beschermingsregime vastleggen in het omgevingsplan. Daarnaast is het mogelijk om onroerend en/of roerend cultureel erfgoed van lokaal of (boven)regionaal belang aan

³⁷ Onder cultuurgoederen wordt in de Erfgoedwet verstaan: roerende zaak die deel uitmaakt van cultureel erfgoed.

³⁸ Formeel de minister van OCW.

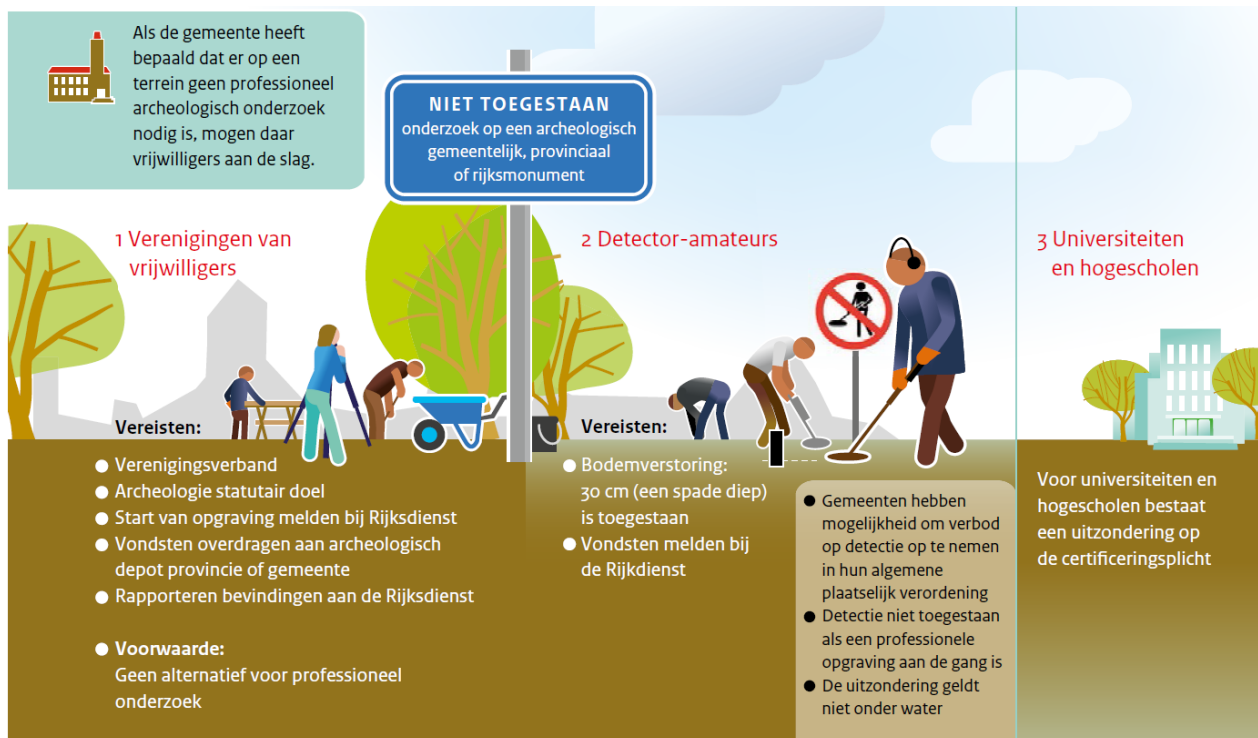
³⁹ In de Erfgoedwet worden verschillende informatiesystemen genoemd, zoals het monumentenregister (Erfgoedwet art. 3.3), het informatiesysteem van aangewezen (interieur)ensembles (Erfgoedwet art. 3.14) en het archeologisch informatiesysteem Archis (Erfgoedwet art. 5.12).

te wijzen als gemeentelijk monument, op basis van de gemeentelijke Erfgoedverordening. Dit kunnen zowel objecten (bijvoorbeeld een kerk) als structuren (bijvoorbeeld een woonwijk of kasseienweg) zijn. In de aanwijzing zijn net als bij rijksmonumenten, alle elementen die tot het geheel behoren, onderdeel van de bescherming. Indien de gemeente gemeentelijke monumenten of cultuurobjecten aanwijst, is zij op basis van de Erfgoedwet verplicht hier een register van bij te houden. Dit erfgoedregister moet gegevens bevatten over de inschrijving en identificatie van het aangewezen gemeentelijk cultureel erfgoed. Een aangewezen monument wordt geregistreerd in een openbaar informatiesysteem, zoals het Kadaster.

2.4 Instandhoudingsplicht

In de Erfgoedwet is opgenomen dat een eigenaar moet zorgen dat zijn of haar rijksmonument zodanig onderhouden wordt, dat het behoud van het monument gewaarborgd is. Wanneer onvoldoende onderhoud leidt tot verval en schade, is het de taak van de gemeente om handhavend op te treden. Dit is mogelijk via de wettelijke instandhoudingsregeling in de Erfgoedwet en geldt ook voor gemeentelijke monumenten via de (doorwerking in de) erfgoedverordening en handhavingsbeleid. De gemeente kan ook bestuurlijke boetes opleggen. Onder de Omgevingswet is de categorie 4 opgehoogd naar categorie 5; dat wil zeggen een hogere boete en strafmaat. Beschadiging of verwaarlozing van beschermd cultureel erfgoed is een economisch delict. De gemeente moet hierbij niet wachten tot er een ingrijpende restauratie nodig is. Om dat te kunnen bepalen is de gemeente verplicht de (bouwtechnische) staat van de monumenten te monitoren. Dit kan alleen door periodiek (visuele) bouwkundige inspecties uit te (laten) voeren, bijvoorbeeld door de Monumentenwacht. Door tijdig ingrijpen wordt onnodig verlies aan het erfgoed voorkomen en lange strafrechtelijke trajecten.

De instandhoudingsplicht is ook opgenomen in de Omgevingswet onder artikel 13.12 van het Besluit activiteiten leefomgeving (Bal).



Deze infographic laat zien welke uitzonderingen er gelden voor de certificeringsplicht (Bron: Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed).

2.5 Certificering

Om de kwaliteitsborging in de archeologie te moderniseren en om de verantwoordelijkheid voor de kwaliteit van archeologische opgravingen zoveel mogelijk bij de markt neer te leggen, is de opgravingsvergunning vervangen door een wettelijk geregelde certificering. Alleen gecertificeerde bedrijven of organisaties mogen archeologische resten opgraven. Deze kwaliteitsborging richt zich op een zorgvuldige inrichting van processen. Uitgangspunt is de huidige Kwaliteitsnorm Nederlandse Archeologie.⁴⁰ De norm gaat niet alleen om het opgraven zelf, maar ook over het conserveren en documenteren van archeologische vondsten en het opstellen van een rapport over de opgraving. De certificerende instellingen zijn verantwoordelijk voor het toezicht op naleving van de norm door archeologische bedrijven. Via audits controleert de certificerende instelling of het bedrijf tijdens zijn werk daadwerkelijk voldoet aan de gestelde eisen.

2.6 Amateurarcheologie

Amateurarcheologen in verenigingsverband worden in bepaalde gevallen vrijgesteld van de verplichting om een certificaat te hebben. Bijvoorbeeld bij opgravingen op een terrein dat wordt verstoord, waarvan is vast komen te staan dat er beperkte archeologische waarden in de bodem aanwezig zijn en waarvan de gemeente vindt dat er geen professionele opgraving noodzakelijk is. Ook voor detectoramateurs kunnen uitzonderingen op de certificatieplicht gelden. Metaaldetectie met als doel het opgraven van de vondst is toegestaan tot een diepte van 30 cm. Dit deel van de bodem is over het algemeen al verstoord. De uitzondering geldt niet:

- voor gebieden waarvan de gemeente heeft bepaald dat die een archeologische bestemming hebben;
- voor rijks, provinciale of gemeentelijke monumenten;
- onder water (magneetvissen).

Ook voor universiteiten en hogescholen bestaat een uitzondering op de certificeringsplicht. Voorwaarde voor deze uitzondering is dat het gaat om archeologisch onderzoek in het kader van een onderwijsprogramma. Het archeologisch onderzoek mag geen commercieel karakter hebben.

3. Omgevingswet

3.1 Inleiding

De Omgevingswet bundelt wetten en regelingen over onder meer ruimte, wonen, infrastructuur, milieu, natuur en water. Cultureel erfgoed is een van de belangen binnen de Omgevingswet. De wet is op 1 januari 2024 in werking getreden. De Omgevingswet staat voor een goede balans tussen het benutten en beschermen van de fysieke leefomgeving. 'Ruimte voor ontwikkeling, waarborgen voor kwaliteit' is het motto. De wet beoogt een samenhangende benadering van diverse belangen. De Omgevingswet definieert cultureel erfgoed als: monumenten, archeologische monumenten, stads- en dorpsgezichten, cultuurlandschappen en, voor zover dat voorwerp is of kan zijn van een evenwichtige toedeling van functies aan locaties in het omgevingsplan, ander cultureel erfgoed als bedoeld in artikel 1.1 van de Erfgoedwet. Ander cultureel erfgoed zoals roerend erfgoed of immaterieel cultureel erfgoed is alleen onderdeel van de definitie als het deel uitmaakt van de fysieke leefomgeving, of als het daar anderszins relevant voor is. Een voorbeeld hiervan is het toedelen van een functie aan een locatie die samenhangt met een (lokaal) volksgebruik dat wordt aangemerkt als immaterieel erfgoed.

⁴⁰ Zie voor de vigerende versie van de Kwaliteitsnorm Nederlandse Archeologie: <https://www.sikb.nl/archeologie/richtlijnen/brl-4000>

De 6 instrumenten



Deze infographic laat de verschillende instrumenten zien die er gelden onder de Omgevingswet (Bron: Omgevingswetportaal).

3.2 Veranderingen voor erfgoed als gevolg van de Omgevingswet

Tot voor kort vond de bescherming van erfgoed met name plaats door aanwijzing; rijksmonumenten op basis van de Erfgoedwet en gemeentelijke monumenten op grond van de gemeentelijke erfgoedverordening. Met de komst van de Omgevingswet zal bescherming plaats gaan vinden door het opnemen van rijks- en gemeentelijke monumenten in het omgevingsplan en een hieraan gekoppeld vergunningstelsel.⁴¹ Daarnaast is de nadruk bij het beschermen van cultureel erfgoed verschoven van het individuele monument naar de omgevingskwaliteit. Het gaat niet alleen om de voorkant van een pand, maar net zozeer over de samenhang met het interieur, de erfinrichting en de omgeving.

In de Omgevingswet is erfgoed als ruimtelijke factor stevig verankerd. Dat betekent onder meer dat in de Omgevingswet specifieke regels zijn opgenomen vanuit de zorgplicht die de gemeente heeft om het cultureel erfgoed in stand te houden.⁴² De belangrijkste taken voor de gemeente voortvloeiend uit de regelgeving van de rijksoverheid zijn:

1. In de omgevingsvisie staan de ontwikkelingen en ambities op lange termijn voor bouwwerken, infrastructuur, cultureel erfgoed, bodem, lucht, natuur en andere aspecten van de fysieke leefomgeving. Dat betekent onder meer dat aangegeven moet worden hoe de gemeente met zijn erfgoed omgaat en de instandhouding ervan voor de lange termijn waarborgt.
2. Het omgevingsplan komt in de plaats van het huidige bestemmingsplan en de gemeentelijke erfgoedverordening. Ook de regels voor de bescherming van rijksmonumenten en rijksbeschermd stads- en dorpsgezichten (en landgoederen) vallen daaronder. Hierbij moeten de instructies uit het Besluit kwaliteit leefomgeving (Bkl art. 5.130) worden gehanteerd.⁴³ Ook

41 De gemeente is hierbij alleen verantwoordelijk voor het opnemen van gemeentelijke monumenten. Het rijk zorgt dat rijksmonumenten in het DSO komen.

42 Instandhoudingsplicht (Artikel 10.18 Erfgoedwet en 11 lid 1 Monumentenwet 1988 in overgangsrecht Erfgoedwet).

43 Het gaat daarbij om regels die in het omgevingsplan moeten worden opgenomen voor: het voorkomen van ontsteking, beschadiging of sloop van in het plan beschermd monumenten; het voorkomen van verplaatsen van zulke

het aanwijzen en beschermen van gemeentelijke monumenten vindt via het omgevingsplan plaats. De bestaande gemeentelijke monumenten moeten door de gemeente worden overgezet naar het omgevingsplan.⁴⁴

3. De minimale wettelijke taak van de A2-Adviescommissie Omgevingskwaliteit is het uitbrengen van advies over vergunningaanvragen met betrekking tot rijksmonumenten (uitgezonderd archeologische rijksmonumenten). Gemeenten kunnen er voor kiezen meer taken toe te bedelen aan deze adviescommissie (Omgevingsbesluit art. 4.20 t/m 4.22).
4. Wanneer een rijksmonumentenactiviteit aan een archeologisch rijksmonument wordt aangevraagd in combinatie met (een) andere activiteit(en), verleent het bevoegd gezag voor de andere activiteit(en) ook de vergunning voor de rijksmonumentenactiviteit. Het bevoegd gezag is meestal de gemeente maar kan ook de provincie of het Rijk zijn, bijvoorbeeld wanneer er sprake is van een ontgraving. De minister van Onderwijs Cultuur en Wetenschap (OCW) heeft dan recht van advies en instemming. De minister van OCW blijft bevoegd gezag bij 'enkelvoudige aanvragen'.
5. In de Omgevingswet is geregeld dat in het geval van archeologische toevalsvondsten van algemeen belang het bevoegd gezag bodemversturende werkzaamheden kan stilleggen (Omgevingswet art. 19.2).
6. In de Omgevingswet, artikelen 1.6, 1.7 en 1.7a is een algemene zorgplicht voor de fysieke leefomgeving opgenomen. Deze is nader uitgewerkt in het Omgevingsbesluit (art. 1.3). Cultureel erfgoed is expliciet in het Omgevingsbesluit, waardoor er als zodanig gehandhaafd kan worden op beschadigingen aan (beschermd) cultureel erfgoed (Omgevingsbesluit art. 1.3 lid c) en specifiek voor rijksmonumenten in het Besluit activiteiten leefomgeving (art. 13.11). Deze laatste onderhoudsplicht geldt specifiek voor degene die geacht wordt dit erfgoed te onderhouden, voor rijksmonumenten bijvoorbeeld de eigenaar, huurder, pachter of beheerder. Deze moet ervoor zorgen dat beschermd erfgoed zodanig onderhouden wordt dat instandhouding van het object en de monumentale bouwkundige elementen gewaarborgd is.
7. Het toetsingskader voor een sloopvergunning binnen een beschermd stads- of dorpsgezicht moet in het omgevingsplan worden opgenomen.
8. Gemeenten moeten via een Omgevingsloket op uniforme wijze de gegevens vanuit de bronnen ontsluiten, en deze bovendien vertalen naar gebruikstoepassingen. Dit heet het Digitale Stelsel van de Omgevingswet (DSO). Bedoeling van dit stelsel is dat initiatiefnemers, belanghebbenden en het bevoegd gezag straks met een klik op de kaart alle beschikbare informatie met rechtsgevolgen kunnen raadplegen, die nodig is voor het gebruik van de Omgevingswet. Een digitale databank met cultuurhistorische waardenkaart waarop al het erfgoed bij elkaar gebracht is, is hiervoor een beproefd instrument.
9. Gemeenten moeten de DSO op orde brengen door alle gemeentelijk beschermde objecten en structuren digitaal in het Kadaster te verwerken. Ook gemeentelijke kaarten moeten volgens de DSO-systematiek worden getransformeerd.

4. Provinciaal beleid

4.1 Omgevingsverordening

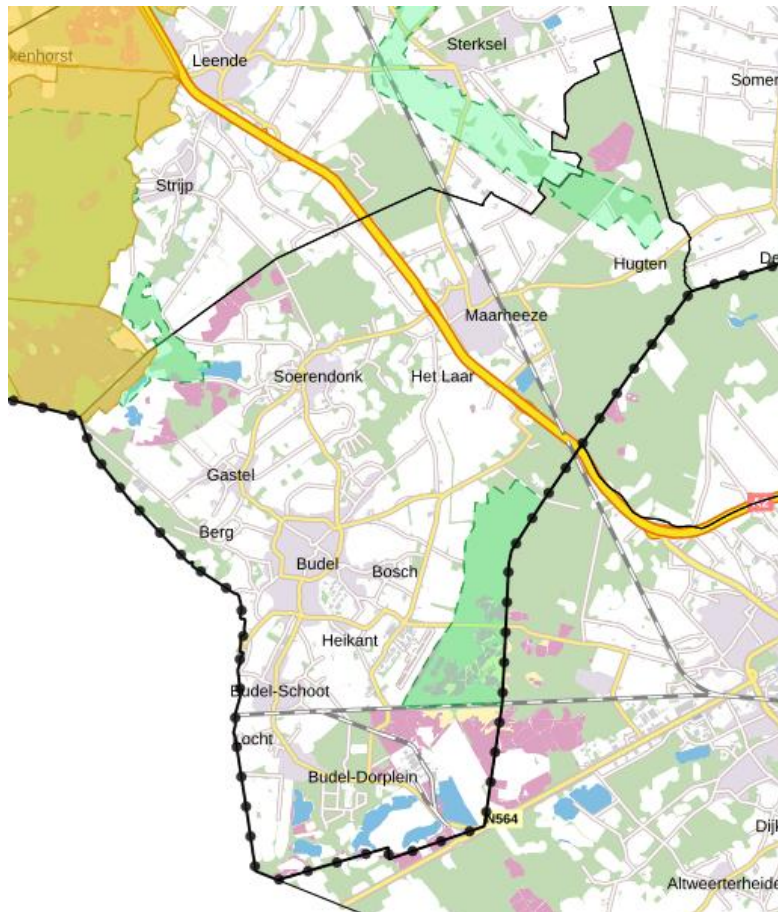
De provincie Noord-Brabant heeft in december 2023 de Omgevingsverordening vastgesteld (<https://www.brabant.nl/omgevingsverordening>). In de Omgevingsverordening staan regels voor:

monumenten, tenzij voor het monument noodzakelijk; het bevorderen van het gebruik van monumenten; het voorkomen van aantasting van het karakter van beschermde dorps- en stadsgezichten en van cultuurlandschappen door sloop van bestaande gebouwen, bouw van nieuwe of andere veranderingen; het conserveren / in stand houden van archeologische monumenten, bij voorkeur 'in situ'.

⁴⁴ Art 22.8 Omgevingswet regelt dat vergunningsplichten die geregeld zijn in gemeentelijke verordeningen onder het 'oude' recht ook gelden onder de Omgevingswet, zolang gemeenten nog geen omgevingsplan hebben dat aan alle wettelijke eisen voldoet.


- Initiatiefnemers, inwoners en bedrijven. Dit zijn de algemene regels voor activiteiten. Deze regels bevatten voorwaarden om bepaalde activiteiten te verrichten en geven ook aan of je bijvoorbeeld eerst een melding moet doen of een vergunning moet aanvragen voordat je met de activiteit mag beginnen.
- Bestuursorganen van de overheid. Dit zijn de instructieregels. Met deze regels geeft de provincie een opdracht aan gemeenten over onderwerpen die zij in het omgevingsplan moeten opnemen of aan een waterschap over de manier waarop ze hun taken uitvoeren.

Voor erfgoed gaat het voor Cranendonck om instructieregels die betrekking hebben op aardkundige waarden en cultuurhistorisch waardevol gebieden (zie figuur hieronder).



 Aardkundig waardevol gebied

 Complex van cultuurhistorisch belang

 Cultuurhistorisch waardevol gebied

Uitsnede uit de kaart van de Omgevingsverordening van de provincie Noord-Brabant met daarop geprojecteerd de aardkundige en cultuurhistorische waarden.⁴⁵

In de instructieregels wordt aan gemeenten voorgeschreven om voor deze gebieden van provinciaal belang in het omgevingsplan passende regels op te nemen ter bescherming van de aardkundige of cultuurhistorische waarden en kenmerken van de onderscheiden gebieden. Daarnaast zijn ontwikkelingen hier mede gericht op behoud, herstel of de duurzame ontwikkeling van de aardkundige

⁴⁵ Zie ook: <https://noord-brabant.tercera-ro.nl/MapView/Default.aspx?id=NLIMRO9930TAMOvrNBrabant-va01>

en cultuurhistorische waarden en kenmerken zoals beschreven in de Aardkundig Waardevolle Gebiedenkaart Noord-Brabant⁴⁶ en de Cultuurhistorische Waardenkaart van Noord-Brabant⁴⁷.

Voor complexen van cultuurhistorisch belang is verder bepaald dat alleen de bestaande bebouwing en de bestaande planologische gebruiksactiviteit zijn toegelaten, tenzij nieuwvestiging van functies bijdraagt aan het behoud of het herstel van het cultuurhistorisch karakter van het complex en past binnen de ontwikkelingsrichting van het gebied waarin het complex is gelegen. De regels en cultuurhistorische waarden uit de provinciale kaart zijn opgenomen in de Erfgoedkaart.

4.2 Provinciaal erfgoed beleid⁴⁸

In het provinciale beleidskader Levendig Brabant 2030 geeft de provincie aan te focussen op een levendig Brabant voor iedereen. De provincie zoekt daarbij nadrukkelijk de verbinding tussen cultuur, erfgoed, sport en vrijetijd en maatschappelijke opgaven om de kracht van de vier sectoren ook daar van betekenis te laten zijn. Doel is om erfgoedkennis tijdig in te brengen bij grote maatschappelijke opgaven zodat de erfgoedsector haar instrumentele waarde en 'zachte' kant laten zien, waarbij verhalen, educatie en dialoog een plek innemen.

Uitvoeringsdoelen:

- Brabant wil aan de hand van haar erfgoed de geschiedenis beleefbaar maken en doorgeven aan volgende generaties. Het zijn de verhalen die onze leef- en werkomgeving én onze cultuur hebben gevormd. De vier onderstaande verhaallijnen van Brabant blijven de pijlers van het erfgoedbeleid. Daarbij zal extra nadruk komen op de fysieke ruimtelijke component, in verband met de wettelijke taakstelling in de omgevingsvisie, vooral die van het cultuurhistorisch landschap. De vier belangrijke verhaallijnen van Brabant:
 - Bevochten Brabant: De vele forten, kazernes en waterlinies illustreren een geschiedenis waarin Brabant regelmatig het strijdtoneel vormde. De provincie focust zich binnen deze verhaallijn op de Zuiderwaterlinie, de Nieuwe Hollandse Waterlinie en de Tweede Wereldoorlog.
 - Innovatief Brabant: Brabant staat bekend om de producten zoals textiel, leer, suiker en tabak. Grote iconen voor deze verhaallijn zijn Strijp-S in Eindhoven, CHV in Veghel en KVL in Oisterwijk.
 - Bestuurlijk Brabant: De vele kastelen, stadspaleizen en landgoederen laten een verleden zien van de rijke bestuurlijke elite in Brabant. Hierin draagt de provincie structureel bij aan de topmonumenten Markiezenhof en Kasteel Heeswijk.
 - Religieus Brabant: Brabanders zoeken al eeuwenlang naar de diepere zin van het bestaan, gemeenschapszin en rituelen. In deze verhaallijn focussen we ons daarom voornamelijk op kloosters en parochiecentra in de provincie.
- Binnen erfgoed wordt een groot aantal organisaties structureel door de provincie gefinancierd. Met betreffende organisaties worden afspraken gemaakt over hun inzet in relatie tot de gestelde ambitie en doelen in het beleidskader.
- Op basis van bestuurlijke afspraken met de rijksoverheid investeert de provincie jaarlijks € 4,4 miljoen (waarvan € 2,3 miljoen rijksmiddelen) in de restauratie van rijksmonumenten. Dat blijft een speerpunt, maar de provinciale inzet zal vanaf 2026 met € 1,6 miljoen teruglopen vanwege het wegvallen van incidentele middelen en de ombuigtaakstelling uit het bestuursakkoord 2020. Dat leidt tot minder restauraties van rijksmonumenten. Een eventuele financiële plus kan hoogstens met aanvullende incidentele middelen gebeuren.

46 [Aardkundig waardevolle gebiedenkaart](#)

47 <https://www.arcgis.com/apps/instant/sidebar/index.html?appid=cc65ce7c9a66445ea653a582f26e4b85>

48 <https://www.brabant.nl/onderwerpen/cultuur-erfgoed-sport-vrijetijd/beleidskader-levendig-brabant-2030/>

- Vanuit Levendig Brabant dragen de provincie bij aan het verbeteren van de omgevingskwaliteit van het landschap en wordt integraal opgetrokken met ruimte, water, bodem, natuur en landschap. Doel is om zo vroeg mogelijk in het proces kennis in te brengen over (het belang van) cultuurhistorische waarden en structuren bij ruimtelijke ontwikkelingen. Door gebiedseigen kennis in te brengen, wordt bijgedragen aan de kwaliteit van gebiedsontwikkelingen en initiatieven uit de samenleving met maatschappelijke opgaven (klimaatadaptatie, energietransitie, krimp of groei) zoals bij de watermolenlandschappen.
- Toekomstige herbesteding van monumenten die van provinciaal belang zijn, kunnen indien mogelijk met kennis, kunde en eventueel financiering ondersteund worden als incidentele middelen hiervoor beschikbaar zijn.

4.3 Depot en vondstmeldingen

De provincie vervult als eigenaar van de archeologische vondsten die in de provincie gedaan worden, een belangrijke rol bij het archiveren en bewaren van de meeste archeologische vondsten uit opgravingen in de provincie Noord-Brabant in het provinciaal depot voor bodemvondsten. Behalve de taak om een provinciaal depot aan te wijzen en te onderhouden, hebben de provincies ook de bevoegdheid gemeentelijke depots aan te wijzen. Aan die aanwijzing worden voorwaarden gesteld op het gebied van toegankelijkheid, veiligheid en conservering.

5. Adviescommissie voor omgevingskwaliteit

Met het van kracht worden van de Omgevingswet is de erfgoedcommissie vervangen door de A2-Adviescommissie Omgevingskwaliteit. Dit is de wettelijk voorgeschreven gemeentelijke adviescommissie, die minimaal tot taak heeft te adviseren over de aanvragen om een omgevingsvergunning voor een rijksmonumentenactiviteit (Omgevingswet art. 17.9). Het college van burgemeester en wethouders kan de commissie verder advies vragen over het ontwikkelen van beleid voor de kwaliteit van de fysieke leefomgeving. Vanuit de VNG, Federatie Ruimtelijke kwaliteit en Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed is er een handreiking met richtlijnen en aanbevelingen geschreven voor het vormgeven en installeren van een adviescommissie. Binnen deze commissie worden in ieder geval enkele leden deskundig op het gebied van de monumentenzorg betrokken bij de advisering over een (rijks)monumentenactiviteit. Een gemeente kan zelf de verantwoordelijkheid nemen om er een brede commissie voor omgevingskwaliteit van te maken, die ook aspecten van bijvoorbeeld welstand, landschap, stedenbouw en infrastructuur behandelt. In de Omgevingswet wordt een aantal kwaliteitseisen voor die advisering opgenomen, zoals de koppeling aan het beleid, deugdelijke motivering, openbaarheid en verantwoording in een jaarverslag.

De A2-Adviescommissie Omgevingskwaliteit is een onafhankelijk adviesorgaan dat het college van burgemeester en wethouders gevraagd en ongevraagd adviseert over cultuurhistorie, omgevingskwaliteit en welstand. De commissie beoordeelt bouwtechnische, restauratie en onderhoudsplannen voor cultuurhistorisch waardevolle panden en monumenten. Ook geeft de commissie adviezen bij verbouw- en/of nieuwbouwplannen als dit vanuit welstandsoogpunt van belang is. Ze adviseert altijd in procedures voor aanwijzing tot gemeentelijk monument. Bij ruimtelijke planvorming waar erfgoed, cultuurhistorische landschappen en andere waardevolle historische objecten in het geding zijn, is de commissie eveneens inzetbaar. Dit is van groot belang omdat onder de Omgevingswet veelal de reguliere procedure van toepassing zal zijn op vergunningaanvragen en er dus ná de aanvraag zeer weinig tijd is voor afstemming. Daarom is het de taak van de gemeente álle afstemming zoveel als mogelijk aan de voorkant van de procedure te laten plaatsvinden.

Voor het college zullen adviezen over de meerwaarde van 'Ruimtelijke kwaliteit' in een project steeds belangrijker worden, als de vraag is of 'de meerwaarde opweegt tegen het afwijken van de algemene

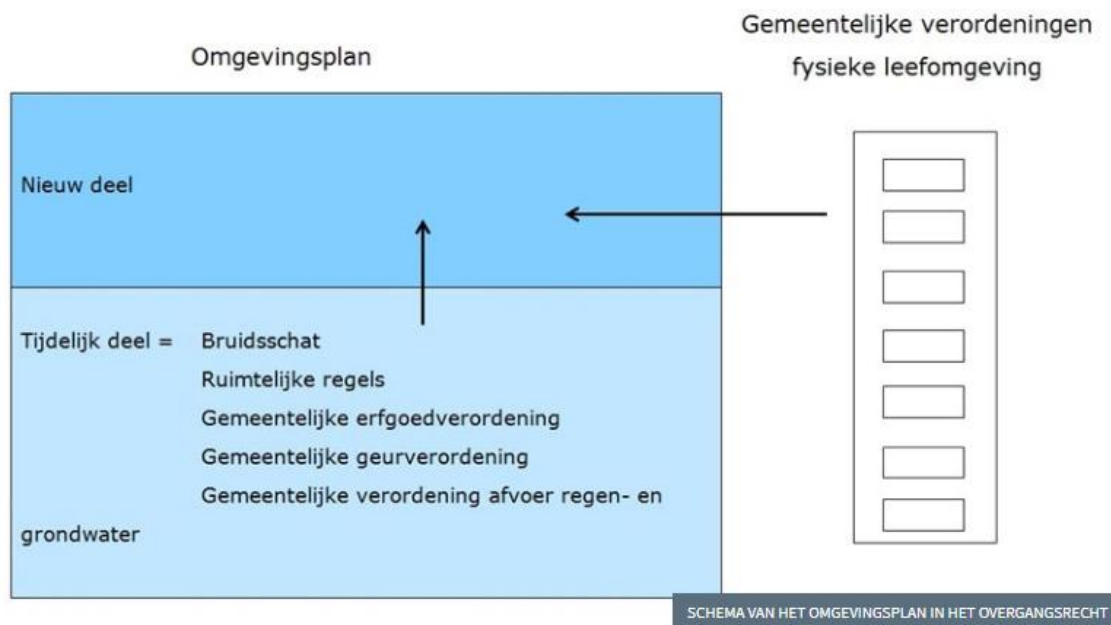
regel van een omgevingsplan'. Indien de afwijking van de algemene regel groter wordt, wordt de verantwoordelijkheid van het bevoegd gezag ook zwaarder om het besluit op goede wijze te motiveren. Voor die motivering van de (maatschappelijke) meerwaarde is, volgens de Raad voor de Leefomgeving, een advies van een (brede) onafhankelijke adviescommissie noodzakelijk.

6. Overgangsrecht en Bruidsschat

Om een goede overgang tussen de huidige wet- en regelgeving en de Omgevingswet te borgen is het overgangsrecht in het leven geroepen. In het overgangsrecht is opgenomen dat als een gemeente op 1 januari 2024 nog geen omgevingsplan heeft, de geldende planregimes zullen worden samengevoegd en tot uiterlijk eind 2031 van kracht blijven. Het overgangsrecht regelt dat het omgevingsplan uit twee delen bestaat: een tijdelijk en een nieuw deel. Besluitvorming ten aanzien van nieuwe ontwikkelingen zullen tijdens de overgangsfase plaatsvinden aan de hand van het nieuwe deel. Het tijdelijke deel is weer opgedeeld in twee delen:

- Bestaande ruimtelijke regels en enkele gemeentelijke verordeningen;
- De rijksregels die gedecentraliseerd worden (de bruidsschat).

In de overgangsfase tot 2032, moet de gemeente de regels uit het tijdelijke deel laten vervallen en deze onderwerpen (al dan niet in gewijzigde vorm) gaan reguleren in het nieuwe deel van het omgevingsplan.



(Bron: Steunpunt Monumenten & Archeologie Noord-Holland).

Met de inwerkingtreding van de Omgevingswet heeft het Rijk een aantal taken over gedragen aan gemeenten, waaronder de vergunningverlening met betrekking tot (archeologische) rijksmonumenten en rijksbeschermden dorpsgezichten, met het idee dat regels om deze waarden te beschermen lokaal beter afgewogen kunnen worden. Dit pakket voormalige rijksregels dat in het omgevingsplan wordt opgenomen, wordt de bruidsschat genoemd. Het moet voorkomen dat er regels vervallen waarvoor nog geen nieuwe regels zijn opgesteld. Gemeenten kunnen al deze onderwerpen hoogstwaarschijnlijk niet op tijd in het omgevingsplan verwerken. Het Rijk heeft er daarom met het Invoeringsbesluit voor gezorgd dat deze regels in 2024 automatisch aan het omgevingsplan worden toegevoegd. Gemeenten krijgen door de bruidsschat de tijd om zelf een afweging te maken hoe ze deze onderwerpen willen regelen. In de overgangperiode moeten zij de regels van de bruidsschat overnemen, wijzigen of laten vervallen. Bij het verlenen van een vergunning voor archeologische rijksmonumenten worden door het

Rijk de beoordelingsregels meegegeven en heeft de Minister (Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed) het recht van advies en instemming.

7. Conclusie

Met de inwerkingtreding van de Omgevingswet wordt de omgang met erfgoedwaarden geborgd door regels op te nemen in het omgevingsplan. De regels in de bestemmingsplannen en verordeningen die betrekking hebben op de fysieke leefomgeving vervallen. Ook het aanwijzen en beschermen van gemeentelijke monumenten vindt dan via het omgevingsplan plaats. Extra taken die onder de Omgevingswet vanuit het Rijk aan de gemeente zijn overgedragen, betreffen vergunningverlening met betrekking tot (archeologische) rijksmonumenten en rijksbeschermden dorpsgezichten.

Met ingang van de Omgevingswet heeft de gemeente een nieuwe gemeentelijke adviescommissie ingesteld: de A2-Adviescommissie Omgevingskwaliteit. De commissie is een onafhankelijk adviesorgaan dat het college van burgemeester en wethouders gevraagd en ongevraagd adviseert over cultuurhistorie, omgevingskwaliteit en welstand. Het verantwoord omgaan met alle aspecten van het culturele erfgoed in de gemeente Cranendonck vereist een grote deskundigheid en zorgvuldigheid. Specialistische kennis aan de voorkant op cultuurhistorisch, technisch, procedureel en financieel vlak is onontbeerlijk. Een brede commissie kan het college van B&W van het noodzakelijke advies voorzien voor het nemen van een besluit.

Rijks- en gemeentelijke monumenten als ook objecten of gebieden met archeologische of cultuurhistorische waarden, waaronder de aardkundige waarden en ensembles, zullen via instructie- en maatwerkregels in het omgevingsplan moeten worden opgenomen ter bescherming van de aanwezige archeologische of cultuurhistorische waarden. De archeologische verwachtingen- en waardenkaart en de cultuurhistorische waardenkaart van de gemeente Cranendonck vormen hiervoor de onderlegger.

Bijlage 2 Historie van Cranendonck in vogelvlucht⁴⁹

Hieronder volgt een beknopt overzicht van de bewoningsgeschiedenis van Cranendonck. Teneinde de historie beter te kunnen begrijpen, is deze in een bovenregionaal perspectief geplaatst. Per periode worden bijzonderheden gegeven over bewoning, begraving en voedsleconomie waarbij ingezoomd wordt op vindplaatsen in Cranendonck en omgeving. Het is daarbij expliciet niet de bedoeling geweest om een volledig overzicht te geven van alle vindplaatsen die in de regio bekend zijn. Het is wel de bedoeling geweest om een paar mooie voorbeelden te benoemen, zodat men enthousiast kan raken over het eigen bodemarchief en men de regio met andere ogen kan gaan bekijken. Deze voorbeelden vormen de kern van de identiteit van de gemeente Cranendonck.

8. De vroegste bewoners

De oudste sporen van menselijke aanwezigheid in de Kempen dateren uit het Midden-Paleolithicum (ca. 300.000-35.000 v.Chr.). Het gaat om stenen artefacten ofwel door mensenhanden bewerkte stenen, waarbij vooral vuursteen als grondstof diende. Ze kunnen in verband gebracht worden met de welbekende Neanderthalers en mogelijk andere hominiden ofwel mensachtigen (*Homo Heidelbergensis* en/of *Homo erectus*). Lange tijd was de overheersende gedachte dat de midden-paleolithische hominiden aaseters waren. Maar recente vondsten geven aan dat jacht (op groot wild zoals bosolifanten en paarden) een belangrijke rol in de voedsleconomie speelde. Hoewel er ook op De Plateaux in Valkenswaard losse vondsten uit deze periode bekend zijn, is recentelijk een spectaculaire vindplaats ontdekt te Esbeek-Diessen.⁵⁰ Daar zijn op akkers over een oppervlak van 1600 x 400 m honderden vuurstenen en andersoortige stenen artefacten, waaronder vuistbijlen, opgeraapt. Op typologisch gronden moeten deze vondsten dateren uit het Midden-Pleniglaciaal (ca. 60.000-40.000 jaar geleden).

De bewoning ten tijde van het Paleolithicum in Noordwest-Europa en daarmee van Cranendonck is onlosmakelijk verbonden met het klimaat. Soms was het zo koud dat menselijke bewoning simpelweg geen optie was. Aan het einde van de laatste ijstijd tijdens het Pleistoceen, het Weichselien, heersten tussen ca. 23.000-14.000/13.000 v.Chr. slechte woonomstandigheden. Over Brabant joegen de droge, koude poolwinden die het Brabantse dekzand afzetten. Daarna zette een klimaatsverbetering in waardoor de poolwoestijn veranderde in een steppe en de Noordwest-Europese laagvlakte opnieuw gekoloniseerd werd door *Homo sapiens sapiens* ofwel de hedendaagse mens.

Uit de Kempen zijn veel vindplaatsen bekend uit het Laat-Paleolithicum (12.500-9700 v. Chr.) die laten zien dat het een aantrekkelijk woon- en jachtgebied was vanwege de aanwezigheid van diverse planten en dieren. De mensen woonden hier tijdelijk in kampementen omdat ze afhankelijk waren van het klimaat en van de trek van wilde dieren, vaak van noord naar zuid Europa. Het betreft vermoedelijk steeds tijdelijke kampementen die enkele dagen tot enkele weken bewoond zullen zijn geweest. De vindplaatsen kenmerken zich door concentraties van losse vuurstenen werktuigen en afslagen. In het toenmalige toendralandschap werd voornamelijk jacht gemaakt op standwild, zoals rendier, eland, wild zwijn en edelhert. Later, als het klimaat veranderd, domineren echter ree, oerrund en edelhert. Zij wijzen op een warmer bebost milieu. Het verspreidingspatroon van de vondsten toont aan dat de vindplaatsen van deze jagers- en verzamelaars vrijwel uitsluitend op de dekzandruggen gegroepeerd liggen, waarbij de hogere zandruggen direct langs de voormalige vennen en nabij de beekdalen het rijkst is aan artefacten. In Cranendonck zijn uit deze periode meerdere vindplaatsen bekend bij Het Goor in Soerendonk, de Gastelse Heide, de Loozerheide en Budelerbergen. Vroeger waren juist deze

⁴⁹ Zie ook catalogus erfgoedkaart, bijlage 1. Naar Berkvens, Leenders e.a., 2011: Toelichting op de Erfgoedkaart van de Kempen.

⁵⁰ Rensink en Van Gisbergen 2017; Rensink en De Kort 2020.

uitgestrekte, opengestoven delen van het landschap gewilde plekken voor amateurarcheologen om vondsten te doen. Wind en regen had het bodemarchief wat 'geopend' waardoor artefacten uit het verre verleden aan het oppervlak waren komen te liggen. Het was Jan Butter, aardrijkskundeleraar uit Deventer, die al in het begin van de jaren dertig vuurstenen werktuigen uit het laat-paleolithicum wereldkundig maakte in zijn publicatie *Les silex de Budel*. Zijn verhaal zette een lange traditie in gang van 'vuursteen zoeken op De Zink'. Zowel Brabantse als Limburgse liefhebbers van het zoeken naar oudheden verkenden jarenlang de kansrijke plekken in de regio Budel-Weert.⁵¹



Reconstructietekening van een kampement in de late fase van de ijstijd, het Weichselien (naar Van Ginkel en Theunissen 2009)

Tot op heden zijn eenduidige resten van laat paleolithische behuizingen in de Kempen nog niet ontdekt. Wel is onlangs voor de site Geldrop/Mie Peels/1985 beweerd dat de okervlekken die hier zijn opgegraven de resten zijn van een windscherm gemaakt van huiden – bij de bewerking en preparatie ervan zou oker zijn gebruikt, vandaar de okervlekken.⁵² Dit scherm zou de nederzetting opgesplitst hebben in een slaapgedeelte en een (afval)dump aan de noordzijde.

Omstreeks 9.500 jaar geleden verbeterde het klimaat geleidelijk, waardoor de schaars beboste toendra van het einde van de laatste ijstijd plaats maakte voor een steeds dichter begroeid boslandschap met wouden, moerasbossen en beekdalen. Onder invloed van de klimaatwijziging veranderde ook de dierenwereld. Het wild bestond onder andere uit oerrunderen, wisenten en edelherten, maar ook kleinere soorten als everzwijnen, bevers, otters en vogels. De mens zag zich genoodzaakt deze nieuwe voedselbronnen aan te spreken, wilde hij overleven. Voortaan was hij aangewezen op dieren die verspreid of in groepjes het woudlandschap bevolkten. Naast deze jacht op klein wild en visvangst, leverde het verzamelen van wortels, wilde gewassen en vruchten een belangrijk aandeel in de voedselvoorziening. Dit had grote gevolgen voor het nederzettingsspatroon van de mens, aangezien hij niet langer over grote afstanden hoefde rond te trekken om in zijn onderhoud te voorzien, want voedsel was alom aanwezig in een dergelijk landschap. Maar om verschillende redenen is het nederzettingssysteem binnen het Zuid-Nederlandse Mesolithicum nog niet ontrafeld.⁵³ Zo zijn van de

51 L. Theunissen, 2013: Opedolven, maar niet vergeten. Een bijzonder urngraf uit de Budeler- en Weerterbergen, in *Heemkronijk* 2, 55-63.

52 Deeben en Schreurs 2012.

53 Verhart en Arts 2005, 240-241; Verhart en Groenendijk 2005, 170-171.

Kempense zandgronden nagenoeg uitsluitend anorganische vondsten bekend en blijkt frequent dat dezelfde locaties gedurende verschillende perioden bewoond zijn geweest.

Mensen uit deze perioden wonen in semi-permanente nederzettingen en kennen nog geen aardewerk. Werktuigen worden gemaakt van vuursteen en Wommersomkwartsiet, bot en plantaardige materialen (hout, riet etc.). De werktuigen van vuursteen waren kleiner dan voorheen. Deze kleine werktuigen (zgn. microlithen) waren kenmerkend voor de Midden-Steentijd of Mesolithicum. De jagers en verzamelaars hebben nog geen vaste woonplaats en leven in eenvoudige hutten. In Cranendonck treffen we ook nu weer vooral in de beekdalen en in de buurt van de vennen in en rond de Budelerbergen, de Loozerheide en bij Het Goor kleine groepjes mensen aan die leven van de jacht, visserij en het verzamelen van noten en vruchten.

9. Van jager naar boer

Ergens na 4000 voor Chr. veranderde de mens zijn manier van bestaan. Naast het jagen op wild en het verzamelen van voedsel in de natuur, gingen de mensen de natuur steeds meer naar hun hand zetten door het houden van vee en het verbouwen van voedsel. De mensen bouwden voor het eerst duurzame houten huizen en gaan in de directe nabijheid wonen van hun vee, akkers en moestuin. Als gevolg van het toepassen van landbouw en veeteelt werd de mens gebonden aan een vaste plek in het landschap, in plaats van rond te trekken tussen tijdelijke kampementen. De eisen aan een permanente nederzettingslocatie waren tevens afwijkend dan in de periode daarvoor, aangezien er behoefte ontstond aan akkers en weidegronden. De neolithische vindplaatsen worden daarom vaak op of nabij de wat hogere gronden met meer vruchtbare bodems aangetroffen. Op weggekapte stukken in het bos werd graan geteeld en op de graslanden in de beekdalen hoedde men wat schapen en geiten. Als de akkertjes onvruchtbaar werden, richtte men een nieuwe akker in. Verder wordt voor het eerst aardewerk gebruikt voor een groot deel van het huishoudelijke vaatwerk en werden stoffen geweven met behulp van een weefgetouw.

Tot op heden is slechts één site met duidelijke woonstructuren bekend uit Zuidoost-Brabant: Veldhoven-Habraken.⁵⁴ Daar zijn de resten van vijf huizen ontdekt met een lay-out die goed bekend is voor grote delen van continentaal Europa tussen ca. 4.000-2.000 v.Chr.: een min of meer rechthoekig grondplan en een rij palen op de centrale lengteas van het gebouw, die waarschijnlijk goeddeels de daklast droeg. Dat er al eerder boeren in Zuidoost-Brabant moeten zijn geweest, wordt duidelijk uit pollenkorrels van graan die afkomstig zijn uit de venige opvulling van het Dommeldal aan de Boutenslaan in Eindhoven.⁵⁵ De waarnemingen zijn gedaan op niveaus kort na 5009 ± 29 BP. Calibratie van deze datering levert een kalenderouderdom op van 4106-3942 v.Chr., ver voor de tot nu toe bekende oudste boerderij in Veldhoven.

⁵⁴ Van Kampen & Van den Brink 2013.
⁵⁵ Van Haaster 2018, 110.



Reconstructietekening van de neolithische boerderij die ontdekt werd bij Veldhoven-Habraken (bron: M. Kriek).

In de brons- en ijzertijd werd de sedentaire agrarische levenswijze voortgezet, waarbij veeteelt en akkerbouw een grote rol speelden. Het boerenervf bestaat uit een grote woonstalboerderij met enkele schuurtjes, opgebouwd uit hout, vlechtwerk, leem en stro. Naarmate de late prehistorie vordert worden de nederzettingen talrijker en groter; soms ontstonden er kleine dorpjes zoals bij Ekkersrijt in Son, waar 4 tot 6 boerderijen naast elkaar stonden. Grote woonstalboerderijen verrijzen naast de akkers, met spiekers (kleine voorraadschuren) om granen en andere landbouwproducten in op te slaan. Uit Cranendonck zijn nog maar twee nederzettingen uit de brons- en/of ijzertijd bekend en wel bij Budel-Meemortel en Budel-Duitse School. Bij Meemortel gaat het om twee huisplattegronden, drie spiekers en een lineaire structuur uit de late bronstijd of vroege ijzertijd.⁵⁶ Verder zijn diverse kuilen met aardewerk gevonden en een kuil met verkoolde eikels. Bij Budel-Duitse School is ook een deel van een nederzetting gevonden uit de late bronstijd en/of de ijzertijd.⁵⁷ Het vondstmateriaal wijst op een langdurig gebruik van het onderzoeksgebied. Zowel materiaal uit de late bronstijd/vroege ijzertijd als materiaal uit de midden ijzertijd en later komt voor. Hoewel van de meeste slechts flarden van sporen van huizen, waterputten, bijgebouwen en kuilen bekend zijn of zelfs enkele losse vondsten, wijst de verspreiding wel op de voorkeur van bewoning op de hogere vruchtbare dekzandruggen in de nabijheid van water.

56 Brink & Tops 2012.
57 Bink 2012.



Impressie van de opgraving bij Meemortel in Budel in 2007 (foto VUhs).

Voor het zaaien van gewassen werden de bossen op de hoger gelegen gronden veelvuldig gekapt en platgebrand om kleine omwalde akkertjes aan te kunnen leggen, waar gerst en tarwe werd verbouwd. In aanzienlijke delen van het landschap ontstonden kleinschalige zandverstuivingen en heidevegetaties. De akkers waren niet groot, en vermoedelijk gebruikte men in deze periode een primitieve ploeg, het zgn. eergetouw, om de bodem te bewerken. Het bemesten van een akker was echter nog niet bekend. Vandaar dat de opbrengst gering was en er regelmatig van terrein moest worden veranderd. Voor zijn voedsel bleef de boer dan ook nog sterk afhankelijk van de jacht op wild en de visvangst. Daarnaast was een belangrijke rol weggelegd voor het rund, toen nog veel kleiner dan het huidige rund. Schaaap, geit, varken en paard zijn van ondergeschikt belang.

De kennis van metaalwinning en bewerking van brons en ijzer voor wapens, sieraden en werktuigen komt in zwang, maar veranderde de vraag naar vruchtbare akkergronden niet. Metalen voorwerpen, zoals bronzen bijlen en speerpunten, waren kostbaar, omdat ze vanuit Frankrijk en Groot-Brittannië werden geïmporteerd.



IJzertijdboerderij zoals ze er ook in Cranendonck uit zullen hebben gezien, in het Historisch Openlucht Museum in Eindhoven (Foto R. Berkvens).

Tegelijk met de overgang naar een boerenbestaan lijkt ook een grafgebruik te ontstaan waarbij sommige personen onder een ronde aarden heuvel (grafheuvel) worden begraven. Vanaf de midden bronstijd werd het lichaam van de dode op een brandstapel gecremeerd. De gecremeerde resten van de overledene werden in een pot van aardewerk geplaatst en midden onder de opgeworpen heuvel begraven. Soms is er een kringgreppel aanwezig om het heuveltje. De urnenvelden doen hun intrede, die vaak nog tot in de 20^e eeuw goed herkenbaar blijven. Eén van de grootste urnenvelden van Noordwest-Europa is vlakbij over de gemeentegrens te vinden op de Boshoverheide. De grafheuveltjes zijn voor het eerst in de 19^e eeuw bestudeerd door oudheidkundigen, maar van 1983 tot en met 1994 heeft hier jaarlijks onderzoek plaats gevonden vanuit de Universiteit van Amsterdam.⁵⁸ Van het grafveld dat minimaal 33 hectare omvat, is 2,9 hectare onderzocht. In bepaalde zones is de dichtheid aan graven uitzonderlijk hoog: sporen van kringgreppels en langbedden liggen aaneengeschakeld in het vlak. Uitgaand van een gemiddelde van 95 begravingen per hectare komen we uit op ruim 3100 voor het gehele grafveld. Het lijkt erop dat het grafveld ‘te groot’ is voor zijn omgeving. Als we uitgaan van kernfamilies van huishoudens van gemiddeld zes personen, komen we voor de Boshoverheide uit op 24 tot 33 kernfamilies die het grafveld eeuwenlang hebben gebruikt als laatste rustplaats voor hun overledenen. De vraag dringt zich op of dit urnenveld wellicht een bredere sociale betekenis heeft gehad dan andere, ‘doorsnee’ urnenvelden. Ook het crematierestenonderzoek geeft aan dat het grafveld duidelijk afwijkt. Van de ruim 50 crematiegraven behoort slechts één (mogelijk) toe aan een vrouw. De overige graven zijn van volwassen mannen en kinderen. Dat vrouwen (nagenoeg) ontbreken is een zeer intrigerend gegeven. Opvallend zijn ook de rijkdom aan grafgiften, waarin elitegraven zich onderscheiden, en het in Nederland zeer zeldzame verschijnsel van afgedekte brandstapelresten. Waarom deze regio als focus voor een uitgestrekt grafheuvellandschap werd gekozen, is een

58 Hissel, e.a. 2012.

intrigerende vraag. Het lijkt erop dat het wat hoger liggende plateau bewust is geselecteerd als begravingszone, als een plek uitsluitend voor de doden, verafgelegen van de woon- en akkerarealen van de levenden.



Gerestaureerde grafheuvels uit de late prehistorie op de Boshoverheide (bron: boshoverheide.nl).



Inhoud van één van de graven op Boshoverheide met twee bijpotjes, een spinklos en metalen armband, daterend uit de 9^e eeuw voor Chr. (Foto Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek).

10. Romeinse overheersing

Rond 50 v.Chr. viel dit gebied in handen van de Romeinen en worden deze streken voor het eerst vermeld in historische bronnen. Julius Caesar beschrijft de strijd die hij hier voert tegen de Eburonen, een opstandige stam uit deze contreien, die door de Romeinse troepen volledig in de pan wordt gehakt. Hierna volgen grootschalige verhuizingen van Germaanse stammen als de Bataven en Texuandri naar Brabant en de Betuwe. Deze groepen worden langzaam opgenomen in het Romeinse Rijk en onder het Romeinse bestuur komt het gebied tot grote bloei. De Texuandri, zoals de bewoners van de Zuid Nederlandse en Noord Belgische zandgronden vanaf de eerste eeuw heten, worden administratief ingedeeld bij de Civitas Tungrorum, met het Belgische Tongeren als hoofdstad. De Romeinen introduceren hier een groot aantal technische innovaties waarbij gedacht kan worden aan landbouwwerktuigen, baksteen en dakpannen, gedraaid aardewerk, glas en vloerverwarming. Ook is de invloed van de Romeinen op de inheemse agrarische economie zeer groot geweest. Er werden nieuwe gewassen ingevoerd, die sindsdien lokaal zijn verbouwd, waaronder peer, perzik, druif, selderij en walnoot en tamme kastanje. Ook in de veestapel veranderde veel, zoals onder andere de introductie van de kip.

Deze nieuwe gereedschappen en gebruiksvoorwerpen dringen in de eerste eeuw na Chr. langzaam maar zeker ook door naar het platteland van Cranendonck, wat blijkt uit opgravingen bij de Duitse School in Budel. Hier werd een nederzetting opgegraven waarbij meerdere huizen werden ontdekt, sommigen met een verdiept staldeel. Hierin werd de mest van het vee opgevangen waarmee vervolgens de akkers werden bemest waardoor ze vruchtbaarder werden en de opbrengsten groter. Vondsten van geïmporteerd aardewerk zoals amforen met wijn en olijfolie uit Spanje of Frankrijk en glazen kommen maken duidelijk dat de bewoners volop deel uitmaakten van de Romeinse maatschappij en economie.



Maquette van een woonstalboerderij uit de Romeinse tijd zoals die ook op de Dragonder zijn gevonden. Rechts zat het woongedeelte en links de stal met verdiepte mestopvang (Erfgoedhuis gemeente Eindhoven).

Naast de kleinere boerenbedrijven ontstaan in de loop van de vroege en midden-Romeinse tijd ook grotere boerenbedrijven die zich gaan richten op een bepaalde vorm van veeteelt of akker-/tuinbouw. Vooral na 70 na Chr. groeit de markteconomie wat blijkt uit het verdwijnen van handgevoerd aardewerk en de opkomst van de munteconomie. In 2009 werd bij Budel-Duitse School een deel van een Romeinse nederzetting opgegraven. De nederzetting was bewoond vanaf het einde van de eerste eeuw voor Chr. tot ergens tussen 260 en 270 na Chr. Het aantal handgevoerd aardewerk uit de late ijzertijd dat hier is gevonden, sluit evenwel een eerdere start van de bewoning hier niet uit. Tot circa 150 na Chr. lijkt er maar één gelijktijdig erf aanwezig te zijn. Na 150 worden er drie erven naast elkaar aangelegd waarop in drie elkaar opeenvolgende fasen huizen worden gebouwd. Uit de botanische

monsters blijkt dat in de nederzetting gerst, emmertarwe, pluimgierst, rogge, vlas, huttentut en mogelijk haver aanwezig waren. Voor de aanwezigheid van vee in de nederzetting zijn geen directe bewijzen in de vorm van bot aangetroffen. De aanwezigheid van woon-stalhuizen, waarvan vier met verdiepte of potstallen wijst hier echter wel op. Daarnaast is bij een van de huizen een als veedrift geïnterpreteerde structuur aangetroffen. Beslagstukken van paardentuig en een ijzeren speerpunt kan wijzen op de aanwezigheid van militairen of veteranen. Een schuifbalans en schuifgewicht wijst verder op het gebruik van Romeinse gewichten. Dit veronderstelt een zekere integratie in het Romeinse handelssysteem. De aanwezigheid van een zegelring kan een aanwijzing zijn voor geletterdheid van één of meerdere bewoners, aangezien zegelringen werden gebruikt bij het verzegelen van schrijfplankjes. Opvallend is verder dat de verlaten nederzetting weer tijdelijk lijkt te zijn bewoond in de vijfde of zesde eeuw na Chr. In die fase worden er waardevolle voorwerpen en bouw materiaal uit de verdiepte staldelen naar boven gehaald voor hergebruik.

Losse vondsten op meerdere plaatsen in Cranendonck, waaronder Budel-Sportlaan en Grootshoterweg, maken duidelijk dat de kans groot is dat er nog veel meer nederzettingen in het gebied aanwezig waren.

In Soerendonk is in 2010 een deel van een grafveld uit de Romeinse tijd opgegraven.⁵⁹ Het grafveld bestond ten minste uit acht afzonderlijke grafstructuren met daarin resten van vier crematiegraven. Eén van de crematiegraven werd aangetroffen in een urn, met daarin de crematieresten van een kind van 5 tot 10 jaar oud. Bij dit graf waren ook een aantal door brand aangetaste metalen voorwerpen bewust meegegeven aan de dode. Het gaat om vier fibulae en een armband die globaal uit circa 40 na Chr. dateren. Opmerkelijk is dat het hier geen sets betreft, maar vier verschillende typen fibula. Het lijkt er dan ook op dat het hier niet gaat om de voorwerpen die gebruikt werden door het in dit graf begraven kind. Eerder lijkt hier sprake van individuele giften die door verschillende personen (familie?) geschonken zijn aan de overledene.



Urn met bijgiften van het Romeinse kindergraf bij opgraving De Pompers in 2010 (Foto Sweco).

Nederzettingstvondsten uit de derde eeuw in Noord-Brabant zijn spaarzaam, terwijl die uit de vierde eeuw zelfs vrijwel geheel ontbreken. Veel nederzettingen in deze streken worden in de loop van de derde eeuw opgegeven. Het ontbreken van bewoning kan in verband worden gebracht met het begin van de ineenstorting van het Romeinse gezag. Deze werd vooral veroorzaakt door de verzwakte

59 Delporte 2014.

verdediging van de Rijn grens en de daardoor toenemende plundertochten van Germaanse stammen die afkomstig waren van over de grens. Gezien de algehele ontvolking lijkt er sprake te zijn van een van hogerhand opgelegd gedwongen vertrek.

1.1. De oudste middeleeuwse bewoning

Het lijkt er op dat het oosten van Noord-Brabant gedurende vrijwel de gehele 5^e en 6^e eeuw geen bewoning heeft gehad. Slechts hier en daar zijn wat aanwijzingen voor bewoning gevonden die er op wijzen dat er gedurende het eerste kwart van de 5^e eeuw nog geïsoleerde groepjes mensen op de zandgronden woonden, maar uit de periode daarna ontbreken archeologische gegevens volledig. De vondsten bij Budel-Duitse School zijn in dat opzicht bijzonder te noemen. Naast meerdere aardewerkvondsten, wordt ook een bijgebouw in de zesde en de zevende eeuw na Chr. gedateerd. Bewoning in de vijfde eeuw is echter niet uit te sluiten.

Na de tijd van de volksverhuizingen werd het open heidelandschap langzaam vervangen door een vrij dicht bebost landschap. Pas aan het einde van de 6^e eeuw werden de Noord-Brabantse zandgronden opnieuw gekoloniseerd door boerensamenlevingen die zich in de Kempen vestigden. Daarmee was de Merovingische tijd begonnen (circa 575-750 na Chr.). De bewoning in deze periode bevindt zich op de hoge, vruchtbare delen van het landschap, waar de bodem na het kappen en platbranden van het oerbos, geschikt werd gemaakt voor akkerbouw. Naast het weiden van varkens in bossen, liet men ook rundvee in de bossen grazen. Waarschijnlijk leidde gecombineerde landbouw en -veeteelt tot de geleidelijke verdwijning van het bos, zodat er in de Volle Middeleeuwen nog nauwelijks iets van over was.

Gedurende de Karolingische tijd, van circa 750 tot circa 900 na Chr., ontwikkelde het nederzettingsspatroon zich verder, waarbij verspreid in het landschap kleine, geïsoleerde ontginningsnederzettingen werden gesticht als satellieten van de centrale nederzettingen. De inrichting gaat gepaard met grootschalige ontginningen, waardoor het landschap een meer open karakter kreeg. Grondbezit betekent macht. Niet meer iedereen heeft dezelfde rechten op de bestaansbronnen. Er ontstaan allerlei afhankelijkheidsrelaties. De samenleving bestond, behalve de adel en de vrije boeren, uit grote groepen horige boeren. Kenmerkend voor het middeleeuwse bestuur is het feodale leenstelsel. Dit betekende dat een groot deel van de landerijen van de heer in bruikleen werden gegeven aan zijn leenmannen. Deze horigen moesten daarvoor in de plaats het land bewerken en producten en diensten leveren aan de leenheer.

De geschreven geschiedenis van Cranendonck begint al vroeg.⁶⁰ De eerste teksten hebben betrekking op de 'villa Budilio in Texandria', het 'domein Budel' dat behoorde tot het bezit van de Pippiniden en Karolingen. Door het koninklijk gezag aan zich te trekken, werd het 'domein Budel', koningsgoed. De oudste tekst is een oorkonde van Karel de Grote waarin hij bevestigt dat zijn overgrootvader Pippijn de Middelste (†714) bezittingen te Budel had geschonken aan de abdijs van Chèvremont bij Luik. In 947 werd ook de kerk van Budel aan dit klooster geschonken. In 972 werden de bezittingen van de abdijs overgedragen aan het Mariakapittel (Marienstift) in Aken. Deze eigendomssituatie duurde tot het einde van de achttiende eeuw. Begin dertiende eeuw bezat de edelman Dirk van Altena goederen in de omgeving van Maarheeze. Ook het gebied Hugten behoorde daartoe. In 1223 droeg Dirk van Altena zijn bezitsrechten over Hugten over aan de Munsterabdijs in Roermond. Na zijn kinderloze dood in 1242 erfde Dirks neefje Engelbert van Horne de goederen. Vermoedelijk was het Engelbert die tussen Maarheeze en Soerendonck een kasteel liet bouwen. Het kasteel werd 'Cranendonck' genoemd, naar de natuurlijke omstandigheden ter plaatse ('kraan' van kraanvogel en 'donk' van heuvel). Het kapittel van Aken vond Engelbert, als Heer van Cranendonck, bereid voogd te zijn over haar kerkelijke goederen in

60 Bron van deze tekst is de website van heemkundekring "De Baronie van Cranendonck".

Budel. Vanuit deze positie wist Engelbert steeds meer rechten in Budel te verwerven, zoals het aanstellen van schout en schepenen. Hiermee werd de basis gelegd voor de toevoeging van Budel aan Cranendonck, twee eeuwen later in 1421.



Zicht op de plek van het verdwenen Kasteel Cranendonck, dat deesl weer zichtbaar is gemaakt (Foto F. v. Mierlo, bron Heemkundekring van Cranendonck).

Ter plaatse van de huidige Doctor Anton Mathijssenstraat was in het verleden het mogelijke exploitatiecentrum van het oude kapittelgoed van Aken aanwezig. Het complex bestond waarschijnlijk uit een versterkte hoofdhoeve die doorgaans wordt gedateerd in de periode vanaf de late middeleeuwen. Het was de woning van de rentmeester van het kapittel. Mogelijk was (in oorsprong) sprake van een moated site. Deze term verwijst naar enkele gebouwen of een complex van gebouwen gelegen binnen een omgracht terrein. Uit archiefonderzoek van de Heemkundekring Cranendonck blijkt dat uit documenten uit 1793 naast het versterkte huis ook sprake was van een tiendschuur, waarin de tienden van de landen voor het kapittel werd opgeslagen: 'De borgh met het veltje gelegen tot Budel is een huysplaatse, waar dat voor deesen het huys met de schuur opgestaan heeft (...)'. Dit geeft aan dat in 1793 het versterkte huis evenals de schuur al zijn verdwenen. Op het minuutplan uit ongeveer 1828 staan nog de omgrachtingen aangegeven. Van dit perceel met een oppervlakte van 1.630 m² is verder nauwelijks iets bekend. In 2017 is een eerste archeologisch onderzoek uitgevoerd op het terrein van de Borgh in verband met de hier geplande nieuwbouw. De sporen bestaan uit een gracht die, zoals de verschillende bronnen vermelden, in de jaren '40 - '50 van de vorige eeuw is gedempt. Op het binnenterrein zijn verschillende paalsporen aangetroffen. Vermoedelijk gaat het om middeleeuwse paalkuilen van een of twee gebouwen, hoewel dit vooralsnog niet verder kan worden onderbouwd. Minstens een van de paalkuilen bevatte stukken huttenleem. Verondersteld wordt dat deze paalkuilen toebehoren aan de tiendschuur die hier ooit stond. Er zijn vooralsnog geen aanwijzingen voor de ligging van een versterkt huis.⁶¹ Mogelijk kan vervolgonderzoek hier meer licht op werpen.

In de Volle Middeleeuwen (1000-1250 n.Chr.) zien we dat beheerders van zogeheten domeinen, feitelijk een grote hoeve met landerijen, veelal in handen van abdijen, zich goederen en rechten toe-eigenen. Deze heerlijke rechten (zoals rechtspraak, cijnsheffing, kerk- en molenrecht), vormen de basis voor de lokale machtsuitoefening. Het onderscheid tussen lijfeigenen, horigen en vrijen vervaagt,

⁶¹ N. v.d. Feest, 2019: Archeologisch inventariserend veldonderzoek d.m.v. proefsleuven, Doctor Ant. Mathijssenstraat te Budel (Aeres Milieu).

omdat ook de vrijen met eigen landerijen onderworpen zijn aan de heerlijke rechten en belastingen. Vrije goederen worden dan ook steeds vaker aan de lokale heer afgestaan om deze in leen (cijnsgoed) terug te nemen. Door het verkrijgen van stads- en vrijheidsrechten van diverse dorpen na 1300 werd de macht van de lokale elite ondermijnd. De boeren werden praktisch eigenaar van de grond. Kenmerkend voor deze periode zijn de nieuwe ontginningen van land op initiatief van de lokale heren.



Voorbeeld van een bootvormig huis in Historisch Openlucht Museum in Eindhoven, zoals er ook één bij Meemortel werd ontdekt (Foto R. Berkvens).

Aangenomen wordt dat de nederzettingen zelfvoorzienend waren. De aard van de agrarische woonplaatsen in de vroege en volle middeleeuwen varieert van relatief kortdurig bestaande nederzettingen uit de volle middeleeuwen tot woonplaatsen die eeuwen lang, vanuit de vroege tot in de volle middeleeuwen hebben bestaan en meerdere gelijktijdige erven hebben omvat. Qua samenstelling zien we in de Merovingische tijd minimaal een huis en een waterput, soms bijgebouwen en soms erfbegravingen. Voor de Karolingische tijd bestaat hetzelfde beeld, maar dan zonder erfbegravingen. In de volle middeleeuwen is er altijd een huis, een waterput en een of meer bijgebouwen, soms omgeven door een greppel. In de vroege middeleeuwen zijn de huizen rechthoekig van vorm waarna ze geleidelijk in de volle middeleeuwen overgaan op een bootvorm; de lange wanden zijn gebogen waardoor het huis lijkt op een omgekeerde boot.

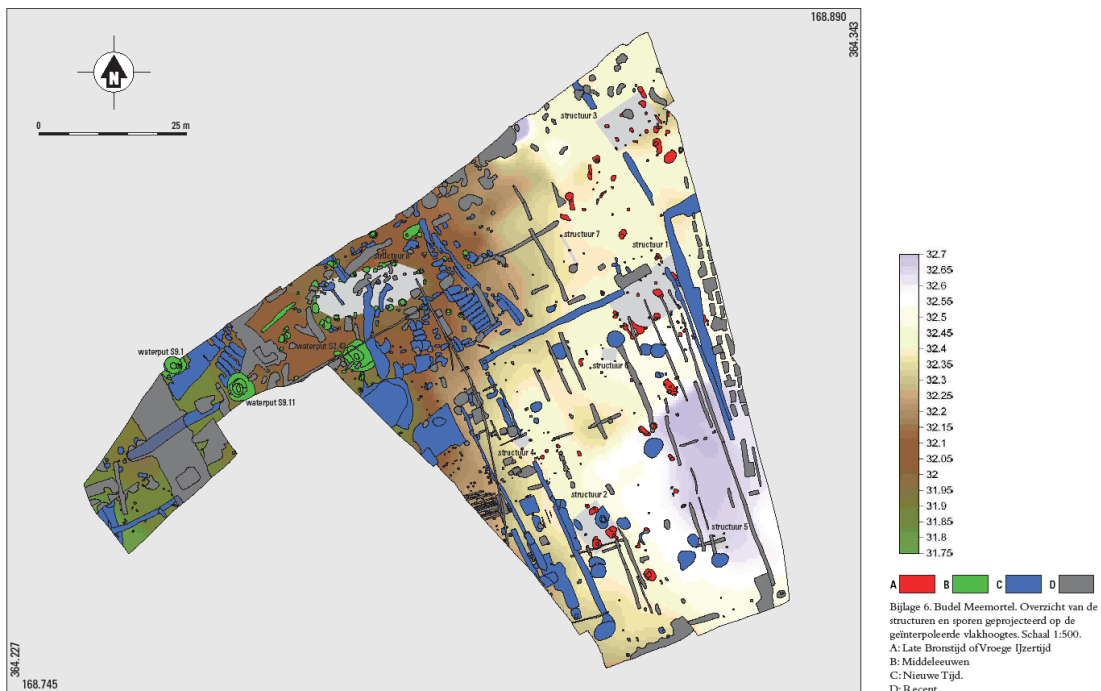
De veestapel bestond uit runderen, varkens, schapen, geiten, kippen en tamme ganzen. Het vee werd naar de vochtige en grasrijke beekdalen gedreven. Schapen werden gehoed op de heide. De akkers lagen op de hogere gronden, waar rogge, gerst, haver en vlas werd verbouwd. Na enkele jaren graan verbouwd te hebben, kwam de akker een jaar braak te liggen. Het onkruid dat er groeide en de herfstbladeren zorgden voor enige bemesting, zodat de vruchtbaarheid van de akkers herstelde.

De oudste sporen van middeleeuwse bewoning in Cranendonck zijn in 1989-1990 van de 20e eeuw opgegraven tijdens rioleringswerkzaamheden bij het kloosterterrein ten zuidoosten van de oude kerk van Budel. Het gaat om een gracht die diende vanaf circa 1300 (?) tot in de 16^e of 17^e eeuw om de begraafplaats van de rest van de wereld af te sluiten. Ook werden vier eikenhouten boomstam waterputten uit de 12e - 13e eeuw gevonden. De oude kerk van voor de verwoesting in 1504 dateerde uit de 13e eeuw en de bewoners die de hier gevonden waterputten gebruikten zullen die kerk niet

gekend hebben. Iets verderop bij de Willem II straat is in 1999 ook een waterput gevonden. Deze was opgebouwd uit pluggen op een wagenwiel en dateerde uit de 15^e eeuw. Onlangs in 2020 zijn aan de Hanendijk een omgreppelde boerderij met waterput gevonden, dat in gebruik was in de 12^e eeuw.



Overzicht van de aangetroffen structuren aan de Hanendijk in Budel (Bron Archol).



Overzicht van de aangetroffen bewoningssporen bij Meemortel in Budel (bron: Brinks & Tops 2012).

Bij Budel-Meemortel zijn in 2007 drie waterputten en een boerderijplattegrond opgegraven.⁶² De eerste fase wordt vertegenwoordigd door drie waterputten waarvan de eerste omstreeks het jaar 1000 na Chr. is aangelegd. Waarschijnlijk zijn deze waterputten directe opvolgers van elkaar geweest. Uit onderzoek van de botanische resten uit de waterputten is naar voren gekomen dat in het gebied rogge en vlas geteeld werd, van de bijbehorende boerderijen zijn echter geen sporen teruggevonden, waarschijnlijk moeten zij buiten het onderzoeksgebied gezocht worden. Geen van de overige sporen uit de Middeleeuwen kan met zekerheid aan deze fase toegeschreven worden. Een boerderijplattegrond uit de eerste helft van de 13de eeuw vertegenwoordigt de tweede fase.



Opraving van een boomstamwaterput bij Meemortel in Budel in 2007 (Foto VUhbS).

12. Laatmiddeleeuwse ontginningen

In de Late Middeleeuwen veranderde het nederzettingenpatroon van karakter, waarschijnlijk ten gevolge van drastische verschuivingen in de landbouweconomie. De talrijke, eeuwenoude kleinschalige gehuchten op de hogere dekzandruggen werden vrijwel allemaal verlaten. Elders in het landschap, veelal aan de randen van beekdalen, werden in de loop van de 12^e en 13^e eeuw nieuwe, uiteindelijk veel grotere en thans nog vaak bestaande nederzettingen of gehuchten gesticht. De inrichting van het landschap en de wegen, zoals zichtbaar op historische kaarten, dateert grotendeels uit de tijd van deze landbouwontginningen. De verplaatsing van bewoning lijkt vooral te maken te hebben met een verschuivend agrarisch accent ten gunste van veeteelt, samenhangend met de steeds verdere intensivering van akkerbouw. De intensivering van akkerbouw begint kort na 1000 en is zichtbaar in de vorm van mestkuilen op erven. Tegelijkertijd is sprake van de opkomst van plaggendekken. De intensivering van de akkerbouw zelf kan samenhangen met vier factoren: bevolkingsgroei, bodemverarming, perceelversnippering en marktproductie.

62 Brink & Tops 2012.



Jan I was hertog van Brabant van 1267 tot 1294.

Een rol van betekenis bij de verplaatsing van de bewoning in die periode kan ook de toenemende marktafhankelijkheid zijn, maar ook de losmaking van verticale relaties met aristocraten. Markten ontstaan namelijk niet toevallig juist op eind 12^e en in de 13^e eeuw in oostelijk-Noord-Brabant (en in heel Europa). Hoewel burchten einde 13^e en begin 14^e eeuw buiten gebruik raken verdwijnt de machtsbasis van de lokale heren niet, maar verandert deze alleen. In de 13^e en 14^e eeuw worden talloze kastelen en moated sites gesticht, hetgeen erop wijst dan hun rol, zeker op lokaal niveau, toeneemt. De hertog van Brabant reduceerde de bovenlokale aspiraties van bepaalde families, zoals de graven van Rode, maar hun rol is daarmee op lokaal niveau zeker niet uitgespeeld. Veel edellieden worden dienstmannen van de hertog. Tevens ontstaan er nieuwe elitegroepen, zoals kerkelijke hoogwaardigheidsbekleders en de stedelijke elite die zich op het platteland vestigen.

Vanaf 1421 bestond de hoge heerlijkheid (later Baronie) Cranendonck uit de dorpen Maarheeze, Soerendonck, Gastel en Budel. De plaatsen waren verenigd in twee schepenbanken, die van Budel en die van Maarheeze-Soerendonck-Gastel, welke voor zowel het bestuur als de rechtspraak in de plaatsen verantwoordelijk waren. Cranendonck maakte op zijn beurt onderdeel uit van het kwartier Peelland, een van de vier gebieden binnen de Meierij van 's-Hertogenbosch. De zoon van Engelbert van Horne, Willem, is de eerste die zich Heer van 'Cranendunc' noemt. De Van Cranendoncks waren ook Heer van Eindhoven. Dit geslacht Van Cranendonck, een zijtak dus van de Van Hornes, stierf in mannelijke lijn uit in het midden van de veertiende eeuw. Hierop volgden als bezitters van de Heerlijkheid de geslachten Van Sevenborn, Van Milberg, Van Schoonvorst, Van Horne en Van Egmond. Via Anna van Egmond, eerste vrouw van Willem van Oranje ('de Zwijger') kwamen Eindhoven c.a. en Cranendonck in het midden van de zestiende eeuw aan de Oranjes en bleven dit tot het einde van het Ancien Régime.



Kasteel Cranendonck waarvan de eerste overblijfselen dateren uit de 13^e eeuw. Hier werden in vroeger dagen de mensen, die verdacht werden van hekserij, in de torenkerker opgesloten (gravure uit omstreeks 1750; Vrije heerlijkheid van Kranendonck. Prospectus ruinarum famosi castelli Cranendonck.).

In de zomer van 1672 vielen Franse legers de Nederlandse Republiek binnen en bezetten onder meer de Cranendonckse burcht. Van daaruit werd het hele gebied van de Meierij van 's-Hertogenbosch geterroriseerd. In september 1673 bliezen de Fransen het kasteel van hun grote tegenstander, de prins van Oranje, op. In de loop der tijd bleef er niets over van de ruïne. De plek van het gebouw bleef echter bekend en werd in 1974 opgenomen op de lijst van beschermde archeologische monumenten. Archeologisch onderzoek in 1996 toonde aan dat de fundering van het kasteel aanwezig was op 30-40 cm onder maaiveld. Bij kanalisatie van de Buulder Aa was al een stuk van de westelijke kasteelmuur van de oostelijke vleugel vergraven. Bij het onderzoek werden resten gevonden van een 35 m brede gracht met puinvulling, uitbraaksleuven van verschillende muren, een 10 m brede gracht (uit de 14e eeuw), een aarden wal beschoeid met plaggen en aan weerszijden voorzien van een muur, een houten palissade(?), en nog een 10 m brede gracht uit de 13e/14e eeuw. Blijkens de datering van de archeologische vondsten is de gracht in de 15e eeuw aangelegd. De meeste vondsten dateren uit de 16e/17e eeuw, van na het schoon baggeren van de gracht. Ze wijzen op de elitaire bewoning van het gebouw. Enkele zaken verwijzen zelfs rechtstreeks naar de Oranjes. De meest spectaculaire vondst was een vrijwel complete laatmiddeleeuwse kruis- of voetboog. Met behulp van grondradar zijn de contouren van de ruïne van kasteel Cranendonck in 2006 nader in kaart gebracht. Aarden wallen, schanskorven en blauw grind laten sinds 2009 zien waar de muren, torens en grachten van kasteel Cranendonck lagen.



Enkele vondsten van de opgraving bij kasteel Cranendonck: een houten kruisboog uit de eerste helft van de 16^e eeuw en een complete 16^e eeuwse bierpul uit Raeren met ingegroefde bladranken en een applique met het wapen van Willem van Nassau, de prins van Oranje, met het jaartal 1597 (Foto N. Arts).

13. Kerken en de vroegste fase van de dorpen

Hoewel Karel de Grote in 785 het christendom uitriep tot staatsgodsdienst en de oude goden verbood, wil dit niet zeggen dat niet-christelijke denkbeelden en praktijken geheel verdwenen. Sommige bleven hardnekkig voortbestaan. Zo bevatten christelijke voorstellingen en praktijken vandaag de dag nog elementen die herinneren aan de heidense voorstellingswereld. Aangenomen wordt dat vanaf circa het jaar 1000 steeds meer mensen christelijke opvattingen deelden al of niet in combinatie met niet-christelijke. Dit zien we terug in de opkomst van de kerken na deze periode. Bovendien werd het hierna verplicht om de doden te begraven op het om de kerk liggende hof en de doden langs vaste wegen naar het kerkhof te vervoeren.

De eerste kerken in Zuidoost-Brabant werden gelijktijdig met of na aanleg van de eerste begraafplaatsen gebouwd vermoedelijk tussen de 8^e en 10^e eeuw. Door het verschuiven van de nederzettingen naar lagere delen in de 12^e en 13^e eeuw kwamen veel kerken eenzaam in de omringende akkers te liggen. Dit blijkt bijvoorbeeld duidelijk uit de opgravingen in Dommelen waar de kerk tot ver in de 19^e eeuw alleen in de akkers stond. De losstaande kerk in de akkers bleef eeuwenlang in gebruik. De 14^e, maar vooral de 15^e eeuw was Brabants Gouden Eeuw. Economisch ging het uitstekend en er werd veel grond ontgonnen. In die periode werden nagenoeg alle kerken uitgebreid of opnieuw opgebouwd. Het werden bakstenen kerkgebouwen in Kempische gotiek. En vooral: ze werden voorzien van imposante torens, die als bakens, te midden van de akkers, van ver zichtbaar waren en de plaats markeerden, waar de dorpen destijds hun oorsprong hadden. Nog eeuwenlang bleven het de enige bakstenen gebouwen van het dorp. Ook de laatmiddeleeuwse kerken in Maarheeze en Budel zullen voorbeelden zijn geweest van de Kempische gotiek. Deze kerken zijn echter in de 19^e eeuw (en deels al in de 18^e eeuw) gesloopt.



Kort na 1910 werden zowel het kerkgebouw van Maarheeze (links) als Budel (rechts) afgebroken. Beiden dateerden van oorsprong uit de 14^e of 15^e eeuw. De kerk in Budel werd na plundering door de Geldersen in 1504 herbouwd en de toren van Maarheeze werd aan het einde van de 18^e eeuw vernieuwd (Foto's Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed).

De regelgeving op het gebied van de godsdienstvrijheid maakte dat de katholieken in 1648 hun kerk moesten afstaan aan de protestanten. Bovendien mochten ze geen nieuwe kerk stichten en mochten de priesters al helemaal niet herkenbaar over straat gaan. Aanvankelijk was de protestantse overheid daar heel streng in. In die periode zijn her en der, net over de toenmalige grens van Staats-Brabant, kapellen opgericht waar men wél de kerkelijke plichten kon vervullen. Soms werd daar zelfs een speciale weg naar aangelegd. Het meest bekend is wel de Grenskerk bij de Grashut in Maarheeze. Vanuit het dorp liep daar de Kerkendijk heen.



In 2007 werd bij archeologisch onderzoek bij Meemortel een bijzondere goudgulden uit 1620 gevonden in een kuil. Dergelijke gouden munten zijn in Nederland uiterst zeldzaam. Vanaf 1630 was het verboden met goudgulden te betalen. De munt is geslagen in Metz. Aan de voorzijde is de heilige Stephanus afgebeeld met palmtak en een steen in zijn handen. Op de achterzijde staat een gestileerde bloem met daarbinnen het wapenschild van de stad Metz (Foto VUHbs).

14. Onrustige tijden

De Tachtigjarige Oorlog, 1568 – 1648, heeft deze streek losgeweekt uit het oude hertogdom Brabant en tot onderdeel van Staats-Brabant gemaakt. De streek kwam terecht in een episode waarin min of meer de tactiek van de verbrande aarde werd toegepast, vooral in 1580-1587. Dorpen ontvolkten, velen stierven of trokken weg naar verre streken om niet terug te keren. Adriaenssen schat dat de bevolking in de Meierij toen 68,5% terugliep!⁶³ Gedurende de oorlog bleven Spaanse en Staatse troepen het land continu onveilig maken en zelfs na de verovering van Den Bosch in 1629 keerde de rust niet terug. Als we ons dan realiseren dat twee jaren op een rij de oogst verloren ging door hagel en dat drie jaar na de plunderingen een pestepidemie uitbrak, dan kunnen we ons voorstellen dat het leven in Cranendonck aan het einde van de Tachtigjarige oorlog gepaard ging met grote zorgen. Het land bleef braak liggen of oogsten werden verbrand. Na deze diepe crisis moest er veel heropgebouwd worden en het is mogelijk dat daarbij gehuchten definitief verdwenen of een nieuwe vorm kregen. Wie echter meent dat met de Vrede van Munster van 1648 de vrede en rust was weer gekeerd, heeft het mis. Nog tot een eind in de achttiende eeuw bleven bij tijd en wijle vreemde legerbenden de streek teisteren, gingen de dorpen gebukt onder de aflossing van in de oorlog aangegane leningen en werd zelfs de grens met de Zuidelijke Nederlanden diplomatiek betwist.

De Kempen hadden echter al vanaf de 13^e eeuw te maken met rondtrekkende legerbenden, als gevolg van voortdurende conflicten tussen de hertog van Brabant en de graaf van Gelre tijdens de Gelderse Oorlogen. In 1504-1506 werd Budel en Maarheeze door de Geldersen geplunderd en deels verbrand.⁶⁴ In Geldrop werd zelfs de kerk met de daarin gevluchte boeren verbrand. In 1590 gebeurde hetzelfde in Budel, maar dan door Spaanse troepen. Inwoners hielden zich verborgen in de kerktoren, waarna deze

63 Adriaenssen 2007, 94.

64 Adriaenssen 2007, 47-48.

werd aangestoken en met alle vluchtelingen (en het dorpsarchief) verbrand. Uit de 14^e en 15^e eeuw dateren ook de landweeren ten zuiden van Valkenswaard die werden aangelegd ter verdediging van de toegangswegen tot de heerlijkheid. Een landweer bestond uit een verhoogd wallichaam met aan weerszijden een greppel of sloot, en afgeschermd met een palissade of doornige struiken, waarmee men een landstreek tegen roofzuchtige (leger)benden kon afschermen. De inwoners zullen verplicht zijn geweest om de landweer te onderhouden. In Dommelen is een groot deel van de landweer in beeld gebracht bij opgravingen en markeert de landweer de grens tussen de gemeynte en het dorp. Een relatief grote hoeveelheid afgeschoten loden kogels met inslagafdrukken geeft aan dat ergens tussen het einde van de 16e eeuw en het einde van de 17e eeuw gevechtshandelingen hebben plaatsgevonden bij de landweer.⁶⁵ Mogelijk was er in Budel ook een landweer. De kennelijk gegraven waterloop "De Weergraaf" zou hierop kunnen duiden.



Soldaten vallen een boeregezin aan. Houtsnede van de meester van Petrarchus, 1532 (uit Adriaenssen 2007).

Ook de Burgskens tussen Budel en Soerendonk aan weerszijden van de Bulder Aa, moet waarschijnlijk in het licht van deze onrustige periode (14-16^e eeuw) gezien worden. In 1974 waren de grachten van een der "Burgskens" nog duidelijk waarneembaar.⁶⁶ In dat jaar werden met een smalle zoekleuf funderingen en zware houten palen op 60 cm onder het maaiveld aangetoond. Schutjes vermeldt deze "Burgskens" ook maar zegt daarbij, dat men die niet moet verwarren met het eigenlijke "kasteel" van Budel, dat de "Oude Burg" werd genoemd, waarvan ook in die tijd nog grachten zichtbaar waren.⁶⁷ Welke burcht hier precies mee wordt bedoeld, is niet duidelijk. Duidelijk is wel dat een tweede burcht

⁶⁵ Moerman 2014.

⁶⁶ G. Beex, 1988: Archeologisch overzicht van de gemeenten Budel en Maarheeze, in: Heemkronijk.

⁶⁷ Schutjes L.H.C., 1872: Geschiedenis van het Bisdom 's Hertogenbosch III, 372.

gevonden werd begin 2014 bij de aanleg van drainage aan de Blake Beemd in Soerendonck. In een vlak van circa 20 bij 20 meter zijn op een diepte van amper 50 cm zware muurresten aangetroffen. Rondom lijkt een brede gracht aanwezig waarin bij de drainage op een flinke eikenhouten aangepunte paal werd gestoten. De twee burchten, mogelijk omgrachte blokhuisen, hangen mogelijk samen met de verdediging van het grensgebied waar het nogal eens onrustig was, zoals blijkt uit bovenstaand.

Vanaf 1572, na het begin van de Tachtigjarige Oorlog in 1668, verergerden de invallen door geuzen en soldaten die vanuit Weert opereerden. Dat was in een aantal dorpen reden om boerenschansen te bouwen. Daartoe werd een perceel omgeven met gracht en wal. De toegang werd een verdedigbare brug. De paar schansen die teruggevonden en herkend zijn, zijn echter zo klein, dat niet voorstelbaar is dat daar de bevolking van een heel gehucht, laat staan van het hele dorp, in ondergebracht kon worden. Misschien dienden ze alleen voor enkele afgelegen boerderijen. Uit Cranendonck is één boerenschans bekend die lag tussen Gastel en Soerendonck. De bewoners konden er zich veilig stellen op deze door drassig oeverland ingesloten verschansing.



Reconstructie van de landweer bij Doonheide ten noorden van Gemert, die deels werd opgegraven (tekening Paul Becx).

15. Predikanten naast Pastoors⁶⁸

Na de 80-jarige oorlog werd de gereformeerde godsdienst ook in Brabant de staatsgodsdienst. De oude kerken kwamen in handen van de protestanten en de katholieken werd toegestaan om schuurkerken te bouwen. Het kleine aantal protestanten blijkt nauwelijks in staat de oude kerken goed te onderhouden. Deels verliezen ze hun functie en langzaam komen ze te vervallen. De toren kwam er nog redelijk goed vanaf. Vaak was de kerktoeren het eigendom van de dorpsgemeenschap, evenals de klokken, die een belangrijke functie hadden. Niet alleen als tijdsaanduiding, maar ook ter waarschuwing voor brand en ander naderend onheil.

⁶⁸ Deels gebaseerd op <https://heemkundekringcranendonck.nl/geschiedenis/>

De middeleeuwse kerken van Budel en Maarheeze en de kapellen te Soerendonk en Gastel moesten worden gesloten totdat er protestantse predikanten waren aangesteld om die gebouwen in gebruik te nemen voor de protestantse eredienst. In Budel ontstond vanaf 1648 een van de grootste gereformeerde gemeenten op het Meierijse platteland. Dit was vooral te danken aan de ambtenaren in Staatse dienst (die protestant moesten zijn) die werkten in het 'douanekantoor' aan de grens met de zuidelijke Nederlanden. De gereformeerde gemeente Maarheeze-Soerendonk, die in 1649 tot stand kwam, bestond vrijwel alleen uit het gezin van de predikant, van de schoolmeester-koster en enkele afzonderlijke lidmaten, een situatie die zich overigens in de meeste Brabantse dorpen voordeed. De pastoors van de beide parochies Budel-Gastel en Maarheeze-Soerendonk dienden het gebied van de Republiek te verlaten. De Budelse zielenherder trok naar het nabijgelegen Hamont, terwijl zijn Maarheezer collega de vlucht nam naar Weert. Beiden bleven vanuit dit buitenland hun pastorale diensten verrichten. In deze tijd trokken de katholieken de toenmalige staatsgrens over om hun geloof te kunnen belijden, naar de stadskerken van Weert en Hamont. Maar ook het grenskerkmonument in het Weerterbos herinnert aan deze periode.

Na 1672 werden de regels minder streng nageleefd. De katholieken kregen toestemming om weer binnen de oude parochies priesters te hebben en kerken te bouwen, die echter niet als zodanig herkenbaar mochten zijn. Zo verrezen er 'schuurkerken' in Maarheeze, in Soerendonk en in Budel, soms zelfs op verrassend korte afstand van de oude kerk. In de 18^e eeuw gaf de Raad van State zelfs toestemming om die schuurkerken volgens ingediende bouwtekening te verbeteren.



Het historische café-restaurant (voorheen ook logement) 'Hof van Holland' (Oranje Nassaulaan 1, Maarheeze) is een rijk pand, mogelijk uit 1734. Het werd mogelijk als 'teutenhuis' gebouwd (Bron: Prentbriefkaart ca. 1910 - Coll. J. Biemans, 's-Hertogenbosch).

Als gevolg van de langdurige oorlogsperioden van de 17^e en 18^e eeuw en de doorgaans slechte landerijen verarmde de bevolking. Deze omstandigheden droegen er toe bij dat velen elders hun heil gingen zoeken en zich met trekarbeid bezighielden. Vooral Budel maar ook Maarheeze en Soerendonk waren bekende 'teutendorpen'. Teuten waren rondreizende handelaars in glas, koper, haar, zaden etc. Van enige historische panden in Maarheeze en Budel wordt vermoed dat deze eens door in het

buitenland rijk geworden teuten zijn gebouwd. Vergaderden de dorpsbesturen aanvankelijk meestal in een lokale herberg, na verloop van tijd ontstond er in zowel Budel, Maarheeze als Soerendonk een 'regthuis'. Soerendonk en Maarheeze bouwden hun 'gemeentehuisje' in de directe nabijheid van de dorpskerk. In Budel werd in 1771 midden in het dorp een nieuw Schepenhuis gebouwd, naar ontwerp van de bekende Boxtelse architect en landmeter/tekenaar Hendrik Verhees (1744-1813). Niet alleen vergaderde hier het dorpsbestuur van Budel, de benedenverdieping was tevens een overdekte marktplaats en elders in het gebouw werden de gezamenlijke dorpsarchieven van Budel, Maarheeze en Soerendonk opgeslagen.

16. Van veel gemeenten naar één⁶⁹

De Bataafs-Franse tijd (1795-1813) was een periode van veel veranderingen, volgend op idealen 'vrijheid, gelijkheid en broederschap' uit de Franse Revolutie. Met het einde van de Republiek in 1795 verviel ook de bevoorrechte positie van de protestanten en werden uiteindelijk alle kerken voor de wet gelijk. De oude katholieke kerkgebouwen kwamen na verloop van tijd weer terug aan de katholieken. Maar dat gebeurde lang niet altijd. De katholieke parochies hadden intussen (schuur)kerken in gebruik, die nog prima voldeden. Het gevolg was dat in aantal gevallen de oude kerken niet meer in gebruik werden genomen. Ze kwamen nog verder te vervallen, wat ook voor de torens ging gelden. Soms werden de kerken gesloopt en de bakstenen gebruikt voor het ombouwen van de schuurkerk tot nieuw kerkgebouw. In een aantal gevallen blijft alleen de kerktoeren in de akkers bewaard, soms wordt ook die afgebroken om de stenen te kunnen hergebruiken.

De laatste dominee van de hervormde gemeente Maarheeze-Soerendonk overleed in 1804, waarna deze gemeente hier werd opgeheven en vanaf 1805 werd samengevoegd met die van Budel-Gastel. De katholieken van Soerendonk probeerden vanaf het einde van de 17^e eeuw een afzonderlijke parochie van Maarheeze te worden, hetgeen ten langen leste in 1819 slaagde toen de plaats ook burgerlijk van Maarheeze gescheiden was. In diezelfde periode vanaf 1795 werden namelijk ook de schepenbanken afgeschaft en de gemeenten ingesteld, aanvankelijk naar Frans model. Zo ontstonden met ingang van 1810 de gemeente Maarheeze, de gemeente Soerendonk met Sterksel en de gemeente Budel met Gastel. Per 1 januari 1812 werd Gastel een zelfstandige gemeente, tot deze per 1 januari 1821 met Soerendonk en Sterksel werd samengevoegd. Deze gemeente Soerendonk-Sterksel-Gastel werd per 1 januari 1925 met de toenmalige gemeente Maarheeze tot de nieuwe gemeente Maarheeze samengevoegd. Met ingang van 1 januari 1997 werd deze, exclusief het dorp Sterksel, met de gemeente Budel samengevoegd tot de huidige gemeente, die de historische naam Cranendonck kreeg.

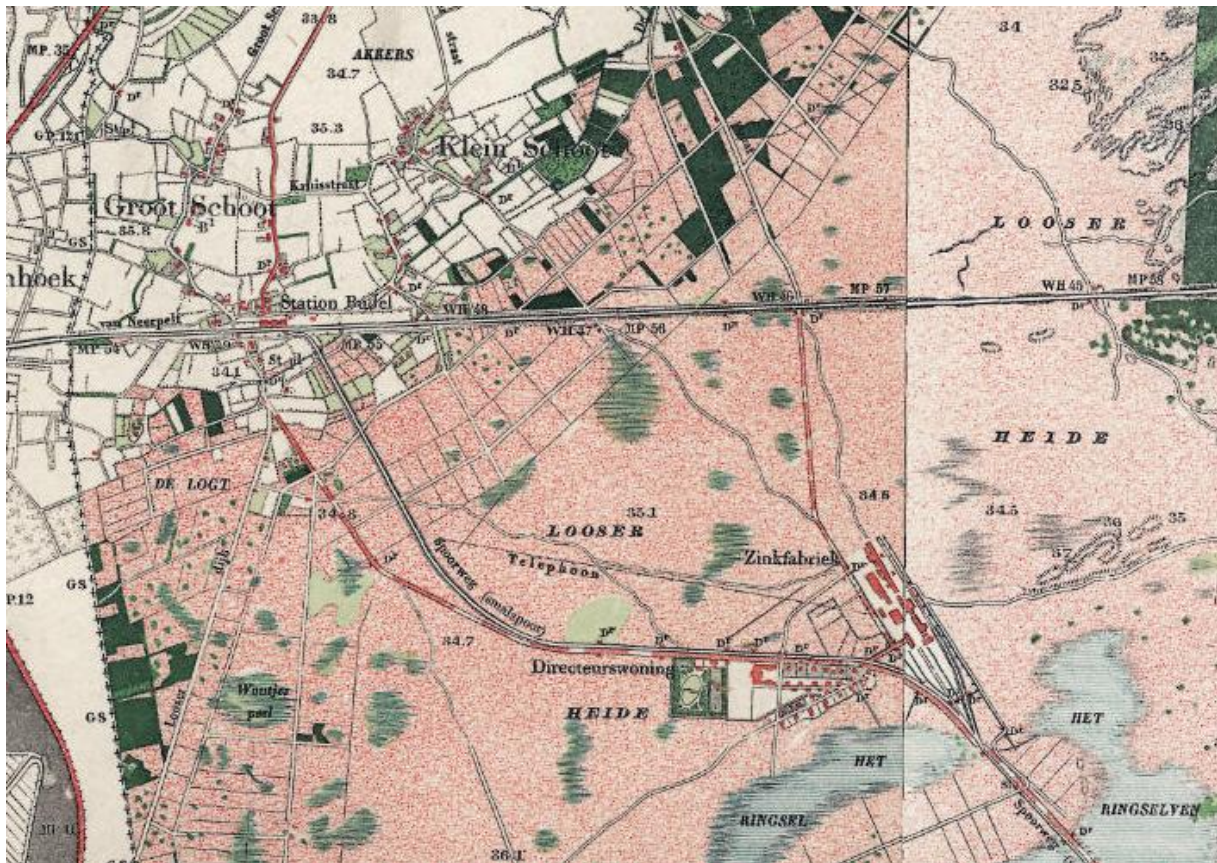
69 Gebaseerd op <https://heemkundekringcranendonck.nl/geschiedenis/>



Hugten op de Topografisch Militaire Kaart van 1850.

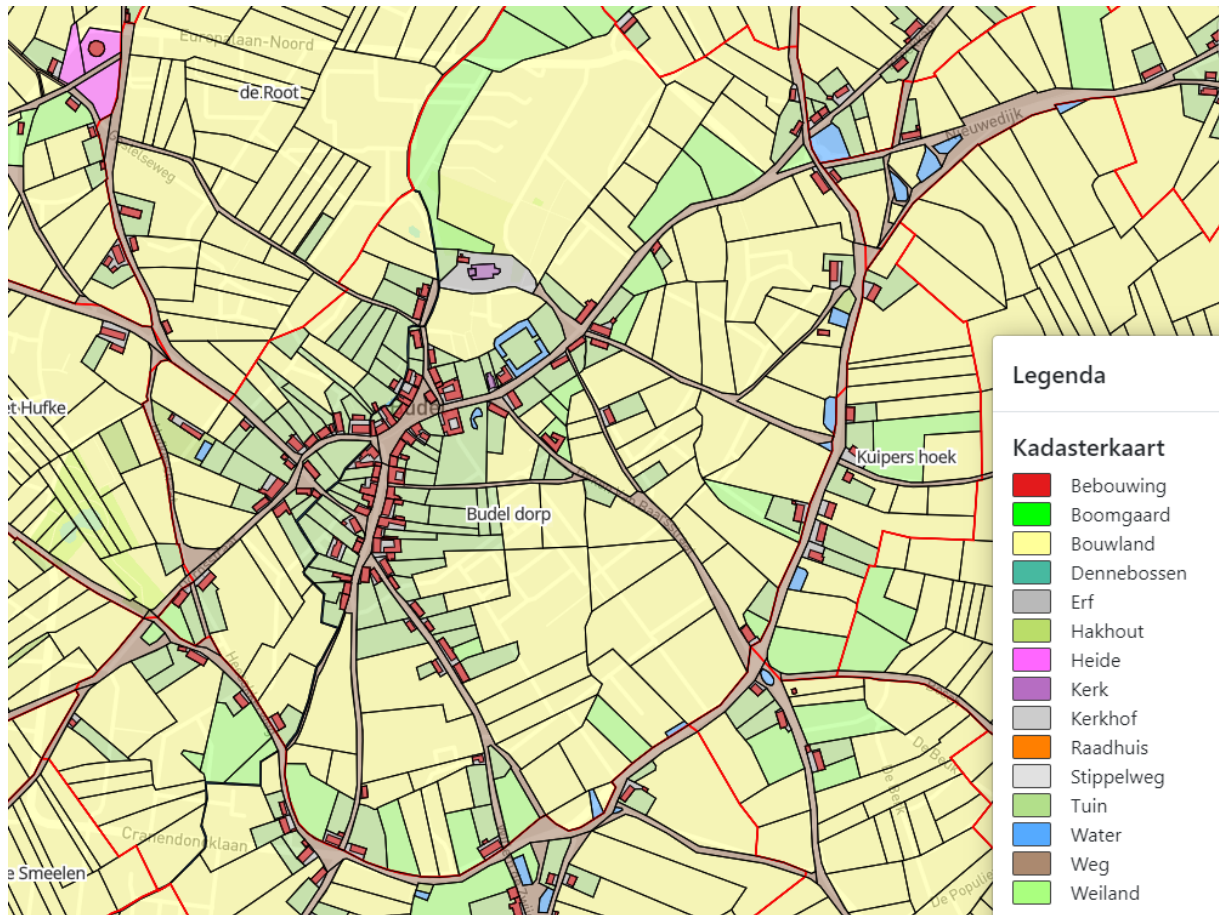
De oude kloosterbezitting Hugten kwam in 1771 in particuliere handen van de uit Helmond afkomstige familie Van Moorsel. Aan het begin van de 20^e eeuw kwam het landgoed in handen van de 'N.V. De Heerlijkheid Sterksel', die het gebied wilde ontginnen en exploiteren. Het faillissement van een van de voornaamste geldverschaffers, de Hanzebank betekende het einde van de Maatschappij en leidde tot een openbare verkoop van de goederen te Sterksel en Hugten in 1925. De goederen te Hugten raakten hierdoor verdeeld over meerdere eigenaars.

Het landgoed Cranendonck werd in 1820 als domeingoed verkocht en kwam in particuliere handen. De hier nabij de plaats van het verwoeste kasteel bestaande boerderij werd in 1899 afgebroken en vervangen door een villa. In 1915 kocht de Roermondse rentenier A.S.J. Clocquet het landgoed en vestigde zich in de villa, die hij in 1917 verfraaide met een torentje. In 1938 werd de gemeente Maarheeze eigenaar van het landgoed Cranendonck. De bestaande villa werd aangepast en in 1940 in gebruik genomen als gemeentehuis. Het bestuurlijk centrum van de gemeente was hierdoor gevestigd op historische grond. Van daaruit is er een mooi uitzicht op de tuin en de boomgaard, waarin zich nog resten van de vroegere hoofdzetel van het bestuur, kasteel Cranendonck, bevinden.



Groot en Klein Schoot samen met Dorplein op de topografische kaart van 1920. Naast de spoorlijn van Neerpelt naar Weert zijn hierop ook de diverse smalsporen naar de Zinkfabriek goed te zien.

In de tweede helft van de 19^e eeuw kwamen ook twee nieuwe kernen tot ontwikkeling. Nabij de oude gehuchten Klein-Schoot en Groot-Schoot werd in 1879 de spoorlijn Antwerpen/ München-Gladbach aangelegd met een station Budel. Deze lijn, maar vooral de komst van de zinkfabriek in de heide ten zuiden van deze spoorlijn was een belangrijke stimulans voor de uitbouw van de Schootse gehuchten en de ontwikkeling van Budel-Schoot. De zinkfabriek, in 1892 gesticht door met name de gebroeders Dor uit de omgeving van Luik, kwam tot stand vanwege de nabijheid van die spoorverbinding en de Zuid-Willemsvaart. Rondom de fabriek ontstond een compleet fabrieksdorp (een van de weinige van deze vorm in Nederland), dat uiteindelijk naar de belangrijkste stichters 'Dorplein' werd genoemd. Maarheeze werd verder ontsloten door de aanleg van een station aan de spoorlijn Eindhoven-Weert in 1913. Dwars door de oude kern werd kort voor de tweede wereldoorlog de nieuwe rijksverkeersweg aangelegd. Vooral na de Tweede Wereldoorlog groeiden de van oudsher vooral agrarische dorpen Budel en Maarheeze uit tot plaatsen, die zich ook op andere sectoren van werkgelegenheid richtten.



Door de heemkundekring van Cranendonck gedigitaliseerde kadasterkaart van 1830 (Bron: http://historischegeografiebrabant.nl/historische_geografie/minuutplan.php?gemeente=Budel).



Landgoed de Baronie van Cranendonck met Kasteeltje Cranendonck als middelpunt (Foto R. Otter, Eindhovens Dagblad).

Bijlage 3 Analyse archeologische onderzoeken 2011 t/m 2021 in de gemeente Cranendonck

Inleiding

De erfgoedwet schrijft voor om archeologisch erfgoed zoveel mogelijk in situ te bewaren voor toekomstige generaties. Het bodemarchief is namelijk een belangrijke bron voor de reconstructie van ons verleden. Gemeenten moeten dan ook bij het opstellen van bestemmingsplannen rekening houden met (te verwachten) archeologie. Wanneer er inrichtingsplannen worden gemaakt voor een gebied, is in principe de initiatiefnemer (grondverstoorder) verantwoordelijk voor eventuele kosten voor archeologisch onderzoek. Om rekening te kunnen houden met archeologische waarden heeft de gemeente Cranendonck in 2012 het archeologiebeleid vastgesteld.⁷⁰

De archeologische beleidskaart is nadien doorvertaald naar de diverse bestemmingsplannen, waarop gedifferentieerd naar verwachting, is aangegeven waar en wanneer (bij overschrijding van bepaalde oppervlakte en diepte) archeologisch onderzoek vereist is. Om te voorkomen dat onnodig archeologisch onderzoek plaatsvindt, legt de gemeente in bestemmingsplannen met mate archeologische regels vast. Indien mogelijk worden gebieden, specifiek grondgebruik of projecten van bepaalde omvang gemotiveerd vrijgesteld van onderzoek. Echter wel op zodanige wijze, dat het risico op toevalsvondsten niet toeneemt. De in 2012 vastgestelde oppervlakte- en dieptegrenzen betekenen daarmee een administratieve en financiële lastenverlichting en een reductie van het aantal onderzoeken ten opzichte van resultaten uit het verleden. Bovendien is er altijd de mogelijkheid ontheffing te verlenen van een onderzoeksplicht als dat, bijvoorbeeld als gevolg van voortschrijdend inzicht of nieuwe informatie, naar het oordeel van de gemeente te verantwoorden is.

Om te bepalen of een herijking van het archeologiebeleid met de daarin vastgestelde ondergrenzen in oppervlak en diepte noodzakelijk is, is een analyse gemaakt van de archeologische onderzoeken die de afgelopen jaren binnen de gemeente zijn uitgevoerd. Daarbij is gekeken naar de geldende archeologische verwachting en of en hoe vaak de verschillende archeologische onderzoeken vondsten en/of nieuwe kennis hebben opgeleverd.

De cyclus van de archeologische monumentenzorg

Voordat er aan een initiatiefnemer een vergunning kan worden verleend, moet eerst worden vastgesteld wat de archeologische waarde van het terrein is. Als dat nog niet bekend is, kan de gemeente van de vergunningaanvrager verlangen om archeologisch onderzoek te laten verrichten. Op basis van de onderzoeksresultaten neemt de gemeente een besluit over het verlenen van een vergunning.

Omdat in het bodemarchief meer dan 99 % van onze nog onbekende geschiedenis is opgeslagen en het lezen van dit archief door het op te graven, maar één keer mogelijk is, moet dit goed gebeuren. Om hier zorgvuldig mee om te gaan is er een aantal spelregels opgesteld. Deze komen samen in de cyclus van de Archeologische Monumentenzorg (AMZ). De AMZ-cyclus kent diverse stadia van verkennend, karterend en/of waarderend onderzoek in de vorm van bureau- en booronderzoek tot proefsleuven welke zijn vastgelegd in de protocollen en leidraden van de Kwaliteitsnorm Nederlandse Archeologie. Of het geheel of delen van deze trechterende cyclus doorlopen moet worden is per gebied en per ontwikkeling vanwege de specifieke aard van de te verwachten archeologische waarden vrijwel altijd verschillend. Om te weten te komen of er sprake is van archeologische waarden in een gebied waar een

⁷⁰ *Beleidsplan Archeologische monumentenzorg (inclusief erfgoedkaart en erfgoedverordening) gemeente Cranendonck 2012.*

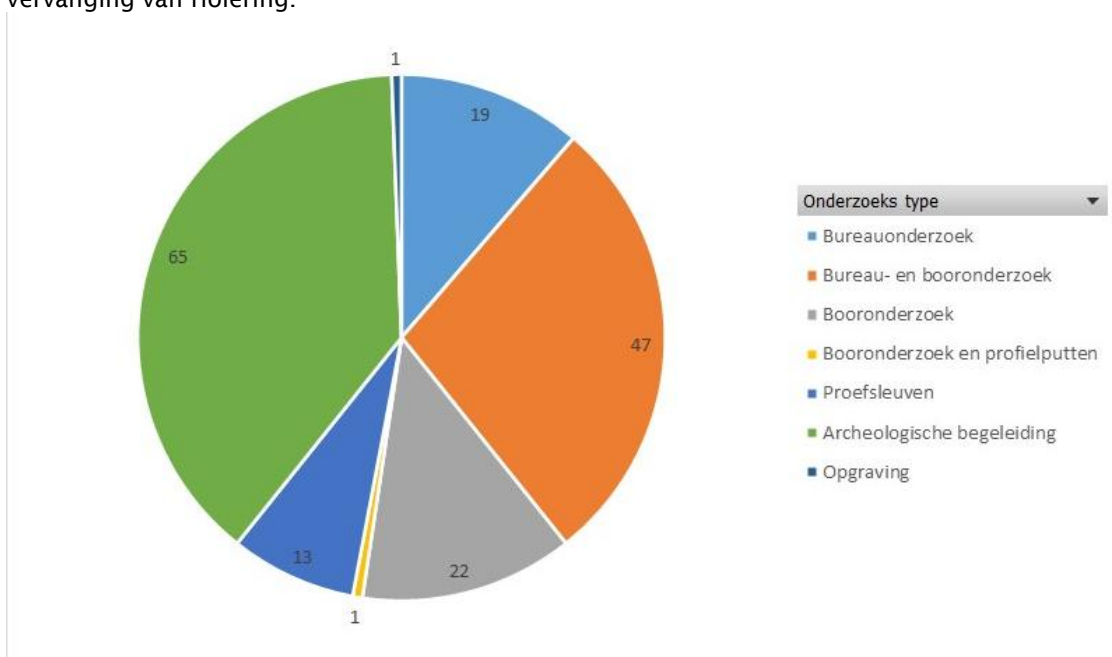
ontwikkeling gaat plaatsvinden, is maatwerk maar bovenal lokale/regionale kennis nodig. Na elke onderzoeksfase volgt een beslismoment waarin vastgesteld wordt of de archeologische waarde in voldoende mate is vastgesteld en of deze behoudens-/onderzoekswaardig is. Alleen indien behoud in de bodem niet mogelijk is, kan de gemeente eisen dat het terrein wordt opgegraven. De initiatiefnemer betaalt hiervoor de kosten.

Overzicht archeologische onderzoeken 2011-2021

Van 2011 tot en met 2021 zijn er in de gemeente Cranendonck 168 archeologische onderzoeken uitgevoerd binnen 140 plangebieden. Ter vergelijking, in de periode 2000 – 2010 waren dat in totaal 102 archeologische onderzoeken. De oppervlakten van de plangebieden varieerde van 200 m² tot en met 240 ha. Het merendeel van de archeologische onderzoeken betreft archeologische begeleidingen (65 ofwel 39 %), gevolgd door bureau- en booronderzoeken (28 %). Ten opzichte van de periode 2000-2010 is het percentage booronderzoeken significant afgenomen (was ruim 70%). Het aantal proefsleuven zit op 13 (8 %) en ligt daarmee vrijwel gelijk aan de periode 2000-2010.

Omdat met de gespecificeerde archeologische verwachtingen- en waardenkaart van de gemeente beter inzichtelijk is geworden waar welke archeologische verwachting aanwezig is, is een booronderzoek minder geschikt als onderzoeksmethode maar kan beter direct worden overgegaan tot een proefsleuvenonderzoek. Booronderzoek is op de zandgronden feitelijk alleen geschikt om grootschalige en diepe verstoringen vast te stellen.

Opgravingen komen, zoals te verwachten is, minder voor. Niet alle vooronderzoeken leiden uiteindelijk tot een waardevolle archeologische vindplaats. In slechts één geval is sprake geweest van een opgraving waarbij de opgraving direct aansluitend op het waarderende proefsleuvenonderzoek werd uitgevoerd. Dit laatste komt steeds vaker voor bij kleinschalige projectgebieden waar plaanpassing (en daarmee behoud van mogelijke archeologie in de bodem) vrijwel niet mogelijk is. In 65 gevallen was sprake van een archeologische begeleiding. Hiervoor werd gekozen vanwege de specifieke omstandigheden van het te ontwikkelen project waarbij regulier archeologisch onderzoek in de vorm van proefsleuven/opgraving niet mogelijk was zoals natuurontwikkeling, sanering van zinkassen en vervanging van riolering.

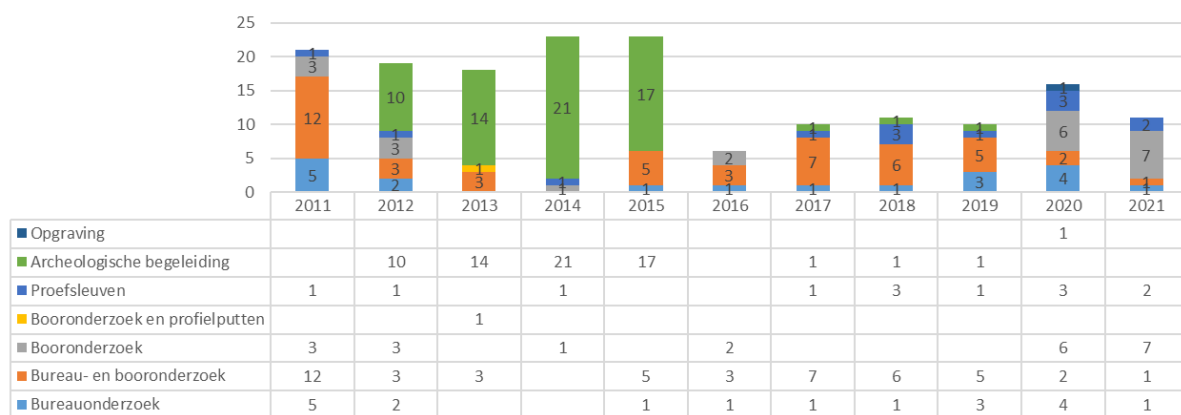


Grafiek met een weergave van de verschillende archeologische onderzoekstypen in aantal uitgevoerd in Cranendonck van 2011 t/m 2021.

Het hoge aantal archeologische begeleidingen in de gemeente Cranendonck in de jaren 2012-2015 hangt samen met de sanering van zinkassen. Tot halverwege de jaren '80 van de 20^e eeuw werden zinkassen in Zuidoost-Brabant en Midden-Limburg veelvuldig gebruikt als verhardingsmateriaal voor wegen, paden en erven. Duidelijk was dat op plaatsen waar zinkassen lagen niet alleen onkruid wegbleef, maar dat ook andere planten en bomen het er slecht deden. Dit kwam door de zware metalen die in de zinkassen zitten: m.n. zink, cadmium, arseen, koper en lood. Deze lossen op in contact met (regen)water, waardoor ook de omliggende bodem en het grondwater werden vervuild. Voor de saneringsactiviteiten, met name van zinkassen, werd door de provincies Noord-Brabant en Limburg het Projectbureau Actief Bodembeheer de Kempen (ABdK) in het leven geroepen. Vanaf 2003 bestond de mogelijkheid voor particulieren om verontreinigde erven met zinkassen of erven waarvan het vermoeden bestaat van dergelijke verontreiniging, aan te melden bij ABdK. Zij zorgden vervolgens dat er een bodemonderzoek werd uitgevoerd, indien nodig gevolgd door een bodemsanering. In verband met het vigerende archeologiebeleid van de gemeente Cranendonck waarin de omgang met archeologie en gebouwd erfgoed geregeld is, is in 2011 besloten om deze saneringen uit te laten voeren onder archeologische begeleiding. Hierdoor zijn de eventueel aanwezige (behoudenswaardige) archeologische waarden gedocumenteerd voor duurzaam behoud ex situ.

In *bijlage 1* is een overzicht opgenomen van alle archeologische onderzoeken die in Cranendonck zijn uitgevoerd van 2011 tot en met 2021. In de lijst met onderzoeken zijn naast een literatuurlijst ook de resultaten van de onderzoeken en de selectieadviezen en -besluiten opgenomen. In de meeste gevallen kon er worden ingestemd met het selectieadvies van de uitvoerder. In dertien gevallen wees het selectiebesluit af van het selectieadvies en werd aanbevolen om juist geen of een (iets ander) vervolgonderzoek uit te voeren. In twee gevallen was uiteindelijk toch geen vervolgonderzoek noodzakelijk omdat de vindplaats behouden kon blijven doordat de verstoringsoppervlakte beperkt bleef of doordat de archeologische laag niet werd geraakt. Van zes onderzoeken is het selectiebesluit niet bekend omdat het rapport, voor zover we weten, niet beoordeeld is door de gemeente/ODZOB. In een aantal gevallen was een vervolgonderzoek in de vorm van proefsleuven aanbevolen, maar is dit om onduidelijke redenen niet uitgevoerd. Hier zijn mogelijk waardevolle vindplaatsen door verdwenen.

De onderzoekstypen bureauonderzoek, booronderzoek en proefsleuven betreffen de diverse stadia van verkennend, karterend en/of waarderend vooronderzoek in de cyclus van de Archeologische Monumentenzorg om de archeologische waarde in voldoende mate te kunnen vaststellen. Welk soort archeologisch onderzoek waar nodig is, is afhankelijk van de specifieke archeologische verwachting en de geplande bodemingreep. De onderzoekstypen opgraving en archeologische begeleiding betreffen de onderzoeken wanneer behoud van archeologische waarden in de bodem zelf niet mogelijk is. De archeologische resten worden dan opgegraven waarbij archeologische resten uit de bodem worden verwijderd. Bij archeologische begeleiding wordt het opgraven gecombineerd met civiele werkzaamheden en kan alleen in uitzonderlijke gevallen worden toegepast. De aard van de archeologische resten, de locatie en de wetenschappelijke vraagstellingen bepalen de te hanteren opgravingsmethode. Een nederzetting uit de steentijd vereist een andere benadering dan een kasteelterrein uit de middeleeuwen.



Overzicht van de diverse soorten en aantallen archeologische onderzoeken verdeeld over de jaren 2011-2021.

Sinds 2007, het jaar waarin de Wet op de Archeologische Monumentenwet van kracht werd, is er een geleidelijke toename van het archeologisch onderzoek, maar een grote omvang heeft het niet gekregen. Van 2007 tot en met 2009 werden er in de Kempen- en A2 gemeenten⁷¹ gemiddeld 17 onderzoeken per gemeente per jaar uitgevoerd. Het gemiddelde aantal proefsleuvenonderzoeken lag daarbij op ruim 2,5 per gemeente, terwijl het gemiddeld aantal opgravingen en archeologische begeleidingen op ruim één stond per gemeente. Voor de periode 2011-2021 is het gemiddeld aantal onderzoeken in Cranendonck gedaald naar 15 met gemiddeld één proefsleuvenonderzoek per jaar. Bij alle plangebieden is er, ondanks de meer gespecificeerde archeologische verwachting van de gemeentelijke verwachtingen- en waardenkaart, nog steeds gekozen voor een bureau- en/of booronderzoek als eerste onderzoekstap. In geen enkel geval werd er direct overgegaan tot een proefsleuvenonderzoek.

Het aantal archeologische onderzoeken per jaar is sinds 2011 redelijk gelijk gebleven. Een duidelijke daling van het aantal archeologische onderzoeken als gevolg van de economische crisis is in Cranendonck vrijwel niet zichtbaar. Dat er niet meer archeologische onderzoeken zijn uitgevoerd sinds 2011 lijkt echter ook een gevolg de doorwerking van het archeologiebeleid. Door het vaststellen van oppervlakte- en dieptegrenzen op de archeologische beleidskaart en in de erfgoedverordening, werd voorkomen dat er voor elke ontwikkeling archeologisch onderzoek noodzakelijk was.

Archeologisch onderzoek naar plangebied

In slechts negentien plangebieden (13 %) zijn twee of meer opeenvolgende (voor)onderzoeken uitgevoerd. Het merendeel hiervan betreft bureau- en/of booronderzoeken gevolgd door een proefsleuvenonderzoek. In zes van de dertien plangebieden waar een proefsleuvenonderzoek is uitgevoerd, zijn vindplaatsen aangetroffen. Bij de archeologische begeleidingen is in ruim een kwart van de gevallen een vindplaats aangesneden. Wat opvalt is dat er bij de karterende booronderzoeken⁷² en de veldkarteringen geen archeologische vondsten zijn gedaan. Bij het booronderzoek kan men zich dan ook afvragen of dit wel de meest geschikte onderzoeksmethode is.

De informatie die voortkwam uit de archeologische onderzoeken was in een aantal gevallen overigens erg beperkt, zoals de aangesneden huisplaatsen bij zinkassen sanering en de erfgreppels bij rioolaanleg. Er werden bij deze onderzoeken slechts flarden van ontginnings- of bewoningssporen

71 Dit zijn de gemeenten Bergeijk, Bladel, Cranendonck, Eersel, Heeze-Leende, Oirschot, Reusel-De Mierden, Valkenswaard en Waalre.

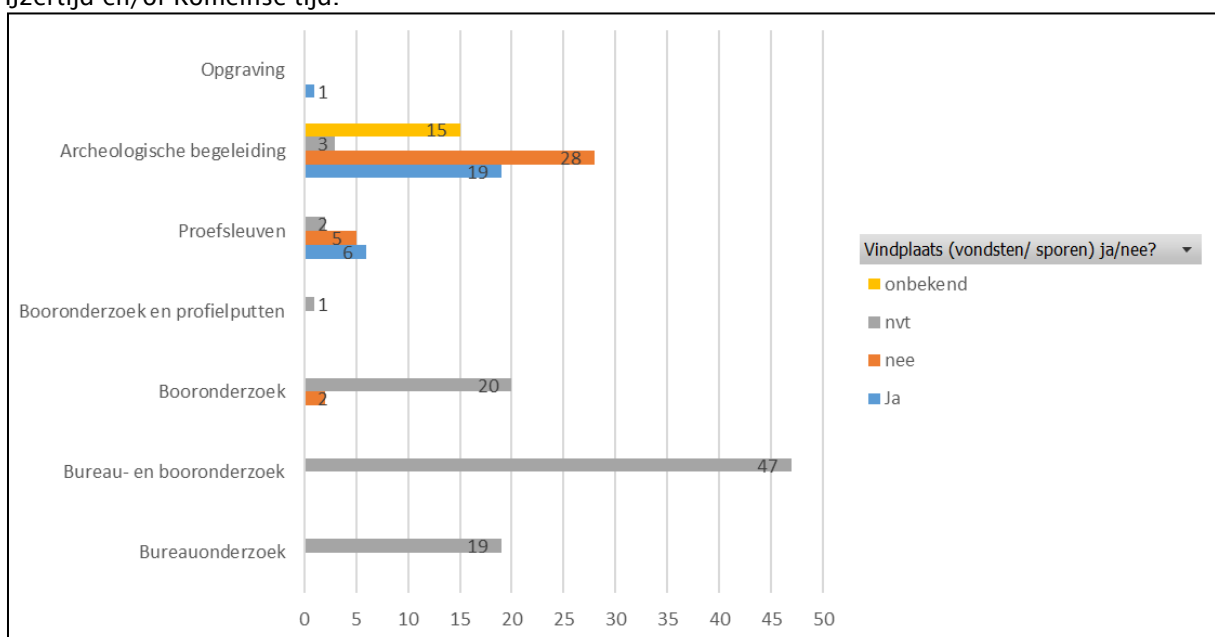
72 Verkennende booronderzoeken zijn hier niet meegeteld omdat die niet gericht zijn op het vinden van vindplaatsen.

aangesneden, maar het kwam ook voor dat het archeologisch onderzoek niet goed werd uitgevoerd. Geconcludeerd kan worden dat de kwaliteit en daarmee de informatiewinst uit archeologisch onderzoek sterk samenhangt met de ervaring en kennis van de archeoloog in het veld. De nodige veldervaring kan daarnaast onnodig archeologisch vervolgonderzoek voorkomen.

Opbrengst

Van vrijwel alle archeologische onderzoeken is per plangebied en daarmee per onderzoekscyclus nagegaan of het onderzoek een archeologische vindplaats heeft opgeleverd of niet. Van 40 van de in totaal 168 archeologische onderzoeken was (nog) geen rapport bij de gemeente/ODZOB beschikbaar. Of dit onderzoek resultaat heeft opgeleverd is dan ook niet bekend. Van de 128 overgebleven archeologische onderzoeken, heeft circa 20 % een vindplaats opgeleverd. Bij 35 archeologische onderzoeken is geen sprake van een vindplaats. Hier werd door middel van boringen, proefsleuven of een archeologische begeleiding vastgesteld dat de bodem sterk verstoord was of werden er geen archeologische vondsten gedaan. Deze onderzoeken hebben geresulteerd in een afronding van de archeologische AMZ-cyclus en een vrijgave archeologie van het onderzochte plangebied. Deze onderzoeken zijn op de geactualiseerde beleidskaart thans ingeschaald in beleidscategorie 7 (gebied zonder archeologische verwachting).

In 27 plangebieden werd een vindplaats aangetroffen. Het gaat hier om vindplaatsen met sporen van bewoning (nederzettingen en/of boerenerven), verkaveling en infrastructuur uit voornamelijk de late middeleeuwen en nieuwe tijd. Naast huisplaatsen zijn daarbij ook sporen van landinrichting en karresporen gevonden. Naast de opgraving hebben ook enkele proefsleuvenonderzoeken en archeologische begeleidingen nieuwe kennis opgeleverd. Bij de opgraving aan de Hanendijk gaat om een omgrepelde meerfasige nederzetting uit de Volle Middeleeuwen. Deze lag op niet al te grote afstand van het omgrachte Borghterrein van Budel. Hieruit blijkt dat we er rekening mee moeten houden dat er op veel meer plekken in Budel in de Middeleeuwen nederzettingen te vinden zijn. Het proefsleuvenonderzoek aan de Dr. A. Mathijssenstraat zal in 2022 vervolgd worden; hopelijk wordt dan duidelijk wat er precies op het binnenterrein van de Borgh gelegen was. Dat geldt ook voor de bewoningssporen bij De Kleine Wereld in Budel. Mogelijk gaat het hier om een nederzetting uit de IJzertijd en/of Romeinse tijd.



Grafiek waarin wordt weergegeven of de archeologische onderzoeken per plangebied wel of geen vindplaats hebben opgeleverd.

In twee grote plangebieden – Hof van Cranendonck en De Neerlanden – hebben grootschalige proefsleuvenonderzoeken plaats gevonden. Naast verkavelingsgreppels en karrensporen, hebben de onderzoeken echter geen sporen van bewoning of begravingen opgeleverd.

De meeste vindplaatsen zijn aangetroffen bij de archeologische begeleidingen. De informatie uit deze onderzoeken is veelal beperkt omdat de archeologische sporen veelal behouden konden blijven. Hoewel dat ook het doel van de archeologiewetgeving is, zorgt het er wel voor dat slechts globaal aangegeven kan worden om wat voor soort vindplaatsen en datering het gaat. De sanering van zinkassen op diverse boerenerven maakt wel duidelijk dat de historische lintbebouwing met de vaak nog aanwezige oude bebouwing al ver teruggaat in de tijd.

Tabel met overzicht van de aangetroffen archeologische vindplaatsen in de periode 2011-2021 met een korte toelichting:

| Locatie | Toelichting | Datering en complextype | Archeologische verwachting |
|-----------------------------------|---|--|----------------------------|
| Budel - Heesakkerweg 25 | Tijdens de archeologische begeleiding werd een oud wegtracé met flankerende sloten en greppel uit de 19e eeuw gevonden en gedocumenteerd. | Infrastructuur en verkaveling uit de Nieuwe tijd | hoog historische kern |
| Budel - Hanendijk | Tijdens de opgraving is een erf aangetroffen dat op basis van vondstmateriaal aan het einde van de 12e eeuw moet zijn opgericht. Oudere sporen of vondsten zijn niet aangetroffen. Het terrein is meteen bij aanleg al afgebakend met een rond verlopend greppelsysteem, mogelijk zelfs met een dubbele greppel. Binnen het omgreppelde terrein is al vanaf de inrichtingsfase ten minste één (hoofd)gebouw en een waterput aanwezig; mogelijk is een tweede groter (hoofd)gebouw en een grote spieker ook tijdens deze eerste fase opgericht. Voor de watervoorziening is men afhankelijk van een diep ingegraven boomstam waterput. | Bewoning uit de volle Middeleeuwen | Hoog |
| Budel- Willem de Zwijgerstraat 38 | Concluderend kan worden gesteld dat binnen het plangebied archeologische resten aanwezig zijn in de vorm van grondsporen en enkele vondsten. Bijzonderheden over de datering, omvang en context van deze resten konden echter niet worden achterhaald in verband met de beperkte omvang van het onderzochte areaal. | onbekend | Hoog historische kern |
| Soerendonk - Hof van Cranendonck | Op basis van de aangetroffen sporen en vondsten kunnen twee vindplaatsen worden onderscheiden. Vindplaats 2 omvat enkele diepe kuilen en een aantal paalsporen die mogelijk dateren uit het begin van de ontginning van het gebied (rond 1800) of net hiervoor. Mogelijk gaat het om één van de eerste boerderijen van het gebied en behoren de sporen tot het erf ervan. Vindplaats 3 omvat de resten van een zwaar aangetaste greppel die slechts fragmentarisch in beeld is gekomen. Mogelijk heeft de greppel een | Bewoning uit de Nieuwe tijd | Hoog en middelhoog |

| | | | |
|------------------------------|---|--|-------------------------------|
| | trapeziumvorm gehad. Over de datering kan niet meer gezegd worden dan ouder dan de 19e eeuw en mogelijk middeleeuws. | | |
| Budel - Schoordijk 1 | Tijdens de sanering zijn archeologische sporen aan het licht gekomen die gedateerd kunnen worden in de Nieuwe Tijd. Het betrof drie kuilen, een paalkuil en een greppel. | Bewoning uit de Nieuwe tijd | Hoog historisch kern |
| Budel - Broekkant 70 | Tijdens de sanering zijn archeologische sporen aan het licht gekomen die gedateerd kunnen worden in de Nieuwe Tijd. Het betrof drie paalkuilen, twee kuilen en een waterput (vermoedelijk gemaakt van plaggen). | Bewoning uit de Late Middeleeuwen - Nieuwe tijd | Hoog historisch kern |
| Gastel - Vennenweg 8 | In het plangebied zijn sporen aangetroffen die behoren bij het huis en het erf van de huidige bebouwing en diens voorganger die in 1955 gesloopt is en voor het eerst zichtbaar is op de kaart van circa 1900. Aangetroffen zijn onder andere twee bakstenen waterputten, paalsporen, muurwerk en kuilen. | Bewoning uit de Nieuwste tijd | Hoog |
| Budel - Anthony Fokkerstraat | Er zijn in totaal 30 grondsporen gevonden, waarvan twee archeologisch interessant zijn. Dit zijn twee kleine kuilen, maar hierin is geen archeologisch materiaal gevonden. De meeste grondsporen zijn greppels en sloten. | Verkaveling uit de Nieuwe tijd | Hoog |
| Budel - Heiligstraatje | Tijdens de sanering zijn archeologische sporen aan het licht gekomen die gedateerd kunnen worden in de Nieuwe tijd A (1500 – 1650). Het betrof een negentiental (paal)kuilen, waarvan er elf gerekend kunnen worden tot een plattegrond van een huis of een bijgebouw. | Bewoning uit de Late Middeleeuwen - Nieuwe tijd | Hoog |
| Soerendonk - Raadbroekweg | In zo goed als de hele put zijn restanten van karrensporen aangetroffen. | Infrastructuur uit de Nieuwe tijd | Hoog |
| Budel - Veestraat | Tijdens de archeologische begeleiding zijn negen paalkuilen en drie kuilen gevonden. Acht paalkuilen liggen min of meer in een rechte lijn van circa 10 meter. De functie van de palenrij is onduidelijk. Het zou om de wand van een gebouw kunnen gaan, maar een hekwerk is ook mogelijk. De locatie van de paalkuilen, tegen de weg de Bosch aan in het oude gehucht Bosch, geeft aan dat we te maken hebben met sporen van een oud erf van dit gehucht uit de periode 1500 – 1650. | Bewoning uit de Late Middeleeuwen - Nieuwe tijd | Hoog en hoog historische kern |
| Budel - Stationsweg 20 | Er is één spoor aangetroffen. Het betreft een waterput waarvan de bovenkant gemaakt is van beton. De waterput is niet verder uitgegraven waardoor de diepte niet is bepaald. De waterput zal in de 20e eeuw gedateerd kunnen worden. | Bewoning uit de Nieuwste tijd | Hoog |
| Budel - Hoofdstraat 202 | Tijdens de archeologische begeleiding zijn erfscheiding in de vorm van een greppel en een bruggetje uit de Nieuwe tijd gevonden. | Infrastructuur en verkaveling uit de Nieuwe tijd | Hoog |

| | | | |
|---|--|--|-------------------------------|
| Budel - Hoenderstraat | Tijdens de archeologische begeleiding zijn een perceleringsgreppel en een vijftal karrensporen aangetroffen uit Nieuwe tijd C. | Infrastructuur en verkaveling uit de Nieuwe tijd | Hoog |
| Budel-Dorplein - Parkdreef 113 | Tijdens de archeologische begeleiding zijn sporen aangetroffen van een plantage die gedateerd kan worden in de eerste helft van de 20e eeuw. | Agrarische productie uit de Nieuwe tijd | Hoog |
| Budel - Laarstraat | In het vlak zijn op enkele plaatsen karrensporen aangetroffen. | Infrastructuur uit de Nieuwe tijd | hoog historische kern |
| Budel - 't straatje | Tijdens de sanering zijn vier sporen aangetroffen. Het betreft een greppel en een drietal kuilen. Vermoedelijk dateren ze in de Nieuwe Tijd C (1850 – heden). | Bewoning uit de Nieuwe tijd | hoog en hoog historische kern |
| Budel - Parallelweg 41 | Er is één spoor aangetroffen. Het betreft een noord – zuid georiënteerde greppel met een breedte van circa 2,8 meter en een diepte van circa 0,7 meter. Het is niet duidelijk of er aan weerszijden van de greppel beschoeiingspalen stonden. Het plangebied ligt in het zoekgebied van de Weergraaf. Het is goed mogelijk dat deze Weergraaf oorspronkelijk een landweer is. Qua oriëntatie ligt de aangetroffen greppel in het verlengde van deze Weergraaf en kan hiervan dus een voortzetting zijn. | Mogelijk delen van een landweer uit de late Middeleeuwen | hoog en hoog historische kern |
| Budel - Vinnestraat | Tijdens de archeologische begeleiding zijn er over het hele tracé karrensporen aangetroffen. | Infrastructuur uit de Nieuwe tijd | hoog en hoog historische kern |
| Budel - Zijweg Broekkant | Tijdens de archeologische begeleiding zijn drie karrensporen aangetroffen die te maken hebben met de wegen die er in de tweede helft van de 19e eeuw en eerste helft van de 20e eeuw lagen. | Infrastructuur uit de Nieuwe tijd | hoog en laag |
| Soerendonk - Bulder Aa, Kleine Bruggen-Renheide | Bij het archeologisch onderzoek zijn greppels en paalkuilen aangetroffen, die gelegen waren net buiten de hoeve Raadbroek. De aanleg van de greppels is vermoedelijk gelijk te stellen met de ontginning van het gebied en het ontstaan van de hoeve. Twee vondsten (netverzwaarder en spinsteen) hangen waarschijnlijk samen met de hoeve Raadbroek en dateren vermoedelijk uit de Nieuwe tijd. De vondsten leveren aanwijzingen dat op de hoeve wol verwerkt is en dat de bewoners vermoedelijk met netten op de Bulder Aa visten. Wanneer de hoeve precies ontstaan is, kan niet achterhaald worden. Ze was in ieder geval al aan het begin van de 19e eeuw aanwezig, aangezien ze al op het Kadastrale Minuutplan staan aangegeven. Hierop is ook duidelijk de vierkante gracht te zien die om de hoeve lag. | Bewoning uit de Nieuwe tijd | hoog |
| Budel - Broekkant 47 | Tijdens het onderzoek is één vindplaats aangetroffen. De vindplaats bestaat uit een tiental paalkuilen en drie greppels. Vermoedelijk representeren de sporen een schuur en de afbakening van het perceel waarop de schuur stond. Het tijdens de aanleg van de sleuven | Bewoning uit de Late Middeleeuwen | hoog en hoog historische kern |

| | | | |
|------------------------------------|--|--|-------------------------------|
| | aangetroffen aardewerk dateert de vindplaats mogelijk in de 15e of 16e eeuw. | | |
| Budel - Doc. Ant. Mathijssenstraat | De sporen bestaan uit een gracht die in de jaren '40 – '50 van de vorige eeuw is gedempt. Op het binnenterrein zijn verschillende paalsporen aangetroffen. Vermoedelijk gaat het om middeleeuwse paalkuilen van een of twee gebouwen. Verondersteld wordt dat deze paalkuilen toebehoren aan de tiendschuur die hier ooit stond. Er zijn vooralsnog geen aanwijzingen voor de ligging van een versterkt huis. In werkput 6 is er naast de middeleeuwse resten ook sprake van de funderingsresten van de pastorie uit 1812. | Bewoning (o.a. Borgh van Budel) uit de Middeleeuwen en Nieuwe tijd | hoog en archeologische waarde |
| Budel – De Kleine Wereld | De aangetroffen sporen en vondsten getuigen van een archeologische vindplaats uit de ijzertijd of de Romeinse tijd en eventueel de volle middeleeuwen. | Bewoning uit de IJzertijd-Romeinse tijd en mogelijk Middeleeuwen | hoog |
| Maarheeze - Vogelsberg 12 | Hier is een grote kuil aangetroffen, mogelijk een drenkkuil voor vee. De kuil heeft langere tijd open gelegen, waardoor er een gelaagd pakket onderin is ontstaan. Hoewel er geen materiaal is aangetroffen in de kuil, wordt er verondersteld dat deze dateert uit de Nieuwe tijd. | Mogelijk bewoning uit de Nieuwe tijd | hoog historische kern |
| Maarheeze - De Neerlanden | Tijdens het onderzoek zijn twee vindplaatsen aangetroffen. Vindplaats 1 bestaat uit meerdere perceelsgreppels, waarin drie fases te onderscheiden zijn. De greppels uit de eerste fase dateren van vóór het ompspitten van het terrein. De oriëntatie van deze greppels wijkt af van de perceelsgrenzen op het kadastrale minuutplan van 1832. De greppels uit de tweede fase vertonen een grote overeenkomst met de parcelering zoals aangegeven op het kadastrale minuutplan. Dit betekent dan ook dat het ompspitten en ophogen van het terrein te dateren is vóór 1832. De tweede vindplaats bestaat uit karrensporen en bermgreppels behorende tot enkele routes/paden. | Infrastructuur en verkaveling uit de Nieuwe tijd | hoog en middelhoog |



Opgraving Hanendijk in Budel in 2020 waarbij een waterput opgebouwd uit een holle boomstam uit de 12^e eeuw is aangetroffen (foto Archol).

Het merendeel van de archeologische onderzoeken is uitgevoerd in gebieden met een hoge archeologische verwachting op de gemeentelijke archeologische verwachtingen- en waardenkaart. Deze hoge verwachtingszone heeft ook de meeste nieuwe kennis opgeleverd. Verder is ook nog gekeken naar de diepteligging van de archeologische laag bij de uitgevoerde archeologische onderzoeken. Die varieert nogal van 20 cm onder maaiveld in natuurgebieden tot 100 cm onder maaiveld in oude akkergebieden. De meest gangbare diepteligging blijft echter 30 en 50 cm onder maaiveld en lijkt samen te hangen met de aanwezigheid van een plaggendek. We kunnen hieruit concluderen dat de sinds 2012 vastgestelde ondergrenzen in oppervlakte en diepte, zoals aangegeven op de archeologische beleidskaart, goed functioneren.



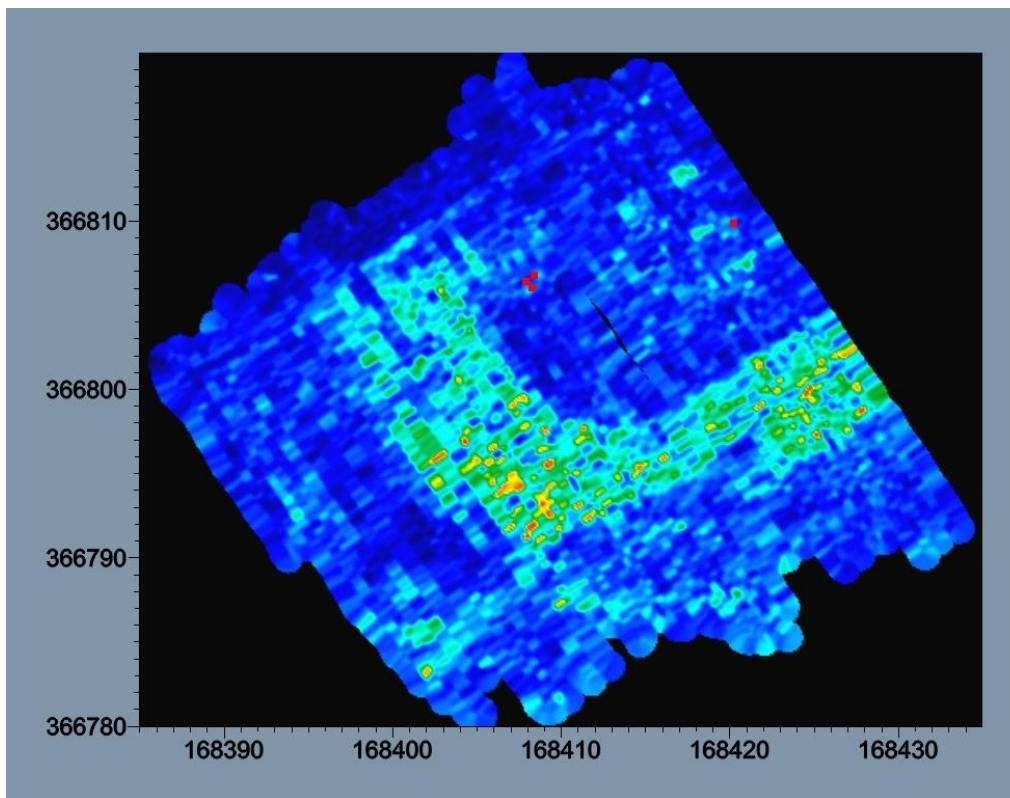
Proefsleuvenonderzoek bij De Neerlanden in Maarheeze in 2020 (foto J. Jakobi).

Wat wel aanpassing vraagt zijn de archeologisch waardevolle gebieden. Het gaat om gebieden waar op basis van archeologisch dan wel historisch onderzoek en kaartmateriaal vast staat dat hier archeologisch waardevolle resten aanwezig zijn. Het gaat dan om de middeleeuwse kerk met

begraafplaats in Budel en Maarheeze en de plek van de middeleeuwse kapel in Soerendonk. Verder verdient de toevalsvondst aan de Blake Beemd een opwaardering. Hier werden in 2014 bij de aanleg van drainage flinke aangepunte eikenhouten palen gevonden naast een gracht en muurfunderingen. Na melding van de eigenaar heeft de Archeologische Vereniging Kempen- en Peelland in samenwerking met de heemkundekring van Cranendonck en onder leiding van de regioarcheoloog, veldwerk uitgevoerd om vast te kunnen stellen om wat voor vindplaats het hier zou kunnen gaan. Naast metaaldetectie zijn er grondboringen, een grondradaronderzoek en een proefputje gegraven. Hieruit blijkt dat de muurresten vanaf circa 50 cm diepte aanwezig zijn. Aan het oppervlak ter plekke zijn volop baksteenresten zichtbaar in een spreiding van circa 20 bij 20 meter. De muurfunderingen, flinke aangepunte palen en grachten, lijken allen te wijzen een versterkt gebouw (burcht of blokhuis?) met een brede omgrachting. Dit past in het oude toponiem dat hier aan de Budelse kant in de buurt luidt: De Burgskens. Dat is meervoud, terwijl er pas één 'burgske' bekend is: dat van Budel; het archeologisch waardevolle terrein aan de andere kant van de Bulder Aa. Mogelijk ligt aan deze zijde van de Bulder Aa een tweede burcht.



De zware muurfundering komt op circa 50 cm diepte tevoorschijn.



Overzicht van het grondradar onderzoek (de lichtblauw/ groen gevlekte zone geeft de ligging van het muurwerk weer).

Conclusie

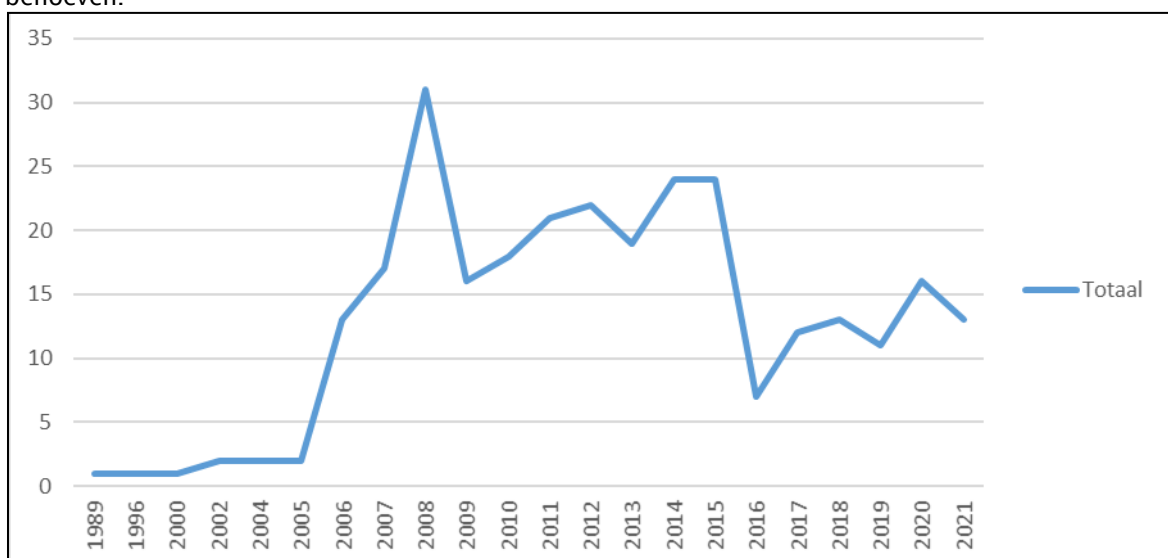
In de periode 2011-2021 zijn er 168 verschillende archeologische onderzoeken binnen 140 plangebieden in de gemeente Cranendonck uitgevoerd. Het gaat in een groot aantal gevallen om karterende en waarderende onderzoeken in de cyclus van de Archeologische Monumentenzorg om de archeologische waarde in voldoende mate te kunnen vaststellen.

Bij de meeste plangebieden kon men voor de vergunningaanvraag volstaan met de uitvoering van één archeologisch (voor)onderzoek om de archeologische waarde in voldoende mate te kunnen vaststellen. In negentien plangebieden waren hier meerdere (voor)onderzoeken nodig. Omdat niet alle archeologische onderzoeksrapporten beschikbaar waren, kon niet overal van worden vastgesteld wat de onderzoeken hebben opgeleverd. Daarbij zijn in diverse plangebieden alleen nog maar inventariserende vooronderzoeken uitgevoerd en moet al dan niet nog een nader archeologisch onderzoek worden uitgevoerd om te weten te komen of daar sprake is van een archeologische vindplaats. In 35 overgebleven plangebieden heeft het archeologisch onderzoek een vindplaats opgeleverd. De waarden en daarmee de kennis die deze vindplaatsen opleveren, varieert sterk, omdat van veel locaties slechts een beperkt oppervlak kon worden bloot gelegd. Dit is inherent aan de Nederlandse wetgeving die voorschrijft dat er zoveel mogelijk in de bodem behouden moet blijven en dat wat er opgegraven moet worden, betaald moet worden door de verstoorder. Feit is echter ook dat deze flarden aan informatie aan elkaar geknoopt moeten worden, wil er sprake zijn van kennisvermeerdering en geschiedschrijving. Dat is helaas niet geregeld binnen de gemeente, zodat het overzicht van de informatie die de archeologische onderzoeken oplevert, sterk gefragmenteerd blijft.

Ondanks de in 2012 vastgestelde gedetailleerde archeologische verwachtingen- en waardenkaart van de gemeente Cranendonck en daarbij het voorgeschreven advies tot archeologisch onderzoek, lijkt de archeologische verwachtingen- en waardenkaart nog maar weinig effect te hebben gehad op de

gekozen methode van archeologisch vooronderzoek. Het merendeel van de archeologische onderzoeken (ruim 50 %) bestaat uit een bureau- en/of booronderzoek, waarbij meestal maar beperkt tot geen inzicht wordt verkregen in de mogelijk aanwezige archeologische waarden.

Van 2000 tot en met 2010 werden er in de gemeente Cranendonck gemiddeld 9 archeologische onderzoeken per jaar uitgevoerd (zie grafiek hieronder). De grootste piek zat daarbij in het jaar 2008 met 31 archeologische onderzoeken waaronder 4 proefsleuvenonderzoeken. In de periode 2011-2021 is het gemiddeld aantal onderzoeken meer geworden met 15 per jaar. Dit hoge aantal is te wijten aan de vele archeologische begeleidingen van zinkas saneringen binnen de gemeente in de jaren 2012-2015. Het aantal gravende onderzoeken (proefsleuven en opgravingen) is nog steeds erg laag met gemiddeld één proefsleuvenonderzoek en slechts één opgraving per tien jaar. Uit de evaluatie van de archeologische onderzoeken in relatie tot de archeologische verwachting, kan worden opgemaakt dat de vastgestelde ondergrenzen in oppervlakte en diepte goed functioneren en geen aanpassing behoeven.



Het verloop van het totaal aantal archeologische onderzoeken in Cranendonck van 1986 t/m 2021.



Vondsten van het onderzoek bij Hoeve Raadbroek - Bulder Aa. 1: vuurstenen afslag; 2: loden netverzwaarder en 3: aardewerken spinsteen. 1500 (rechts) (foto RAAP).

Overzicht van alle uitgevoerde archeologische onderzoeken 2011-2021:

| Nr. plan-gebied | Zaak identificatie | Plaats | Toponiem | Archeologische verwachting | Onderzoeks type | Oppervlakte | Diepte bouw voor | jaartal uitvoering | Uitvoerder | Selectie advies | Selectie besluit | Vrijgegeven? | Vindplaats (vondsten / sporen) ja/nee? | Literatuur |
|-----------------|--------------------|------------|--------------------------------|----------------------------|--------------------------|---------------------|------------------|--------------------|---------------------------------|------------------|--------------------------|--------------|--|---|
| 1 | 2314789100 | Soerendonk | Damenweg | Hoog | Bureau- en booronderzoek | 880 m ² | 50 cm | 2011 | Becker en Van de Graaf | vervolgonderzoek | Geen vervolg | Nee | nvt | Zessen, J.W. van, 2011: Archeologisch bureauonderzoek en inventariserend veldonderzoek, verkennende fase, Damenweg, Soerendonk gemeente Cranendonck (Becker & Vd Graaf 1164) |
| 2 | 2316213100 | Soerendonk | Kouwbergen | Hoog - middelhoog | Bureau- en booronderzoek | 1550 m ² | 50 cm | 2011 | RAAP Archeologisch Adviesbureau | Geen vervolg | Vervolg onder voorwaarde | Nee | nvt | lic. K. Senica, 2011: Plangebied Kouwbergen 2 te Soerendonk, gemeente Cranendonck; archeologisch vooronderzoek: een bureau- en inventariserend veldonderzoek (verkennende fase), RAAP notitie 3771 |
| 3 | 2319470100 | Budel | Cranendoncklaan | Hoog | Bureau- en booronderzoek | 200 m ² | 50 cm | 2011 | RAAP Archeologisch Adviesbureau | Geen vervolg | Conform advies | Nee | nvt | J. van Hemert, MA, 2011: Plangebied Budel-Cranendoncklaan Gemeente Cranendonck archeologisch vooronderzoek: een bureauonderzoek en karterend booronderzoek, RAAP notitie 3799 |
| 4 | 2320417100 | Maarheeze | Oude Boom 5 | Hoog | Bureau- en booronderzoek | 600 m ² | 65 cm | 2011 | ADC ArcheoProjecten | Geen vervolg | Conform advies | Ja | nvt | Jonge, N. de & J. Holl, 2011: Oudeboom 5 te Maarheeze, gemeente Cranendonck. Een Bureauonderzoek en Inventariserend Veldonderzoek in de vorm van een verkennend booronderzoek (ADC Rapport 2683) |
| 5 | 2320944100 | Budel | Burgemeester van Houtstraat 23 | Hoog | Bureau- en booronderzoek | 8000 m ² | 50 cm | 2011 | Becker en Van de Graaf | Vervolgonderzoek | Conform advies | Nee | nvt | drs. A.M.H.C. Koekelkoren, drs. S. Moerman, 2011: Archeologisch bureauonderzoek & Inventariserend Veldonderzoek, verkennende fase: Burgemeester van Houtstraat 23, Budel, Gemeente Cranendonck (Becker & Vd Graaf 1201) |
| 5 | 2335995100 | Budel | Burgemeester van Houtstraat 23 | Hoog | Proefsleuven | 1200 m ² | 50 cm | 2011 | IDDS Archeologie B.V. | Geen vervolg | Conform advies | Ja | nee | Bos, P.A. van den, 2011: ??? (Becker en Van de Graaf-rapport 1266) |

| | | | | | | | | | | | | | | |
|----|----------------|------------------------|---|--|---------------------------------|------------------------|------------------|------|---|-----------------|-------------------|-----|-----|--|
| 6 | 23232 44100 | Gastel | Bergse straat 17 | Verstoord | Bureau- onderzoek | 2000 m ² | nvt | 2011 | ADC ArcheoPr ojecten | Geen vervolg | Conform advies | Ja | nvt | Blom, J.M., 2011: Bergsestraat 17 te Gastel (gemeente Cranendonck), Een Bureauonderzoek (ADC Rapport 2696) |
| 7 | 23245 65100 | Maarhe eze | Stations straat 80 | hoog en hoog historische kern | Bureau- en booronder zoek | ? | ? | 2011 | Synthe gra a BV | onbekend | nvt | Nee | nvt | S.M. Koeman en R. Nillesen, 2014: Bureauonderzoek en Inventariserend Veldonderzoek, verkennend booronderzoek, Stationsstraat 80 te Maarheeze (Synthegra rapport S110075) |
| 8 | 23250 34100 | Budel | Willem de Zwijger straat 31B-33 | hoog | Bureau- onderzoek | ? | ? | 2011 | ADC ArcheoPr ojecten | onbekend | nvt | Nee | nvt | Blom, J.M., 2011: Willem de Zwijgerstraat 31B-33 te Budel (gemeente Cranendonck), Een Bureauonderzoek (ADC Rapport 2728) |
| 9 | 23258 61100 | Maarhe eze | 't Hagen ruis | Hoog | Booronder zoek | 7850 m ² | 50 cm | 2011 | Synthe gra a BV | Geen vervolg | Conform advies | Ja | nvt | S.M. Koeman, 2011: Bureauonderzoek en Inventariserend Veldonderzoek, verkennend booronderzoek, t Hagelkruis te Maarheeze, gemeente Cranendonck |
| 10 | 23346 09100 | Maarhe eze | Zandbla uwtje | Hoog | Booronder zoek | 3200 m ² | 30 cm | 2011 | Archeopr o | Geen vervolg | Conform advies | Ja | nvt | Exaltus R., 2011: Zandblauwtje, Maarheeze. Gemeente Cranendonck. Inventariserend Veldonderzoek (IVO-O); Bureauonderzoek en karterend booronderzoek (= ArcheoPro Archeologisch rapport 11084) |
| 11 | 23264 03100 | Budel | NS- emplac ement Budel- Schoot | Hoog | Bureau- en booronder zoek | ? | 35- 100 cm | 2011 | Oranjew oud BV | Geen vervolg | Conform advies | Nee | nvt | P.C.Teekens en J.Tolsma, 2011: Bureauonderzoek en inventariserend veldonderzoek (verkennende fase) NS-emplacement Budel-Schoot (Oranjewoud rapport 2011/55) |
| 12 | 23271 49100 | Budel- Dorplei n | Majoor Greenh allweg | hoog | Bureau- en booronder zoek | ? | ? | 2011 | Archaeol ogical Research en Consulta ncy | onbekend | nvt | Ja | nvt | W.J.F. Thijs, 2011: Een archeologisch BO en karterend IVO door middel van boringen voor het perceel Majoor Greenhallweg 112 te Budel-Dorplein, gemeente Cranendonck (NB) (ARC Rapport 2011-67) |
| 13 | 23344 | Budel | Weerter | divers | Bureau- | 90,41 | nvt | 2011 | BAAC BV | Vervolgond | Conform | Nee | nvt | Boer, E.A.M. de & Kalisvaart C.C., 2011: Gemeente |

| | | | | | | | | | | | | | | |
|----|----------------|------------|---------------------------|-------------------------------------|--------------------------|---------------------|---------------|------|---------------------------------|-------------------|-------------------|-----|-----|--|
| | 96100 | | -heide | | onderzoek | ha | | | | erzoek | advies | | | Cranendonck en Weert. Plangebied FFA Oefenterrein Weerterheide (BAAC Rapport 11.0218) |
| 13 | | Budel | Weerterheide | divers | Booronderzoek | 90,41 ha | ? | 2011 | BAAC BV | Vervolgonderzoek | Conform advies | Nee | nvt | C.C. Kalisvaart 2011: Gemeente Weert. Plangebied FFA Oefenterrein Weerterheide te Weert. Inventariserend veldonderzoek (verkennde fase) (BAAC rapport V-11.0328), 's-Hertogenbosch. |
| 13 | 23626 51100 | Weert | Oefenterrein Weerterheide | divers | Booronderzoek | 28 ha | 25 cm en meer | 2012 | BAAC BV | Vervolg of behoud | Vervolg of behoud | Nee | nvt | Putten, M.J. van, 2012: Gemeenten Cranendonck en Weert. Plangebied FFA Oefenterrein Weerterheide te Weert. Inventariserend veldonderzoek (karterende fase) (BAAC Rapport 12-0079) |
| 13 | 23825 45100 | Budel | Weerterheide | divers | Booronderzoek | 0,56 ha | 25 cm en meer | 2012 | BAAC BV | Vrijgeven | Conform advies | Ja | Nee | Voeten, D.F.A.E., 2012: Gemeenten Cranendonck en Weert. Plangebied FFA Oefenterrein Weerterheide. Inventariserend veldonderzoek (waarderende fase) (BAAC Rapport V-12.0309) |
| 14 | 22585 91100 | Budel | Randweg-Oost | middelhoog | Bureau- en booronderzoek | 2,3 ha | 30 cm | 2011 | Archeopro | Vrijgeven | Conform advies | Ja | nvt | Exaltus R., 2011: Randweg-Oost, Budel (ArcheoPro rapport 11116) |
| 15 | 23424 25100 | Gastel | Hoevestraat | Hoog | Bureau- en booronderzoek | 1300 m ² | 45 cm | 2011 | ADC Archeoprojecten | Vervolgonderzoek | onbekend | Nee | nvt | Hanemaaijer, M. & I.S.J. Beckers, 2013: Hoevestraat, Gastel, gemeente Cranendonck. Een Bureauonderzoek en Inventariserend Veldonderzoek in de vorm van een verkennend booronderzoek (ADC rapport 2889) |
| 16 | 23426 11100 | Soerendonk | Kranenveld | archeologische waarde, hoog en geen | Bureauonderzoek | ? | ? | 2011 | BAAC BV | onbekend | nvt | Nee | nvt | Rapport niet aanwezig |
| 17 | 23437 38100 | Soerendonk | Molenheide 40 | Hoog | Bureau- en booronderzoek | 2000 m ² | >25 cm | 2011 | RAAP Archeologisch Adviesbureau | Geen vervolg | onbekend | Nee | nvt | drs.ing. D.M.G. Keijers, 2011: plangebied Molenheide 40 te Soerendonk, gemeente Cranendonk; archeologisch vooronderzoek: een bureau- en verkennend booronderzoek (RAAP notitie 4009) |
| 18 | 23472 12100 | Maarheeze | De Weyers | Hoog | Bureauonderzoek | 1000 m ² | nvt | 2011 | Grontmij | Vervolgonderzoek | Geen vervolg | Nee | nvt | dhr. drs. J.J.G. Geraeds, 2013: Archeologisch onderzoek seniorenwoning De Weyers te |

| | | | | | | | | | | | | | | |
|----|----------------|--------|--------------------|-----------------------|----------------------------|--------------------|--------|------|---------------------------------|------------------|----------------|-----|-----|---|
| | | | | | | | | | | | | | | Maarheeze gemeente Cranendonck (Grontmij rapport 1139) |
| 19 | 23528 18100 | Hugten | Hugten | Hoog | Bureau- en booronderzoek | 706 m ² | >30 cm | 2011 | RAAP Archeologisch Adviesbureau | Vervolgonderzoek | Conform advies | Nee | nvt | ir. M.M. Peeters, 2012: Plangebied Hugten 19 te Maarheeze, gemeente Cranendonck; archeologisch vooronderzoek: een bureauonderzoek en verkennend booronderzoek (RAAP notitie 4121) |
| 20 | 23550 20100 | Budel | Maarheezeweg 42 | laag | Bureauonderzoek | ? | ? | 2012 | SOB Research | onbekend | nvt | Nee | nvt | Mientjes, A.C. en J. Ras, 2014: IVO-Overig Waterwingebied Budel, Maarheezeweg 42, Budel, Gemeente Cranendonck (SOB Research rapport 1931-1201) |
| 21 | 23554 59100 | Budel | Cranendoncklaan 97 | hoog | Archeologische begeleiding | ? | ? | 2012 | Grontmij | nvt | nvt | Nee | Nee | L. van Diepen, 2012: Beknopte rapportage Cranendoncklaan 97 (Grontmij archeologische rapporten) |
| 22 | 23595 09100 | Budel | Bergbosweg 6 | Hoog | Archeologische begeleiding | ? | 30 cm | 2012 | Grontmij | nvt | nvt | Nee | Nee | Lieke van Diepen, 2012: Beknopte rapportage saneringslocatie Bergbosweg 6 te Budel (Grontmij) |
| 23 | 23595 17100 | Budel | Bergbosweg 8 | Hoog | Archeologische begeleiding | ? | ? | 2012 | Grontmij | nvt | nvt | Nee | Nee | L. van Diepen, 2012: Beknopte rapportage Archeologisch onderzoek saneringslocatie Bergbosweg 6 Budel (Grontmij) |
| 24 | 23671 55100 | Budel | Nieuwendijk 35 | hoog historische kern | Archeologische begeleiding | ? | ? | 2012 | Grontmij | nvt | nvt | Nee | Nee | L. van Diepen, Archeologisch onderzoek saneringslocatie Nieuwendijk 35 Budel |
| 25 | 23671 88100 | Budel | Heesakkerweg 25 | hoog historische kern | Archeologische begeleiding | ? | 60 cm | 2012 | Grontmij | nvt | nvt | Nee | Ja | L. van Diepen, 2013: Beknopte rapportage Archeologisch onderzoek saneringslocatie Heesakkerweg 25 Budel |
| 26 | 23710 83100 | Budel | Toom 22 | hoog historische kern | Archeologische begeleiding | ? | ? | 2012 | Grontmij | nvt | nvt | Nee | Nee | drs. L. van diepen, 2013: Beknopte rapportage Archeologisch onderzoek saneringslocatie Toom 22 Budel |

| | | | | | | | | | | | | | | |
|----|---------------------------------------|------------|------------------|-----------------------|----------------------------|---------------------|-----------|------|-----------------------------------|------------------|----------------|-----|----------|---|
| 27 | 23752 30100 | Soerendonk | Kouwenbergen | hoog | Archeologische begeleiding | ? | ? | 2012 | Grontmij | nvt | nvt | Nee | Nee | drs. L. van Diepen, 2013: Beknopte rapportage archeologisch onderzoek saneringlocatie Kouwenberg 5 Soerendonk |
| 28 | 23755 22100 | Budel | Meemortel | Hoog historische kern | Booronderzoek | 6300 m ² | >20 cm | 2012 | Archeopro | Vrijgeven | Conform advies | Nee | nvt | Exaltus R., 2012: Meemortel, Budel (ArcheoPro rapport 12066) |
| 29 | 23758 47100 /2375 85510 0 | Budel | Hanendijk (ong.) | Hoog | Bureau- en booronderzoek | 3800 m ² | 70 cm | 2012 | Econsultancy BV | Vervolgonderzoek | Conform advies | Nee | nvt | M. Stiekema, 2012: Archeologisch bureauonderzoek en verkennend booronderzoek Hanendijk (ong.) te Budel, gemeente Cranendonck (Econsultancy) |
| 29 | 47858 81100 | Budel | Hanendijk | Hoog | Proefsleuven | 3650 m ² | 60-100 cm | 2020 | Econsultancy BV | Vervolgonderzoek | Conform advies | Nee | Ja | Beurskens, P., 2020, Rapportage proefsleuvenonderzoek Hanendijk (ong.) te Budel in de gemeente Cranendonck (Econsultancy rapportnr. 10687.001), Swalmen |
| 29 | 48687 93100 | Budel | Hanendijk | Hoog | Opgraving | 2300 m ² | 30-60 cm | 2020 | Archeologisch Onderzoek Leiden BV | nvt | nvt | Ja | Ja | A. Hakvoort, 2021: Een omgreppeld erf uit de volle middeleeuwen langs de Hanendijk in Budel. Opgraving (DO), Woningen Hanendijk Budel, gemeente Cranendonck (Archol Rapport 571) |
| 30 | 23764 13100 | Gastel | Hoogstraat 10 | Hoog | Bureau- en booronderzoek | 3000 m ² | >40 cm | 2012 | ADC Archeoprojecten | Geen vervolg | Proefsleuven | Nee | nvt | Brijker, J.M., 2013: Hoogstraat 10, Gastel (gemeente Cranendonck). Een Bureauonderzoek en Inventariserend Veldonderzoek in de vorm van een verkennend booronderzoek (ADC rapport) |
| 30 | 23881 67100 | Gastel | Hoogstraat 10 | Hoog | Proefsleuven | 3000 m ² | >40 cm | 2012 | ADC Archeoprojecten | Vrijgeven | Conform advies | Ja | nee | Prangsmas, N.M., Gastel Hoogstraat 10 (gemeente Cranendonck). Een inventariserend veldonderzoek in de vorm van proefsleuven en een begeleiding (ADC Rapport 3289) |
| 31 | 23846 68100 | Budel | Driebokstraat | hoog | Archeologische begeleiding | ? | ? | 2012 | Grontmij | nvt | nvt | Nee | onbekend | L. van Diepen, 2013: Beknopte rapportage Archeologisch onderzoek saneringslocatie Driebokstraat 8 Budel |

| | | | | | | | | | | | | | | |
|----|--|------------|---|---------------------------|--------------------------------|---------------------|----------|------|---------------------|--|----------------------------|-----|----------|---|
| 32 | 23868 88100 | Maarheeze | Hugten 23 | hoog | Archeologische begeleiding | ? | ? | 2012 | Grontmij | nvt | nvt | Nee | onbekend | drs. L. van Diepen, 2012: Beknopte rapportage Archeologisch onderzoek saneringslocatie Hugten 23 Maarheeze |
| 33 | 23890 17100 | Budel | Burgermeester van Houtstraat/Willem de Zwijgerlaan 38 | Hoog historische kern | Bureauonderzoek | 874 m ² | nvt | 2012 | ADC ArcheoProjecten | Vrijgeven | Archeologische begeleiding | Nee | nvt | Hanemaaijer, M., 2013: Willem de Zwijgerstraat 38 te Budel (gemeente Cranendonck). Een Bureauonderzoek (ADC Rapport 3260) |
| 33 | 24557 29100 | Budel | Willem de Zwijgerstraat 38 Budel | Hoog historische kern | Archeologische begeleiding | 3500 m ² | >80 cm | 2014 | ADC ArcheoProjecten | nvt | nvt | Nee | Ja | Jezeer, W., 2015: Willem de Zwijgerstraat 38, Budel (gemeente Cranendonck) (ADC Rapport 3947) |
| 34 | 23898 36100 /2390 23110 0/241 48311 00 | Soerendonk | Hof van Cranendonck | Hoog, middelhoo g en laag | Bureau- en booronderzoek | 23,5 ha | 30-55 cm | 2012 | Econsultancy BV | | | Nee | nvt | Stiekema, M., 2012: Hof van Cranendonck te Soerendonk, gemeente Cranendonck. Archeologisch Bureauonderzoek en verkennend booronderzoek, Econsultancy Archeologisch rapport 12081662. Stiekema, M., 2013: Uitbreiding Hof van Cranendonck te Soerendonk, gemeente Cranendonck. Archeologisch Bureauonderzoek, Econsultancy Archeologisch rapport 13071545. |
| 34 | 24050 62100 /2432 31010 0 | Soerendonk | Hof van Cranendonck | Hoog, middelhoo g en laag | Booronderzoek en profielputten | 70 ha | >30 cm | 2013 | Econsultancy BV | Deels vervolgonderzoek, deels vrijgave | Deels conform advies | Nee | nvt | Stiekema, M., 2013: Hof van Cranendonck te Soerendonk, gemeente Cranendonck. Archeologisch verkennend booronderzoek, Econsultancy Archeologisch rapport 13041307; T. Hos & M. Stiekema, 2014: Archeologisch verkennend profielputten- en booronderzoek Hof |

| | | | | | | | | | | | | | | |
|----|----------------|----------------|---------------------|---|----------------------------|---------|-----------|------|-----------------------------------|-----------|------------------------|-----|-----|---|
| | | | | | | | | | | | | | | van Cranendonck te Soerendonck, gemeente Cranendonck |
| 34 | 24465 43100 | Soerendonck | Hof van Cranendonck | Hoog en middelhoog | Proefsleuven | 15,3 ha | 25-100 cm | 2014 | Archeologisch Onderzoek Leiden BV | Vrijgeven | Conform advies | Ja | Ja | Tol,A.J., Greppels in een geëgaliseerd dekzandlandschap. Proefsleuvenonderzoek in plangebied Hof van Cranendonck te Soerendonck, gemeente Cranendonck (Archol rapport 255) |
| 35 | 23898 60100 | Budel | Klein Schoot 39 | onbekend | Archeologische begeleiding | ? | ? | 2012 | Grontmij | nvt | nvt | Nee | nvt | drs. L. van Diepen, 2013: Beknopte rapportage Archeologisch onderzoek saneringslocatie Klein-Schoot 39 Budel |
| 36 | 23952 79100 | Budel | Klein Schoot 8 | hoog | Archeologische begeleiding | ? | ? | 2013 | Grontmij | nvt | nvt | Nee | nvt | drs. L. van Diepen, 2013: Beknopte rapportage Archeologisch onderzoek saneringslocatie Klein-Schoot 8 Budel |
| 37 | 24002 50100 | Soerendonck | Heuvel 22 | hoog historische kern | Archeologische begeleiding | ? | ? | 2013 | Grontmij | nvt | nvt | Nee | nvt | L. van Diepen, 2012: Beknopte rapportage Archeologisch onderzoek saneringslocatie Heuvel 22 Soerendonck |
| 38 | 23997 01100 | Soerendonck | Bulder Aa | hoog, middelhoog en archeologische waarde | Bureau- en booronderzoek | 23,7 ha | 25-60 cm | 2013 | Vestigia BV | Vrijgeven | Deels vervolgonderzoek | Nee | nvt | Heeringen, R.M. van, W.J. Weerheijm, R. Schrijvers, K. Klerks, B.A. Brugman, 2013: Archeologisch vooronderzoek ten behoeve van peilgestuurde drainage in het beekdal van de Bulder Aa, gemeente Cranendonck. Ruimtelijk advies op basis van bureauonderzoek en inventariserend veldonderzoek (verkennende fase) (Vestigia rapport 1085) |
| 39 | 24003 72100 | Budel-Dorplein | Bresselse Dijk 21 | hoog | Bureau- en booronderzoek | ? | ? | 2013 | Synthegra BV | onbekend | onbekend | Nee | nvt | drs. H. Kremer, 2013: Bureauonderzoek en inventariserend veldonderzoek karterend booronderzoek Bresselsedijk 21 te Budel-Dorplein gemeente Cranendonck (Synthegra rapport S130022) |
| 40 | 24031 | Soerendonck | Groenst | hoog | Bureau- en | ? | ? | 2013 | Archeodi | onbekend | onbekend | Nee | nvt | Schorn, E.A., 2014: Bureauonderzoek en |

| | | | | | | | | | | | | | | |
|----|----------------|----------|----------------------|-------------------------------|----------------------------|---------------------|--------|------|--------------------|----------------|-----|-----|----------|--|
| | 18100 | onk | raat 16 | | booronderzoek | | | | enst Gelderland BV | | | | | Inventariserend Veldonderzoek karterende fase Groenstraat 16 te Soerendonk (Archeodienst rapport 266) |
| 41 | 24055 16100 | Budel | Schoordijk 1 | Hoog historisch kern | Archeologische begeleiding | ? | 80 cm | 2013 | Econsultancy BV | behoud in situ | nvt | Nee | Ja | T.H.L. Hos, 2013: Archeologische begeleiding protocol proefsleuven |
| 42 | 24061 64100 | Budel | Broekkant 70 | Hoog historisch kern | Archeologische begeleiding | 5970 m ² | 60 cm | 2013 | Econsultancy BV | behoud in situ | nvt | Nee | Ja | T.H.L. Hos, 2013: Archeologische begeleiding protocol proefsleuven Broekkant 70 te Budel in de gemeente Cranendonck |
| 43 | 24127 17100 | Gastel | Vennenweg 8 | Hoog | Archeologische begeleiding | 2230 m ² | 60 cm | 2013 | Econsultancy BV | behoud in situ | nvt | Nee | Ja | T.H.L. Hos, 2013: ARCHEOLOGISCHE BEGELEIDING PROTOCOL PROEFSLEUVEN VENNENWEG 8 TE GASTEL GEMEENTE CRANENDONCK |
| 44 | 24157 14100 | Budel | Hamontweg 36-38 | hoog | Archeologische begeleiding | ? | ? | 2013 | Econsultancy BV | nvt | nvt | Nee | onbekend | Drs. A.H. Schutte, 2013: Archeologische begeleiding van de sanering van zinkassen Hamontweg 36-38 te Budel, gemeente Cranendonck |
| 45 | 24184 28100 | Budel | Anthony Fokkerstraat | Hoog | Archeologische begeleiding | 1,5 ha | >20 cm | 2013 | De Steekproef | nvt | nvt | Ja | Ja | Tulp, C., 2013: Anthony Fokkerstraat, Budel (Gem. Cranendonck, NB.). Archeologische Begeleiding (De Steekproef) |
| 46 | 24214 98100 | Budel | Fabrieksstraat 2 | hoog en hoog historische kern | Archeologische begeleiding | ? | ? | 2013 | Econsultancy BV | nvt | nvt | Nee | onbekend | Drs. T.H.L. Hos, 2013: Archeologische begeleiding van de sanering van zinkassen Fabrieksstraat 2 te Budel in de gemeente Cranendonck |
| 47 | 24230 28100 | Budel | Heiligstraatje | Hoog | Archeologische begeleiding | 2250 m ² | 70 cm | 2013 | Econsultancy BV | Behoud in situ | nvt | Nee | Ja | T.H.L. Hos, 2013: ARCHEOLOGISCHE BEGELEIDING PROTOCOL PROEFSLEUVEN HEILIGSTRAATJE TE BUDEL GEMEENTE CRANENDONCK |
| 48 | 24234 82100 | Maarheze | Dahliahof | hoog | Archeologische begeleiding | ? | ? | 2013 | Econsultancy BV | nvt | nvt | Nee | onbekend | Drs. T.H.L. Hos, 2013: ??? (Econsultancy-rapport 12122042.22 DIV.ABdK.ABG) |

| | | | | | | | | | | | | | | |
|----|----------------|------------------------|------------------------------------|--|---------------------------------------|-------------------------|----------|------|---------------------|-----|-----|-----|--------------|--|
| | | | | | g | | | | | | | | | |
| 49 | 24243 81100 | Budel | Gastels eweg 40 | hoog | Archeolog ische begeleidin g | ? | ? | 2013 | Econsult ancy BV | nvt | nvt | Nee | onbeken d | Drs. T.H.L. Hos, 2013: Archeologische begeleiding van de sanering van zinkassen Gastelseweg 40 te Budel in de gemeente Cranendonck |
| 50 | 24244 13100 | Budel | Heuvel 19 | hoog | Archeolog ische begeleidin g | ? | ? | 2013 | Econsult ancy BV | nvt | nvt | Nee | onbeken d | Drs. T.H.L. Hos, 2013: Archeologische begeleiding van de sanering van zinkassen Heuvel 19 te Budel in de gemeente Cranendonck |
| 51 | 24289 42100 | Budel | Willem de Zwijgerl aan 69 | hoog en hoog historische kern | Archeolog ische begeleidin g | ? | ? | 2013 | Econsult ancy BV | nvt | nvt | Nee | onbeken d | T.H.L. Hos, 2013: Archeologische begeleiding protocol proefsleuven Willem de Zwijgerlaan 69 te Budel in de gemeente Budel |
| 52 | 24293 06100 | Budel | Schoord ijk 6 | Hoog historische kern | Archeolog ische begeleidin g | 3540 m ² | 50 cm | 2013 | Econsult ancy BV | nvt | nvt | Nee | nee | Drs. T.H.L. Hos, 2014: Archeologische begeleiding van de sanering van zinkassen Schoordijk 6 te Budel in de gemeente Cranendonck |
| 53 | 24522 04100 | Budel | Driebok straat | Hoog en middelhoe g | Archeolog ische begeleidin g | 8501 m ² | 50 cm | 2014 | Econsult ancy BV | nvt | nvt | Nee | nee | Drs. T.H.L. Hos, 2014: Archeologische begeleiding van de sanering van zinkassen zijpad van de Driebokstraat te Budel in de gemeente Cranendonck |
| 54 | 24669 07100 | Soerend onk | Raadbr oekweg | Hoog | Archeolog ische begeleidin g | 850 m ² | 50 cm | 2014 | Econsult ancy BV | nvt | nvt | Nee | Ja | Drs. T.H.L. Hos, 2015: Archeologische begeleiding van de sanering van zinkassen Raadbroekweg te Soerendonk in de gemeente Cranendonck |
| 55 | 24669 23100 | Budel | Veestra at | Hoog en hoog historische kern | Archeolog ische begeleidin g | 12000 m ² | ? | 2014 | Econsult ancy BV | nvt | nvt | Nee | Ja | Drs.T.H.L.Hos, 2015: Archeologische begeleiding Veestraat te Budel in de gemeente Cranendonck |
| 56 | 24669 72100 | Budel- Dorplei n | 't routje perceel 74 | Hoog | Archeolog ische begeleidin g | 3000 m ² | ? | 2014 | Econsult ancy BV | nvt | nvt | Nee | nee | Drs. T.H.L. Hos, 2015: Archeologische begeleiding van de sanering van zinkassen opt Routje perceel 74 te Budel Dorplein in de gemeente Cranendonck |
| 57 | 24292 | Budel | Stations | Hoog | Archeolog | 2000 | 80 | 2014 | Econsult | nvt | nvt | Nee | Ja | Drs. T.H.L. Hos, 2014: Archeologische begeleiding |

| | | | | | | | | | | | | | | |
|----|------------|------------------|-----------------|-------------------------------|----------------------------|---------------------|--------|------|-----------------|-----|-----|-----|-----|--|
| | 82100 | | weg 20 | | ische begeleiding | m ² | cm | | ancy BV | | | | | van de sanering van zinkassen Stationsweg 20 te Budel in de gemeente Cranendonck |
| 58 | 2436101100 | Budel | Hoofdstraat 202 | Hoog | Archeologische begeleiding | 3300 m ² | 50 cm | 2014 | Econsultancy BV | nvt | nvt | Nee | ja | Drs. T.H.L. Hos, 2014: Archeologische begeleiding van de sanering van zinkassen Hoofdstraat 202 te Budel Dorplein in de gemeente Cranendonck |
| 59 | 2442996100 | Budel | t routje 11 | Hoog | Archeologische begeleiding | 3310 m ² | 100 cm | 2014 | Econsultancy BV | nvt | nvt | Nee | nee | Drs. T.H.L. Hos, 2014: Archeologische begeleiding van de sanering van zinkassen 't Routje 11 te Budel Dorplein in de gemeente Cranendonck |
| 60 | 2443002100 | Budel-Dorplein | Eikenlaan 205 | Hoog | Archeologische begeleiding | 500 m ² | 40 cm | 2014 | Econsultancy BV | nvt | nvt | Nee | nee | Drs. T.H.L. Hos, 2014: Archeologische begeleiding van de sanering van zinkassen Eikenlaan 205 te Budel Dorplein in de gemeente Cranendonck |
| 61 | 2443602100 | Budel | Hoenderstraat | Hoog | Archeologische begeleiding | 2953 m ² | 50 cm | 2014 | Econsultancy BV | nvt | nvt | Nee | ja | Drs. T.H.L. Hos, 2014: Archeologische begeleiding van de sanering van zinkassen Hoenderstraat te Budel in de gemeente Cranendonck |
| 62 | 2443627100 | Budel | Keunenhoek | Hoog en hoog historische kern | Archeologische begeleiding | 471 m ² | 100 cm | 2014 | Econsultancy BV | nvt | nvt | Nee | nee | Drs. T.H.L. Hos, 2014: Archeologische begeleiding van de sanering van zinkassen Keunenhoek te Budel in de gemeente Cranendonck |
| 63 | 2447289100 | Budel - Dorplein | Parkdreef 113 | Hoog | Archeologische begeleiding | 2380 m ² | 50 cm | 2014 | Econsultancy BV | nvt | nvt | Nee | ja | Drs.T.H.L.Hos, 2015: Archeologische begeleiding Parkdreef 113 te Budel Dorplein in de gemeente Cranendonck |
| 64 | 2448999100 | Soerendonk | Nieuwe Beek | Hoog en hoog historische kern | Archeologische begeleiding | 630 m ² | 50 cm | 2014 | Econsultancy BV | nvt | nvt | Nee | nee | Drs. T.H.L. Hos, 2014: Archeologische begeleiding van de sanering van zinkassen Nieuwe Beek te Soerendonk in de gemeente Cranendonck |
| 65 | 2449005100 | Soerendonk | De Moosten | Hoog historische kern | Archeologische begeleiding | 6000 m ² | 30 cm | 2014 | Econsultancy BV | nvt | nvt | Nee | nee | Drs. T.H.L. Hos, 2014: Archeologische begeleiding van de sanering van zinkassen De Moosten te Soerendonk in de gemeente Cranendonck |

| | | | | | | | | | | | | | | |
|----|----------------|----------------|----------------------------|---------------------------|---------------------------------------|-----------|----------|------|---------------------|-----|-----|-----|--------------|--|
| 66 | | Soerend onk | Klutters hoek | hoog | Archeolog ische begeleidin g | ? | ? | 2014 | Econsult ancy BV | nvt | nvt | Nee | onbeken d | Rapport niet aanwezig |
| 67 | 24490 38100 | Budel | Majoor Greenh allweg | Hoog | Archeolog ische begeleidin g | 471 m² | 50 cm | 2014 | Econsult ancy BV | nvt | nvt | Nee | nee | Drs. T.H.L. Hos, 2014: Archeologische begeleiding van de sanering van zinkassen Majoor Greenhallweg te Budel Dorplein in de gemeente Cranendonck |
| 68 | | Budel | Heikant straat 17 | hoog | Archeolog ische begeleidin g | ? | ? | 2014 | Econsult ancy BV | nvt | nvt | Nee | onbeken d | Rapport niet aanwezig |
| 69 | | Budel | Asbroe kweg | hoog | Archeolog ische begeleidin g | ? | ? | 2014 | Econsult ancy BV | nvt | nvt | Nee | onbeken d | Rapport niet aanwezig |
| 70 | | Maarhe eze | Dissel Broekw eg | hoog | Archeolog ische begeleidin g | ? | ? | 2014 | Econsult ancy BV | nvt | nvt | Nee | onbeken d | Rapport niet aanwezig |
| 71 | 24521 56100 | Budel | Hamont er-weg | hoog | Archeolog ische begeleidin g | ? | ? | 2014 | Econsult ancy BV | nvt | nvt | Nee | onbeken d | Drs. T.H.L. Hos, 2014: Archeologische begeleiding van de sanering van zinkassen Hamonterweg te Budel-Schoot, gemeente Cranendonck |
| 72 | 24522 04100 | Budel | Driebok straat | hoog en middelhoe g | Archeolog ische begeleidin g | ? | ? | 2014 | Econsult ancy BV | nvt | nvt | Nee | onbeken d | Rapport niet aanwezig |
| 73 | 24669 31100 | Gastel | Heikant | hoog | Archeolog ische begeleidin g | ? | ? | 2015 | Econsult ancy BV | nvt | nvt | Nee | onbeken d | Drs. T.H.L. Hos, 2015: Archeologische begeleiding van de sanering van zinkassen zijpad van de Heikant te Budel in de gemeente Cranendonck |
| 74 | 24669 | Soerend | Eikensc | hoog | Archeolog | 850 | 30 | 2015 | Econsult | nvt | nvt | Nee | nee | Drs. T.H.L. Hos, 2015: Archeologische begeleiding |

| | | | | | | | | | | | | | | | |
|----|----------------|----------------|-------------------|-------------------------------|----------------------------|---------------------|-------|------|-----------------|-----|-----|-----|-----|--|--|
| | 80100 | onk | hoor | | ische begeleiding | m ² | cm | | ancy BV | | | | | | van de sanering van zinkassen Eikenschoor te Soerendonk in de gemeente Cranendonck |
| 75 | 24674 99100 | Budel | Laarstraat | hoog historische kern | Archeologische begeleiding | 1500 m ² | 50 cm | 2015 | Econsultancy BV | nvt | nvt | Nee | ja | | Drs. T.H.L. Hos, 2015: Archeologische begeleiding van de sanering van zinkassen op de Laarstraat te Budel in de gemeente Cranendonck |
| 76 | 24675 06100 | Budel | 't straatje | hoog en hoog historische kern | Archeologische begeleiding | 1150 m ² | 60 cm | 2015 | Econsultancy BV | nvt | nvt | Nee | ja | | Drs. T.H.L. Hos, 2015: Archeologische begeleiding van de sanering van zinkassen op rÇyt Straatje te Budel Schoot in de gemeente Cranendonck |
| 77 | 24675 22100 | Budel | Berg 4a | hoog | Archeologische begeleiding | 4000 m ² | 50 cm | 2015 | Econsultancy BV | nvt | nvt | Nee | nee | | Drs. T.H.L. Hos, 2015: Archeologische begeleiding van de sanering van zinkassen Berg 4a te Budel in de gemeente Cranendonck |
| 78 | 24675 55100 | Budel-Dorplein | Sint Paulusstraat | hoog | Archeologische begeleiding | 3600 m ² | 50 cm | 2015 | Econsultancy BV | nvt | nvt | Nee | nee | | Drs. T.H.L. Hos, 2015: Archeologische begeleiding van de sanering van zinkassen op de Sint Paulusstraat te Budel Dorplein in de gemeente Cranendonck |
| 79 | 24675 71100 | Budel | Parallelweg 41 | hoog en hoog historische kern | Archeologische begeleiding | 625 m ² | 30 cm | 2015 | Econsultancy BV | nvt | nvt | Nee | ja | | Drs. T.H.L. Hos, 2015: Archeologische begeleiding van de sanering van zinkassen op de Parallelweg 41 te Budel Schoot in de gemeente Cranendonck |
| 80 | 24729 82100 | Budel | Heuvel | hoog | Archeologische begeleiding | 4250 m ² | 50 cm | 2015 | Econsultancy BV | nvt | nvt | Nee | nee | | Drs. T.H.L. Hos, 2015: Archeologische begeleiding van de sanering van zinkassen op de Heuvel te Budel Schoot in de gemeente Cranendonck |
| 81 | 24730 95100 | Budel | Vinnestraat | hoog en hoog historische kern | Archeologische begeleiding | 1900 m ² | 50 cm | 2015 | Econsultancy BV | nvt | nvt | Nee | ja | | Drs.T.H.L.Hos, 2015: Archeologische begeleiding Vinnestraat te Budel in de gemeente Cranendonck |
| 82 | 24731 02100 | Budel | Zijpad Toom | hoog en hoog historische | Archeologische begeleiding | 6000 m ² | 40 cm | 2015 | Econsultancy BV | nvt | nvt | Nee | nee | | Drs.T.H.L.Hos, 2015: Archeologische begeleiding van de sanering van zinkassen op een zijpad van de Toom te Budel in de gemeente Cranendonck |

| | | | | | | | | | | | | | | | |
|----|---------------------------------------|------------|---------------------|-------------------------------|----------------------------|----------------------|----------|------|-----------------|-----------|----------------|-----|-----|---|--|
| | | | | kern | g | | | | | | | | | | |
| 83 | 24731 27100 | Budel | Bergbosweg | hoog historische kern | Archeologische begeleiding | 367 m ² | 30 cm | 2015 | Econsultancy BV | nvt | nvt | Nee | nee | Drs. T.H.L. Hos, 2015: Archeologische begeleiding van de sanering van zinkassen op de Bergbosweg te Budel in de gemeente Cranendonck | |
| 84 | 24731 51100 | Budel | Grote Hoefstraat | hoog en hoog historische kern | Archeologische begeleiding | 770 m ² | 30 cm | 2015 | Econsultancy BV | nvt | nvt | Nee | nee | Drs. T.H.L. Hos, 2015: Archeologische begeleiding van de sanering van zinkassen op de Grote Hoefstraat te Budel in de gemeente Cranendonck | |
| 85 | 24731 84100 | Budel | Zijweg Broekkant | hoog en laag | Archeologische begeleiding | 12000 m ² | 20-50 cm | 2015 | Econsultancy BV | nvt | nvt | Nee | ja | Drs.T.H.L.Hos, 2015: Archeologische begeleiding Zijpad Broekkant te Budel in de gemeente Cranendonck | |
| 86 | 24731 92100 | Maarheeze | Rakerstraat | hoog | Archeologische begeleiding | 2000 m ² | 40 cm | 2015 | Econsultancy BV | nvt | nvt | Nee | nee | Drs. T.H.L. Hos, 2015: Archeologische begeleiding van de sanering van zinkassen op de Rakerstraat te Maarheeze in de gemeente Cranendonck | |
| 87 | 24769 02100 | Budel | Theo Stevenslaan 36 | hoog | Archeologische begeleiding | 8000 m ² | 30-60 cm | 2015 | Econsultancy BV | nvt | nvt | Nee | nee | Drs. T.H.L. Hos, 2015: Archeologische begeleiding van de sanering van zinkassen op de Theo Stevenslaan 36 te Budel Dorplein in de gemeente Cranendonck | |
| 88 | 32918 02100 | Soerendonk | 't Schutje | hoog | Archeologische begeleiding | 200 m ² | 30 cm | 2015 | Econsultancy BV | nvt | nvt | Nee | nee | drs. T.H.L. Hos, 2015: Archeologische begeleiding van de sanering van zinkassen 't Schutje te Budel gemeente Cranendonck | |
| 89 | 24655 21100 | Budel | Meemortel 44 | hoog | Booronderzoek | 1200 m ² | >30 cm | 2014 | Archeopro | vrijgeven | conform advies | Nee | nvt | Richard Exaltus, 2014: Meemortel 44, Budel. . Inventariserend veldonderzoek (IVO-O); Bureauonderzoek en karterend booronderzoek (ArcheoPro rapport 14101) | |
| 90 | 24695 23100 /3996 87710 0 | Maarheeze | Rummeling 7 | hoog | Bureau- en booronderzoek | ? | ? | 2015 | Buro de Brug BV | onbekend | nvt | Nee | nvt | K.M. van Dijk (MA), drs. ing. C. Sueur en dr. J. Wijnen, 2016: Archeologisch bureau- en booronderzoek Rummeling 7, Maarheeze Gemeente Cranendonck | |

| | | | | | | | | | | | | | | |
|----|----------------|------------|-------------------------------------|-------------------------------|----------------------------|---------------------|----------|------|---------------------------------|---------------------------------|----------------|-----------|-----|---|
| 91 | 24752 25100 | Soerendonk | Buulder Aa | divers | Bureau- en booronderzoek | 240 ha | 30 cm | 2015 | RAAP Archeologisch Adviesbureau | deels vrijgave en deels vervolg | conform advies | Nee | nvt | drs. N.H.A. Sprengers & drs. M.H.P.M. Ruiters, 2015: Herinrichting Buulder Aa, traject Kleine Bruggen - Renheide, gemeenten Cranendonck en Heeze-Leende; archeologisch vooronderzoek: een cultuurhistorisch bureauonderzoek en verkennend veldonderzoek (RAAP rapport 3035) |
| 91 | 39750 79100 | Soerendonk | Buulder Aa, Kleine Bruggen-Renheide | hoog | Archeologische begeleiding | 4,8 ha | ? | 2015 | RAAP Archeologisch Adviesbureau | deels behoud | nvt | Nee | Ja | Ruijters, M.H.P.M., 2016: Herinrichting Buulder Aa, traject Kleine Bruggen - Renheide, gemeenten Cranendonck & Heeze-Leende; resultaten archeologische begeleiding van de graafwerkzaamheden (RAAP nititie 5684) |
| 92 | 26829 42100 | Maarheeze | Hugten 19 | hoog | Bureau- en booronderzoek | 1875 m ² | 45 cm | 2015 | RAAP Archeologisch Adviesbureau | vrijgeven | conform advies | Ja | nvt | R.E.E. Roggen, 2016: Plangebied Hugten 19 te Maarheeze, gemeente Cranendonck; archeologisch (RAAP notitie 5405) |
| 93 | 32942 40100 | Budel | Broekkant thv 45-49 | hoog en hoog historische kern | Bureau- en booronderzoek | 2130 m ² | 30-70 cm | 2015 | Archeopro | vrijgeven | proefsleuven | nee | nvt | Richard Exaltus, 2015: Broekkant tussen 45-49, Budel (ArcheoPro rapport 15054) |
| 93 | 46464 14100 | Budel | Broekkant 47 | hoog en hoog historische kern | Proefsleuven | 2100 m ² | >30 cm | 2018 | VUhs archeologie | vrijgeven | conform advies | Ja | ja | Martijn Bink en Ernst Maas, 2018: Budel, Broekkant 47 Inventariserend Veldonderzoek door middel van Proefsleuven |
| 94 | 39746 90100 | Budel | DIC Dorplein | divers | Bureauonderzoek | 52,6 ha | nvt | 2015 | BAAC BV | deels vrijgeven, deels vervolg | conform advies | ja, deels | nvt | E.A.M. de Boer, 2015: Gemeente Cranendonck. Plangebied DIC te Budel-Dorplein. Archeologisch bureauonderzoek (BAAC Rapport) |
| 94 | 39894 81100 | Budel | Zinkfabriek Dorplein | middelhoog | Booronderzoek | 43,37 ha | >20 cm | 2016 | Archeopro | deels vrijgeven, deels vervolg | conform advies | ja, deels | nvt | Richard Exaltus, 2016: Zinkfabriek Budel (ArcheoPro rapport 16014) |

| | | | | | | | | | | | | | | |
|----|---------------------------------------|------------|----------------------|------------|--------------------------|---------------------|--------|------|----------------------------|--------------------------------|----------------|-----|-----|---|
| 94 | 40093 65100 | Budel | Zinkfabriek Dorplein | middelhoog | Booronderzoek | 16 ha | ? | 2016 | Archeopro | vrijgeven | conform advies | ja | nee | Richard Exaltus, 2016: Zinkfabriek Budel. . Inventariserend veldonderzoek (IVO-O); karterend booronderzoek en (deels) oppervlaktekartering (ArcheoPro rapport 16056) |
| 96 | 39838 10100 | Budel | Geuzendijk | hoog | Bureau- en booronderzoek | 2,25 ha | ? | 2015 | Archeopro | Vervolgonderzoek | Conform advies | nee | nvt | Richard Exaltus, 2016: Geuzendijk, Budel. Gemeente Cranendonck. Inventariserend veldonderzoek (IVO-O); Bureauonderzoek en verkennend booronderzoek (ArcheoPro Archeologisch Rapport 15116), |
| 97 | 39836 98100 | Soerendonk | Goorstraat ong. | hoog | Bureau- en booronderzoek | 8983 m ² | 35 cm | 2016 | Archeodienst Gelderland BV | deels vrijgeven | Proefsleuven | nee | nvt | E.A. Schorn, 2016: Bureauonderzoek en Inventariserend Veldonderzoek verkennende fase Goorstraat (ong.) te Soerendonk (ArcheoDienst) |
| 98 | 39853 66100 | Budel | Toom | hoog | Bureau- en booronderzoek | 1000 m ² | >55 cm | 2016 | BAAC BV | vrijgeven, behoud in situ | Conform advies | nee | nvt | W.A. Bergman, 2016: Gemeente Cranendonck, Plangebied Toom nabij nr. 25 te Budel (BAAC Rapport) |
| 99 | 39990 55100 /4614 69510 0 | Gastel | Oude Strijper Aa | divers | Bureau- onderzoek | 21,64 ha | nvt | 2016 | BAAC BV | deels vrijgeven, deels vervolg | conform advies | nee | nvt | W.A. Bergman, 2016: Gemeente Cranendonck en gemeente Heeze-Leende. Plangebied de Oude Strijper Aa te Gastel. Archeologisch bureauonderzoek (BAAC Rapport); Bergman, W.A., & M.J. van Putten, 2019: Gemeente Cranendonck en gemeente Heeze-Leende Plangebied de Oude Strijper Aa te Gastel, Archeologisch bureauonderzoek, 's-Hertogenbosch, |
| 99 | 48884 02100 | Soerendonk | Oude Strijper Aa | divers | Booronderzoek | ? | ? | 2020 | BAAC BV | onbekend | nvt | nee | nvt | Rapport niet aanwezig |
| 99 | 48884 10100 | Soerendonk | Oude Strijper Aa | divers | Booronderzoek | ? | ? | 2020 | BAAC BV | onbekend | nvt | nee | nvt | Rapport niet aanwezig |
| 99 | 48884 19100 | Soerendonk | Oude Strijper Aa | divers | Booronderzoek | ? | ? | 2020 | BAAC BV | onbekend | nvt | nee | nvt | Rapport niet aanwezig |
| 99 | 48884 | Soerendonk | Oude | divers | Booronder | ? | ? | 2020 | BAAC BV | onbekend | nvt | nee | nvt | Rapport niet aanwezig |

| | | | | | | | | | | | | | | |
|-----|---------------------------------------|---------------------|-----------------------------|-------------------------------|----------------------------|----------------------|----------|------|-------------------------|----------------------|----------------------|-----|-----|--|
| | 27100 | onk | Strijper Aa | | zoek | | | | | | | | | |
| 99 | 49263 83100 | Gassel | Strijper Aa | divers | Booronderzoek | ? | ? | 2020 | BAAC BV | onbekend | nvt | nee | nvt | Rapport niet aanwezig |
| 100 | 40259 05100 | Budel en Soerendonk | De Branten en Poelderstraat | hoog | Bureau- en booronderzoek | 2400 m ² | 80-85 cm | 2016 | Antea Group Archeologie | vervolgond onderzoek | conform advies | nee | nvt | M.L. Craane en G. Sophie, 2018: Bureauonderzoek en inventariserend veldonderzoek d.m.v. boringen De Branten 15 te Soerendonk en Poelderstraat 4 te Budel |
| 100 | 45528 35100 /4727 82810 0 | Budel en Soerendonk | De Branten en Poelderstraat | hoog | Archeologische begeleiding | 2400 m ² | 80-85 cm | 2017 | Antea Group Archeologie | nvt | nvt | nee | nee | P.C. Teekens, 2018: De Branten en Poelderstraat IVO-P - variant archeologische begeleiding (Antea Group Archeologie rapport 2017/97) |
| 101 | 40294 61100 | Budel | Bergbosweg | hoog en hoog historische kern | Bureau- en booronderzoek | 1900 m ² | >35 cm | 2017 | KSP Archeologie | vrijgeven | proefsleuven | nee | nvt | S.M. Koeman & E.A. Schorn, 2017: Bureauonderzoek en Inventariserend Veldonderzoek, verkennende fase Bergbosweg ong. (ten ZO van huisnr. 9) te Budel |
| 102 | 40335 51100 | Budel | Cranendoncklaan 92 | hoog | Bureau- en booronderzoek | 12580 m ² | 30 cm | 2017 | KSP Archeologie | vervolgond onderzoek | deels conform advies | nee | nvt | E.A. Schorn, 2017: Bureauonderzoek en Inventariserend Veldonderzoek, verkennende fase Cranendoncklaan 92 te Budel |
| 103 | 40429 89100 | Budel | Rijksweg 5 | hoog | Bureau- en booronderzoek | 720 m ² | ? | 2017 | Transect | vrijgeven | conform advies | ja | nvt | M. Verboom-Jansen, 2017: Transect-rapport 1244: Archeologisch Bureauonderzoek en Inventariserend Veldonderzoek, IVO Verkennende Fase. Budel, Rijksweg 5, Gemeente Cranendonck (NB) |
| 104 | 45483 72100 | Budel | Dr. A. Mathijssenstraat | hoog en archeologische waarde | Bureauonderzoek | 6266 m ² | nvt | 2017 | Aeres Milieu | vervolgond onderzoek | conform advies | nee | nvt | drs. D. Hagens, 2017: Archeologisch bureauonderzoek Doctor Ant. Mathijssenstraat te Budel. AM17155 |
| 104 | 45511 66100 | Budel | Doc. Ant. Mathijssenstraat | hoog en archeologische waarde | Proefsleuven | 6266 m ² | >50 cm | 2017 | Aeres Milieu | vervolgond onderzoek | conform advies | nee | ja | Archeologisch inventariserend veldonderzoek d.m.v. proefsleuven, Doctor Ant. Mathijssenstraat te Budel, auteur N. v.d. Feest (Aeres Milieu) |
| 105 | 45580 | Budel | Molenst | hoog | Bureau- en | 467 | 120 | 2017 | Aeres | vrijgeven | proefsleuven | nee | nvt | drs. D. Hagens en drs. L. Diepen, 2019: |

| | | | | | | | | | | | | | | |
|-----|---------------------------------------|--------------|--------------------|-------------------------------|--------------------------|---------------------|----------|------|--------------------------|------------------|----------------|-----|-----|---|
| | 19100 | | raat 1-1a | historische kern | booronderzoek | m ² | cm | | Milieu | | en | | | Archeologisch bureau- en verkennend veldonderzoek door middel van boringen Molenstraat 1-1a te Budel. AM17263 |
| 105 | 46365 08100 | Budel | Molenstraat 1-1a | hoog historische kern | Proefsleuven | 467 m ² | 100 | 2018 | Aeres Milieu | vrijgeven | conform advies | ja | nvt | Archeologisch inventariserend veldonderzoek d.m.v. proefsleuven Molenstraat 1 – 1a Budel (Gemeente Cranendonck) (Aeres Milieu rapport AM17450); Bongers T. & N. van der Feest 2022. |
| 106 | 45597 45100 | Budel | Berg | hoog historische kern | Bureau- en booronderzoek | 2318 m ² | 30-40 cm | 2017 | KSP Archeologie | vrijgeven | conform advies | ja | nvt | S.M. Koeman, 2017: Bureauonderzoek en Inventariserend Veldonderzoek, verkennende fase: Berg ong. te Budel. Gemeente Cranendonck |
| 107 | 45667 76100 /4566 78410 0 | Budel | Nieuwstraat 95 | hoog en hoog historische kern | Bureau- en booronderzoek | 7000 m ² | 70 cm | 2017 | Econsultancy BV | vervolgonderzoek | conform advies | nee | nvt | M. Stiekema, 2017: Rapportage archeologisch bureauonderzoek en verkennend booronderzoek Nieuwstraat 95 te Budel |
| 108 | 45729 97100 | Budel | De Kleine Wereld | hoog | Bureau- en booronderzoek | 3036 m ² | 40 cm | 2017 | Arcadis | vervolgonderzoek | conform advies | nee | nvt | N. van der Heijden, J.J.A. Wijnen en F. van Oosterhout, 2017: Bureauonderzoek en inventariserend veldonderzoek De Kleine Wereld in Budel (Arcadis rapport 139) |
| 108 | 45931 08100 | Budel | De Kleine Wereld | hoog | Proefsleuven | 3036 m ² | >40 cm | 2018 | Laagland Archeologie VOF | vervolgonderzoek | conform advies | nee | nvt | J.A.M. Oude Rengerink, 2018: Inventariserend veldonderzoek - proefsleuven Toekomstige bouwlocatie De Kleine Wereld te Budel (NB) |
| 109 | 45817 28100 | Budel | Havenweg 3a | middelhoog | Bureauonderzoek | 6,1 ha | nvt | 2018 | BAAC BV | vrijgeven | conform advies | nee | nvt | P.P.J. Kimenai, 2017: Gemeenten Cranendonck en Weert, Plangebied Havenweg 3a te Budel-Dorplein. Archeologisch bureauonderzoek (BAAC rapport) |
| 110 | 45994 19100 | Maarheeze | Vogelsberg-Patrijs | hoog historische kern | Bureau- en booronderzoek | 2425 m ² | 20 cm | 2018 | KSP Archeologie | vervolgonderzoek | conform advies | nee | nvt | E.A. Schorn, 2019: Bureauonderzoek en Inventariserend Veldonderzoek, verkennende fase Vogelsberg-Patrijs te Maarheeze Gemeente Cranendonck |
| 110 | 47223 76100 | Maarheeze | Vogelsberg 12 | hoog historische kern | Proefsleuven | 2425 m ² | 20 cm | 2019 | Econsultancy BV | vrijgeven | conform advies | ja | ja | Archeologisch proefsleuvenonderzoek Vogelsberg 12 te Maarheeze in de gemeente Cranendonck (Econsultancy), auteur E.M. de Boo van Uijen, 2019 |
| 111 | 46064 32100 | Budel-Schoot | Klein Schoot | Hoog | Archeologische | 8770 m ² | ? | 2018 | Econsultancy BV | nvt | nvt | nee | nee | Hos, 2018: Rapportage Klein-Schoot 17 te Budel-Schoot in de gemeente Cranendonck |

| | | | | | | | | | | | | | | |
|-----|---------------------------------------|----------------|------------------------------------|---------------------------|---------------------------------------|-------------------------|------------------|------|---|----------------------|-------------------|-----|-----|---|
| | | | 17 | | begeleidin g | | | | | | | | | |
| 112 | 46087 41100 | Budel | Fabriek sstraat 96 | hoog | Bureau- en booronder zoek | 3000 m ² | ? | 2018 | KSP Archeolo gie | vrijgeven | conform advies | ja | nvt | E.A. Schorn, 2018: Bureauonderzoek en Inventariserend Veldonderzoek, verkennende fase Fabrieksstraat 96 te Budel Gemeente Cranendonck |
| 113 | 46139 74100 | Budel | Deken van Baarstra at | hoog en middelhoe g | Bureau- en booronder zoek | 1425 m ² | >100 cm | 2018 | Aeres Milieu | vervolgond erzoek | conform advies | nee | nvt | drs. D. Hagens en drs. M.A.K. Vroomans, 2018: Archeologisch bureau- en verkennend veldonderzoek door middel van boringen Deken van Baarsstraat 23 te Budel. AM17523 |
| 113 | 48283 98100 | Budel | Deken van Baarsstr aat 23 | hoog en middelhoe g | Proefsleuv en | 1425 m ² | >100 cm | 2020 | Aeres Milieu | vrijgeven | conform advies | ja | nee | Archeologisch inventariserend veldonderzoek d.m.v. proefsleuven, Deken van Baarsstraat 23 te Budel, gemeente Cranendonck (Aeres Milieu), auteurs M.A.K. Vroomans & L. Kruithof, 2020 |
| 114 | 46401 44100 | Soerend onk | Blake Beemd 14 | middelhoe g | Bureau- en booronder zoek | 1300 m ² | 40 cm | 2018 | RAAP Archeolo gisch Adviesbu reau | vrijgeven | conform advies | nee | nvt | Ellenkamp, G.R., 2018: Plangebied Blake Beemd 14 te Soerendonck, gemeente Cranendonck |
| 115 | 46469 74100 | Budel | Airpark | hoog | Bureau- en booronder zoek | 600 m ² | 80 cm | 2018 | RAAP Archeolo gisch Adviesbu reau | vervolgond erzoek | conform advies | nee | nvt | Marc Verhoeven, 2018: Plangebied Airpark Budel te Budel, gemeente Cranendonck; archeologisch vooronderzoek: een bureauonderzoek en inventariserend veldonderzoek (verkennend booronderzoek) |
| 115 | 47256 65100 | Budel | Airpark | hoog | Archeolog ische begeleidin g | 949 m ² | 50- 100 cm | 2019 | RAAP Archeolo gisch Adviesbu reau | nvt | nvt | ja | nee | X.C.C. van Dijk, 2019: Airpark in Budel, gemeente Cranendonck, een archeologische opgraving - variant archeologische begeleiding |
| 116 | 46526 19100 /4652 62710 0 | Maarhe eze | Oranje Nassaul aan 44 | hoog en middelhoe g | Bureau- en booronder zoek | 18750 m ² | 40- 60 cm | 2018 | Econsult ancy BV | vrijgeven | conform advies | ja | nvt | E.M. de Boo van Uijen, 2018: Archeologisch bureau- en verkennend booronderzoek aan de Oranje Nassaulaan 44 te Maarheeze in de gemeente Cranendonck |
| 117 | 46734 | Budel | hoogsp | hoog en | Bureau- | 2205 | nvt | 2019 | RAAP | vrijgeven | onbekend | nee | nvt | Marc Verhoeven, 2019: RAAP-RAPPORT 3763 |

| | | | | | | | | | | | | | | | |
|-----|---------------------------------------|-------------|---------------------------------------|-----------------------|--------------------------|---------------------|----------|------|---------------------------------|---------------------------|----------------|-----|-----|---|--|
| | 93100 | | anningslocatie station Budel (BDL150) | middelhoog | onderzoek | m ² | | | Archeologisch Adviesbureau | | | | | | Plangebied hoogspanningslocatie station Budel (BDL150) te Budel Gemeente Cranendonck Archeologisch vooronderzoek: een bureauonderzoek |
| 118 | 46592 37100 | Maarheeze | De Neerlanden | hoog en middelhoog | Bureau- en booronderzoek | 5 ha | 100 cm | 2019 | Antea Group Archeologie | vervolgonderzoek | conform advies | nee | nvt | Bureauonderzoek en inventariserend veldonderzoek d.m.v. boringen. De Neerlanden te Maarheeze, gemeente Cranendonck, auteurs J. Colijn & G. Sophie (Antea Group Archeologie 2019/3), 2019 | |
| 118 | 49230 12100 | Maarheeze | De Neerlanden | hoog en middelhoog | Proefsleuven | 5 ha | >90 cm | 2020 | RAAP Archeologisch Adviesbureau | vrijgeven | conform advies | ja | ja | Plangebied De Neerlanden te Maarheeze, gemeente Cranendonck; archeologisch vooronderzoek: proefsleuvenonderzoek (= RAAP-rapport 4923), auteur M.D.R. Schurmans, 2021 | |
| 119 | 46684 71100 | Budel | Capucijnerplein 24-34 | hoog en geen | Bureauonderzoek | 1600 m ² | nvt | 2019 | Buro de Brug VOF | vrijgeven | conform advies | ja | nvt | Archeologisch bureauonderzoek, Rabobanklocatie, Capucijnerplein 24-34 te Budel, gemeente Cranendonck, auteur C. Sueur (Buro de Brug Rapporten B18-383)), 2019 | |
| 120 | 47261 01100 /4734 47810 0 | Cranendonck | Pijpleiding buitengebied | hoog en geen | Bureauonderzoek | 2583 m ² | nvt | 2019 | Syntheegra BV | vrijgeven | conform advies | ja | nvt | Pijpleiding buitengebied Cranendonck, gemeente Cranendonck. Bureauonderzoek, auteur S.A. Rijlaarsdam (Syntheegra) 2019; Extra pijpleiding buitengebied Cranendonck, gemeente Cranendonck. Bureauonderzoek, auteur J. van der Veen (Syntheegra) 2019 | |
| 121 | 47513 99100 | Budel | Dr. Mathijssenstraat | hoog historische kern | Bureau- en booronderzoek | ? | ? | 2019 | Antea Group Archeologie | onbekend | nvt | nee | nvt | BO en IVO-O Uitbreiding AH, Dr. Mathijssenstraat te Budel | |
| 122 | 47507 91100 | Budel | Jan Maasstraat | hoog | Bureau- en booronderzoek | 2700 m ² | 30-70 cm | 2019 | KSP Archeologie | vrijgeven, behoud in situ | conform advies | nee | nvt | Bureauonderzoek en inventariserend veldonderzoek, verkennende fase Jan Maasstraat te Budel, gemeente Cranendonck, auteur E.A. Schorn (KSP Archeologie) 2019 | |
| 123 | 47538 | Budel | Meemor | hoog | Bureau- en | 1630 | 50 | 2019 | Transect | vrijgeven | conform | ja | nvt | Budel, Meemortel 47d. Gemeente Cranendonck | |

| | | | | | | | | | | | | | | |
|-----|----------------|------------|-------------------|-------------------------------|--------------------------|---------------------|----------|------|---------------------------------|------------------------------------|----------------|-----|-----|---|
| | 29100 | | tel 47a-d | historische kern | booronderzoek | m ² | cm | | | | advies | | | (NB). Een Archeologisch Bureauonderzoek (BO) en Inventariserend Veldonderzoek (IVO), verkennende fase (= Transect-rapport 2478), auteur: A.T.L.E. van Bussel, 2019 |
| 124 | 47569 89100 | Budel | Bravo College | onbekend | Bureau- en booronderzoek | 2700 m ² | 80-105 | 2019 | Archeopro | Geen vervolg, wel dubbelbestemming | Conform advies | nee | nvt | Bravo college te Budel, Gemeente Cranendonck. Bureauonderzoek en Inventariserend Veldonderzoek (IVO-O): verkennende fase (Archeopro nr. 19124); auteurs: R. Paulussen & A. van de Water, 2021. |
| 125 | 47740 13100 | Budel | Nieuwstraat 39-41 | hoog | Bureau- en booronderzoek | 5630 m ² | 40-85 cm | 2020 | KSP Archeologie | onbekend | nvt | nee | nvt | rapport niet aanwezig |
| 126 | 47755 37100 | Soerendonk | Molenheide 21 | hoog | Bureau- en booronderzoek | 695 m ² | 90 cm | 2020 | RAAP Archeologisch Adviesbureau | vrijgeven, behoud in situ | conform advies | nee | nvt | Plangebied Molenheide 23 te Soerendonk, gemeente Cranendonck; archeologisch vooronderzoek: een bureauonderzoek en inventariserend veldonderzoek (verkennend booronderzoek) (RAAP-rapport 4393), auteurs: E.T.A. van Veldhuizen & D.M.G. Keijers, 2020 |
| 127 | 48688 41100 | Budel | Keunenhoek ong | hoog historische kern en hoog | Booronderzoek | 1370 m ² | 55-90 cm | 2020 | KSP Archeologie | vervolgond onderzoek | conform advies | nee | nvt | Bureauonderzoek en inventariserend veldonderzoek, verkennende fase Keunenhoek (ten ZO van nr. 25) te Budel, gemeente Cranendonck, auteur E.A. Schorn (KSP Archeologie), 2020 |
| 127 | 49356 00100 | Budel | Keunenhoek ong | hoog historische kern en hoog | Proefsleuven | 1370 m ² | 60 cm | 2021 | Econsultancy BV | vrijgeven | conform advies | ja | nee | Rapportage Proefsleuvenonderzoek met een doorstart naar een Opgraving Keunenhoek (ong) te Budel in de gemeente Cranendonck (= Econsultancy-rapport 13471.002); auteur: R.T.F. Stoots, 2021 |
| 128 | 48770 38100 | Maarheeze | Philipsweg | hoog en laag | Bureauonderzoek | 7,8 ha | | 2020 | Econsultancy BV | vrijgeven | conform advies | ja | nvt | Archeologisch bureauonderzoek Philipsweg Maarheeze (= Econsultancy rapport 13294.001), auteur: E.M. de Boo van Uijen, 2020 |
| 129 | 48927 44100 | Maarheeze | Eindhovenseweg | onbekend | Bureauonderzoek | 5600 m ² | 20-30 cm | 2020 | Transect | vervolgond onderzoek | vrijgave | nee | nvt | Maarheeze-Budel, Fietspad Eindhovenseweg Gemeente Cranendonck (NB). Een Archeologisch Bureauonderzoek; auteur: A.T.L.E. van Bussel, |

| | | | | | | | | | | | | | | |
|-----|----------------|----------------|------------------------|-----------------------|--------------------------|---------------------|----------|------|---------------------------------|---------------------------|----------------|-----|-----|---|
| | | | | | | | | | | | | | | 2020. |
| 130 | 48989 82100 | Budel | Ruilverkavelingsweg 12 | hoog en laag | Bureau-onderzoek | 49,5 ha | nvt | 2020 | Econsultancy BV | vrijgeven, behoud in situ | conform advies | nee | nvt | Archeologisch onderzoek Ruilverkavelingsweg 12 te Budel, gemeente Cranendonck, auteur A.H. Schutte (Econsultancy), 2020 |
| 131 | 49186 31100 | Maarheeze | Oranje Nassaulaan | hoog | Bureau-onderzoek | 7,6 ha | nvt | 2020 | Aeres Milieu | vervolgond onderzoek | conform advies | nee | nvt | Archeologisch bureauonderzoek Oranje Nassaulaan te Maarheeze (= rapport Aeres Milieu B.V.), auteurs: D. Hagens & N.J.W. van der Feest, 2020 |
| 132 | 49358 03100 | Maarheeze | Ven te Rakerstraat 11 | hoog | Booronderzoek | 1100 m ² | 30 cm | 2021 | RAAP Archeologisch Adviesbureau | vrijgeven | conform advies | ja | nvt | Plangebied Ven aan de Rakerstraat 11 te Maarheeze. Gemeente Cranendonck. Archeologisch vooronderzoek: een bureauonderzoek en inventariserend veldonderzoek (verkenkend booronderzoek) (RAAP rapport 4926), auteur E.T.A. van Veldhuizen, 2021 |
| 133 | 49533 07100 | Budel-Schoot | Kern Budel-Schoot | hoog en geen | Booronderzoek | 3690 m ² | >50 cm | 2021 | Antea Group Archeologie | vrijgeven | onbekend | nee | nvt | V. Uffink, G. Sophie & P. Teekens, 2021: Bureauonderzoek en Inventariserend Veldonderzoek d.m.v. boringen BP Kern van Schoot - Budel-Schoot - gemeente Cranendonck (Antea Group Archeologie 2021/57) |
| 134 | 50306 04100 | Maarheeze | De Hoge Weg | hoog historische kern | Proefsleuven | 1280 m ² | >150 cm | 2021 | Econsultancy BV | vrijgeven | conform advies | ja | nee | P. Bringmans, 2021: Rapportage Proefsleuvenonderzoek De Hoge Weg te Maarheeze in de gemeente Cranendonck |
| 135 | 50850 53100 | Budel-Dorplein | Ringselven | hoog | Bureau- en booronderzoek | 3,7 ha | 30-40 cm | 2021 | RAAP Archeologisch Adviesbureau | vrijgeven | conform advies | ja | nvt | E. Veldhuizen, 2021: Plangebied Ringselven - deelgebied De Hoort - te Budel, gemeente Cranendonck; archeologisch vooronderzoek: een inventariserend veldonderzoek (verkenkend- en karterend booronderzoek) (RAAP rapport 5253) |
| 136 | 50927 08100 | Soerendonk | Damenweg | onbekend | Booronderzoek | 1200 m ² | 45 cm | 2021 | RAAP Archeologisch Adviesbureau | vervolgond onderzoek | Conform advies | nee | nee | Plangebied Damenweg (ong.) te Soerendonk - kadastraal perceel Soerendonk B3419 Gemeente Cranendonck Archeologisch vooronderzoek: een bureauonderzoek en inventariserend veldonderzoek (verkenkend booronderzoek) (RAAP-Rapport 5269); auteur E.T.A. van Veldhuizen, 2022. |
| 137 | 51057 73100 | Maarheeze | De Vinnen | hoog | Booronderzoek | 3,52 ha | 50-80 | 2021 | ArcheoPro | vervolgond onderzoek | Proefsleuven | nee | nee | De Vinnen 4 - De Vinnen-Het Laar 9a, Maarheeze Gemeente Cranendonck Inventariserend |

| | | | | | | | | | | | | | | | |
|-----|----------------|----------------|--------------------------------------|--|----------------------|------------------------|-----------|------|-----------------------------------|----------------------|-------------------|--------------|-----|--|--|
| | | | 4 - Het Laar 9a | | | | cm | | | | | | | | Veldonderzoek (IVO—O); Bureauonderzoek en verkennend booronderzoek (Archeopro Archeologisch rapport, nr. 21088); auteurs R. Exaltus & J. Orbons, 2023. |
| 138 | 51180 93100 | Maarhe eze | Stations straat 27 | hoog en hoog historische kern | Booronder zoek | 1700 m ² | 80 cm | 2021 | Transect | vrijgeven | proefsleu ven | nee | nvt | Maarheeze, Stationstraat 27. Gemeente Cranendonck. Een Archeologisch Bureauonderzoek (BO) en Inventariserend Veldonderzoek (IVO), verkennende fase (= Transect-rapport 3637), auteur: J. Rap, 2021 | |
| 139 | 51342 44100 | Maarhe eze | Panweg 2 | middelhoe g | Bureau- onderzoek | 5,6 ha | 40/5 0 | 2022 | BAAC | vervolgond erzoek | Conform advies | nee | nvt | Gemeente Cranendonck. Plangebied Panweg 2 te Maarheeze (BAAC-rapport V-21.0274), auteur: A. Huijbers. | |
| 140 | 51182 63100 | Budel | Boschdi jkdwards straat 12b | hoog | Booronder zoek | 3068 m ² | ? | 2021 | KSP Archeolo gie | vrijgeven | conform advies | ja, deels | nvt | Bureauonderzoek en Inventariserend Veldonderzoek, verkennende fase (booronderzoek) Boschdijkdwarsstraat 12b te Budel, Gemeente Cranendonck (KSP Archeologie rapport Nr. 21142), auteur S.M. Koeman, 2021 | |
| 141 | 51262 41100 | Soerend onk | Dorpsst raat 36 | hoog en hoog historische kern | Booronder zoek | 1,04 ha | 30 | 2021 | Antea Group Archeolo gie | vervolgond erzoek | Conform advies | nee | nvt | Bureauonderzoek en Inventariserend Veldonderzoek d.m.v. boringen. Woningbouwlocatie Dorpsstraat 36, Soerendonk (gemeente Cranendonck) (AnteaGroup, nr. 473695), auteur M.W.J. Modderkolk, 2021 | |